

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Benedek Szabolcs
Megtömní a hátizsákokot,
amennyire lehet

Demény Péter
A bűn és az árnyéka

**Boka László,
Reményi József Tamás**
Átjárások

2023
Július–augusztus

Irodalom

- 4 **Katona Ágota**
Múholdak; Köztéri rózsák,
mint egy; Hold vagy délibáb;
Egy égítést hatásai; Városi
patak, nincs híd (*vers*)
- 7 **Benedek Szabolcs**
Megtömni a hátizsákot,
amennyire lehet (*próza*)
- 11 **Andó Réka**
Ahol sok tulipán nyílik (*vers*)
- 13 **Harryette Mullen**
Levedlett bőr – Shedding Skin;
[ha katasztrofális az arcbőröd]
- [if your complexion is a mess];
[elég az érzelgősségből] - [up
from slobbery] (*vers*)
- 15 **Csatlós Lóránt**
Zabpehely (*próza*)
- 17 **Vasas Tamás**
tisztaszoba (*vers*)
- 18 **Covaciu Norbert**
Alkonypír (*próza*)
- 21 **Szénási Miklós**
Misztériumjáték;
Talált fotók (*vers*)
- 22 **Kukucska Szabolcs**
03:46; 4:35; 4:56; 01:44 (*vers*)

Esszé

- 24 **Demény Péter**
A bűn és az árnyéka

Galéria

- 26 **Ungvári-Zrínyi Kata**
Témabeli összecsengések:
fiatal művészek a Magmában

Tandem

- 30 **Magyari Sára, Annus Gábor**
Ingázni – úton lenni

Társadalom

- 39 **Mayer Ágota**
Hol leszünk mi, ha túlnő
rajtunk az MI?
- 42 **Cseke Péter Tamás**
Rendelettel védené az Unió
az európai sajtó függetlenségét

Kultúra

- 46 **Simon Judit**
Mindenkinek joga van játszani
– interjú Tasnádi-Sáhy Péterrel

Ketten egy páston

- 51 **Boka László**
Szinkronpillanatok,
vákuumhelyzetek,
korszakhatárok
- Reményi József Tamás**
Disszidensek

Kritika

- 57 **Kemenes Henriette**
A velünk élő Schmürz (*színház*)
- 59 **Bozsódi-Nagy Orsolya**
Mikor a balhé az élet értelme
– Lee Sung Jin: Balhé (*film*)
- 61 **Kemenes Henriette**
Akinek nem tiszta (*kiállítás*)
- 63 **Fodor György**
Kitölteni a semmit (*könyv*)
- 66 **Ádámkó G. Réka**
Az én az mindig valaki más
(*könyv*)
- 68 **Farkas Jenő**
A titok természetrajza (*könyv*)

Előhívás

- 70 **Kőrössi P. József**
A címzett: Csipe Etelka

Dánielisz tanár úr öröksége

Iparos ember fiának fontos az iskolázottság, vélekedett a nagyszalontai fésűsmester, Dánielisz Endre, mikor a kis Endrét – ki a felvidéki cipszer gyökerű családban harmadikként viselte e nevet – beíratta az első osztályba. A műanyagok elterjedésének köszönheti a hajdúváros, hogy egy ügyes kezű iparos helyett ma attól a közösségi csúcser-telmiségitől búcsúzhat, akinek életére és munkásságára a fordulatokban gazdag sokoldalúság volt jellemző. Aki közel 100. életévéig gazdagította a városban az Arany-kultuszt, volt a helyes anyanyelvhasználat elkötelezett harcosa és művelője, járult hozzá tanárként, iskolai pszichológusként generációk sora felneveléséhez, pallérozódásához.

Tanár úr, a kultúrmindezen – hogy a vele pársztendeje készült életút beszélgetés címét idézzük, publikációi hosszú listája mellett bátorságával is kitűnt a maga korában. Az ötvenes évektől a Securitate gyakran vegzálta, vagy próbálta beszervezni, édesszájúsága ismeretében csokoládétortával is próbálták lekenyerezni. Egyszer a nagyváradi vasútállomáson vették őrizetbe, s vitték kihallgatásokra, mikor hazatért Bukarestből, ahol arról tartott előadást, hogy Arany János jól beszélt románul. Az együttműködni nem akaró irodalomtörténészt, aki felemelte a szavát a földrajzi nevek magyar formájának használata mellett, 1965-ben az Arany emlékmúzeumból el is távolították. Sajátos módon a magyar állambiztonságiak figyelmét is felkeltette kiterjedt levelezéseivel.

E szikár és szellemes ember hosszú és teljes életet élt, a kisvárosi millióben gazdag és változatos művet hagyva maga után. Nem voltak számára csábítóak a nagyvárosok, az anyaország egyetemi katedrái, szerkesztőségei. Otthon maradt, ott dolgozott. Nem használt idegen szavakat, mégis kifejező és pompás volt minden mondata. Nem tudta, mi az internet, írógépen pötyögtetett, s mobil sem járt soha a kezében, mégis gazdag kapcsolati hálóval bírt, sokakkal levelezve. Pályája legfontosabb sikere az lehet, ha szeretett Szalontáján hozzá hasonló szellemiségű fiatalok lépnek a helyébe, éltetve, továbbörökítve a Tanár úr szellemiségét.

A SZERK.

Újvárad 2023/7-8

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

III. évfolyam, 7–8. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Fazakas Márta (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef (dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdu Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Katona Ágota

Műholdak

1.

A napon, amikor rájöttem, nagybetűs gonosz nincs, de én vagyok a holdja, inkvizítorok akartak üvegbe zárni. Az eretnekségtől sosem féltem. A pohár alján kékkövek, mérget iszom. Folyékonyan beszélnek az ítéletet. A személyközi hidegfrontok hatása alatt hogyan kell kihordani az ellenkezést? Mint a démoninak hitt Lilith, nyelek és nyelek.

2.

A vers az egyetlen emberi megnyilatkozás, melyet eddig nem tört kerékbe a logika, mégis forog. Bolygórendszerek mozgását idézi. Ösztönöket nem szolgálok. Hálóval borítom az ingerszegény földet, lepedővel takarom el a Hold felületét. Erőt nyerek, sérült reaktorból sugárzik, belőlem.

Irodalom

KATONA ÁGOTA (1989, Balassagyarmat) Az ELTE esztétika–magyar szakán végzett. Verset és prózát ír, kollázsokat készít. Első kötete: *Kezdetben, mégis vihar*, Fiala Írók Szövetsége, 2021.

Köztéri rózsák, mint egy

Nem árulom el, kik a nagybetűs kedvenc költőim. Az egyik gótikus vízköpő, a másik göthös szökőkút, bezárkózott egy romba valaha. A szerveim között, a közzé tett szenvedélyek köztéri rózsáiban, mint egy friss ravatalon, ott vannak a kedveltjeim. Beépültek a húsba. A zenehallgatás intimitását sem tárom fel, Polyhymnia helyett poliritmika, és sátáni, kellemes hangközök. Ha elárulnám az élvezetek helyét, olyan lenne, mintha egy nyilvánosház ablakát tárogatnám, néven nevezve a hosszú orrú férjeket. Micsoda véletlen, hogy az egyik az enyém. Feleslegesen, túlvilágian nyílik a kurvák birodalma előtt a rózsák, mindet szeretem, nevezzék bár úgy, Candy, Queen Victoria vagy Crimson Joy. A lázrózsák átüt a bőrön, élvezem, mások számára tövisek, nincs neve, nevenincs, N. N. – ilyen tehát az élvezetem.

Hold vagy délibáb

El kellene ajándékoznom mindent,
ami fennkölt, versszépségű vert csipke.
Nem való hozzám, úgyis szemfedőt
varrok belőle. De mit tegyek a sötét
fantáziámmal? Ha elképzelt költőket
ölelek, akik még meg sem születtek,
lekésem őket, mint aki túlszereti
a kilúgozott földet. Ha elképzelt
emberekkel értek csak szót, érdekeik
után nem szaladókkal, elvész a jelenbeli
nyelv, az egynyári virágok többsége,
csipkézett levéllel, szálló virággal,
a légzéssel mint tettel, el.

Egy égitest hatásai

A Hold egy versben vagy pénzérme
vagy örült nő, eredetileg franciául.
Angolul inkább szűz, aki hideg
fénnyel áztatja el a szerencsésebb
fekvésű szobákat. Az agyi erekben
hajók indulnak egyre sötétebb úti célok
felé. Fontos eleme az átváltozásnak
a szemből kivert álom, és te tetted ez,
Hold. Az üdvözlégy Márián kívül
más érv nem jut eszembe, abból sem
a teljes szöveg, csak a középkori
visszhang, amit ósanyáim ismertek,
ők, akik a nyugtalanságot fel tudták
oldani egy jól időzített szertartásban.
Vagy egyszerűen és szűziesen
a legmélyebb vérbe menekültek.

Városi patak, nincs híd

Montaigne esszéitől nem száradhat
ki az egyetlen cserép levendulám,
más oka lehet, nem az olvasás
miatt elfelejtett esti özönvíz,
sem a páratlanul hagyott orchideák,
a légyökerekkel kiszolgáltatottak.

Cserepes az ajkam az olvasás miatt.
Elfelejtetek inni. A város területén
feltörő patak medrét betonozzák,
vizet terelnek, erős az áramlat.
Kíé lehet a kéz, ami megfog?

A sorok elterelnek. Szédülök.
Elképzelem, ahogy odaszaladok
a legközelebbi patakhoz,
és végre leiszom magam.

Nem fejezem be az olvasást,
sivatagelme zsírpapíron,
megsemmisíti feltételeit.
Elterelődik, akár a vízfolyások,
képzelt vízbe meríti a levenduláját,
forrásra talál és lapoz, mintha nem
tudná, hogy fantázia nélkül
érintethetetlen a látvány.

Benedek Szabolcs

Megtömní a hátizsákot, amennyire lehet

Az egész úgy kezdődött, hogy amint kiléptünk a ház kapuján, megláttalak az épület sarkán ácsorogni. Szédülni kezdtem, mint mindig, amikor az egekbe szökik a vérnyomásom, néhány másodpercre a falnak kellett támaszkodnom, hogy ne vágódjak el. Éreztem, hogy a pofám lángol, gondolom, a fejem is lángvörös lett. A többiek ebből szerencsére semmit nem vettek észre, mert ők is veled voltak elfoglalva. Én azért figyeltem őket. Az volt az arcukra írva, hogy vajon mit keres itt ez a nő. Ilyenkor, fényes nappal, napsugaras délelőtt.

Már bocs, hogy ezzel a szarsággal jövök, és hidd el, hogy nekem aztán még csak hasonló sem volt a fejemben, épp eléggé megvolt a bajom anélkül is, de pontosan ott álltál, ahol a kurvák szoktak. A feleségem és a gyerekeim azon csodálkoztak, hogy ez nő most miért van itt. Az autóban valamelyikük tett is egy hülye megjegyzést (talán a fiam, de annyira dekoncentrált voltam, hogy nem tudtam rendesen odafigyelni), hogy „na mi van, ennek meg nem szóltak, hogy lejárt a munkaidő, nem jöttek érte, vagy mi a franc történhetett”.

Mondom, nekem eszembe se jutott ez, az járt a fejemben, hogy mit csinálsz itt, hogy kerülsz ide, és mi ez az egész.

Elég gyakran szoktak a ház sarkánál prostik álldogálni, leginkább este és éjszaka. Miniszoknyában támasztják a ház falát, vagy föl-alá mászkálnak az utcáson, és minden egyes autóba, amelyik bekanyarodik a mellékutcába, belebámulnak, közben előrehajolnak, hogy a dekoltázsukon keresztül kivillanjon a csöcsük. Ez így megy évtizedek óta. Némelyikre nem lehet mást mondani, mint hogy szerencsétlenek, ránézek a vastagon bepúderezett arcukra, és jobb nem is belegondolni, hány évesek lehetnek. A többségük jóval fiatalabb, mint a lányom.

De lécci, ezen tényleg ne háborodj föl, eszem ágában sincs téged hozzájuk hasonlítani, csupán megjegyeztem, hogy a családom kiszúrt, és miután a következő utcánál kimentem a jobbról érkező autó elé, a feleségem meg is jegyezte, hogy azért

nem figyeltem oda, mert az a kurva járt az eszemben.

Gondolhatod, hogy eshetett nekem is.

Kiakadhatsz, kiabálhatsz, mérges lehetsz, de én is legalább ennyire dühönghetek, mert az a bűdös nagy helyzet, hogy azért nem adtam meg az elsőbbséget, és azért jöhetett belém az a másik autó, mert kurvára – bocs, nem így akartam mondani: szóval, rohadtul nem oda figyeltem. A vérnyomásom az egekben volt, a fejem lüktetett, a szívem majdnem kiugrott a helyéből, azt se tudtam, hol vagyok, mit csinálok, csak mentem előre gépiesen, a megszokott rutinmozdulatokkal, nem néztem se jobbra, se balra, és arra eszméltem, hogy puff, belém jött oldalról egy autó. Neki volt elsőbb-

Irodalom

BENEDEK SZABOLCS 1973-ban született Budapesten, egy szolnoki kitérő után most is ott él, prózát ír.

sége. Máskor, ha én jövök abból az irányból, szintén anyázni szoktam, amikor annál a saroknál bevágnak elem. Többnyire azt hiszik, hogy ott elsőbbségük van, pedig ez nem igaz, nincs macisajt, a jobbkézsabály van érvényben. Olyankor én is dudálok, mutogatok, és kijön belőlem mindenféle autós agresszió.

Macisajtnak az „Elsőbbség adás kötelező” táblát hívják az autós szlengben, mivel úgy néz ki, akár egy csúcsára állított macisajt, háromszög alakú, piros a széle, a közepe meg fehér. A férjed sose nevezte így?

Jó, a volt férjed, bocs. Nem akartalak megsérteni.

Az autó eleje oldalt összegyűrődött, vihetem a szervizbe. Nem sérült meg szerencsére senki, a

sérülés is javítható, kicserélik azt az oldalsó karosszérialamezt, vagy mit tudom én, de több százezerbe fog kerülni. Ráadásul a másik autóban esett kárt is az én biztosításomból rendezik, úgyhogy annak a díját is meg fogják emelni. Az is bosszant, hogy lassan harminc éve van jogosítványom, de még soha nem is koccantam. Ezzel ugrott is a bónusz a biztosításban.

Ha fél másodperccel később következnek be az ütközések, ott jönnek belénk, ahol a feleségem az anyósülésen ült. Vagy ahol hátul a fiam szokott ülni. Inkább nem gondolok bele, akkor mi lett volna. Igazából szerencsésen megúsztuk a dolgot. Leszámítva, hogy azóta áll a bál odahaza, egész hétvégén ordítottunk egymással. Mostanra untam meg, buszra szálltam, és eljöttem ide, azért is, hogy megkérdezzem, hogy mégis, mi volt ez az egész. Az üzenetekre nem válaszoltál, pedig láttam, hogy olvastad őket, és amikor hívtalak, nem voltál hajlandó fölvenni.

Ha tudni akarod – bár tisztában vagyok veled, hogy nem szeretsz ilyenekről hallani – kirándulni indultunk éppen. Mostanság ritka alkalom, amikor kimozdul együtt a család. Idejét se tudom, mikor történt legutóbb ilyen. A gyerekek nagyok, én pedig annak idején, iskolás koromban, éveken keresztül minden hónapban a természetjáró szakkör keretében jártam az erdőket és a hegyeket, úgyhogy nekem ebből akkor egy életre elegendő lett. De a lányom elkezdte mondogatni, hogy annyi a tanulnivaló a vizsgaidőszakban, hogy legalább egy napra muszáj a szó szoros értelmében kicsit kiszélesíteni a fejét, úgyhogy nekivágtunk. Nem jutottunk messzire, mivel te ott támasztottad a sarkon az épület falát, én meg nem adtam meg az elsőbbséget, az autónak annyi, onnantól ment az ordítás, a lányom inkább el is húzott a barátnőjéhez tanulni, a fiam pedig magára zárta az ajtót, és fölhangozította a TikTokot. Végül leléptem én is.

Ja, hát én bambultam el, de az is igaz, hogy ha nem bukkansz fel, nem kalandoznak el a gondolataim, és odafigyelek a jobbról jövő forgalomra.

Manapság az interneten két kattintással meg lehet találni bárkinek a címét. Ez világos, azt viszont változatlanul nem értem, mi a francot kerestél a házunk sarkánál szombaton reggel.

Amint észrevettem, igyekeztem mielőbb beülni az autóba, de annyit így is éreztem, hogy nem vagy jó bőrben. Bocss, nem akarok ezzel is piszkálni, de most is lerí rólad, hogy tiszta ideg vagy. Zizegysz, sápadt vagy, remegsz, hol kiabálsz,

hol meg elkezded zokogni. Történt valami? Vagyis mi a fene történt?

Miféle szokásos dolgok? És ez a rendetlenség is... A rohadt életbe, legalább az üres üvegeket meg az összegyűrt sörösdobozokat levihetnéd. Ne legyél ennyire igénytelen, hogy akár valami alkesznél, hegyekben állnak nálad az üvegek. A cefreszagot meg már a gangon éreztem. Végigpiáltad az elmúlt istentudja hány napot?

Nem csesztetni akarlak, hanem felrázni, hogy szedd össze magad. És megtudni végre, hogy kerültél tegnap reggel a házunkhoz, amin én úgy meglepődtem, hogy összetörtem a családi autót, aminek folyamányaként ugrott a kirándulás, a hétvégét pedig végigveszekedtük.

Egyszerűen szeretném tudni, mi az ábra.

Azért, mert engem is érint, és egyáltalán nem azért, mert gyáva vagyok. Ezzel minden egyes veszekedésnél előhozakodsz, de mit ne mondjak, kezd unalmas lenni, nem is kicsit. Van némi közünk egymáshoz, úgyhogy a dolgaid jó részében én is érintve vagyok. És lécci ne szemrehányásnak vedd megint, ez pusztán tény. Fogalmam sincs, miként viszonyuljak akár a szituhoz, akár hozzád, ha nem tudom, hogy akkor most mi a fene van.

Jó, figyelj, igazad van, nem kell mindenáron beszélni. Nem kényszerítelek. Akkor mondom én tovább.

Az összetört autó nyomán végigüvöltöttük a hétvégét a feleségemmel. Mindenféle régi sérelem előkerült megint. Többek között az is, hogy én egy antiszociális, magamnak való alak vagyok, aki menthetetlenül bele van gubózva a saját dolgaiba, és mindenki jobban járt volna, ha nincsen családom. Mert nekem nem számít más, csak az, ami nekem fontos, minden mást leszarok. És az is lehet, hogy túl azon, hogy látott téged a sarkon álldogálni, a feleségem valamit sejtett, mert azt is mondta, hogy tisztában van veled, hogy van valakim. Nem is egyszer, talán kétszer vagy háromszor is szóba hozta. Én persze tagadtam ezerrel, és igyekeztem másfelé terelni a témát.

Az egyik haverom mondta, hogy a feleségek megérzik. Őt egy cimborája állandóan arra intette, hogy odahaza az utolsó leheletéig tagadja, hogy szeretője van. Még ha a bizonyítékok egyértelműek is, és a spanyol inkvizíció kínozza, akkor se ismerje el. Aztán a haverom mégse bírta tovább, és egy őszinteségi rohamában odaállt a felesége elé,

és bevallott mindent. Aki nekiesett, hogy ezt most miért kellett, ő eddig is tisztában volt vele, de most, hogy elmondta, ez teljesen új szitu, aminek válás lesz a vége. Ha továbbra is titokban tartotta volna, megússzák.

A végére kezdtem én is bepörögni, úgyhogy szintén ordítózni kezdtem. Azt, hogy mennyire tele a tököm azzal, hogy évek óta én vagyok a rosszfiú, akivel állandóan baj van, aki egy felületes, léha, életképtelen alak, akinek nem is kellett volna gyerek, mert úgyse törődik velük. Elegem van abból – mondtam, vagyis ordítottam a feleségemnek –, hogy csak a negatív dolgokat látja már bennem, azokat is jócskán fölnagyítva. Lehet, hogy észre se veszi, mi mindent szúr oda, de időnként úgy tudom érezni magamat tőlük, mintha tömeggyilkos lennék.

Ekkor nagy meglepetésemre közbeszólt a fiam: „Apának igaza van, anya, mostanában csak a rossz dolgokat veszed észre benne. Amúgy meg lehet, hogy mindenkinek az volna a jobb, ha elválnátok, mert akkor legalább csönd lenne és nyugalom, és nektek is helyreállna a lelki békétek, meg nyugton hagynátok bennünket is a hülyeségeitekkel.”

A feleségemnél ez csak olaj volt a tűzre. Ahelyett, hogy elgondolkodott volna azon, hogy ha a gyerek is így látja, akkor abban tényleg lehet valami, még inkább fölhergelte magát. Ma, vasárnap már ott tartottunk, hogy az ebédnél eggyel kevesebb terítéket tett ki. Az én helyem üresen tátongott az asztalnál, és amikor rákérdeztem, a nejem flegmán odavágta, hogy ha zabálhatnékom van, keressek valakit, aki főz rám. Egyébként meg – tette hozzá – tuti, hogy nem találok még egy olyan hülyét, aki hosszú távon szóba áll velem, mert egy ennyire élhetetlen, magának való pasas nem kellhet egyetlen nőnek sem. Eddig is ő volt az egyetlen, aki képes engem hosszabb időn keresztül elviselni. Ami, úgy néz ki, oltári nagy hülyeség volt a részéről is.

Ennél a pontnál fogtam a hátizsákomat, megtömtem, amennyire lehet (látod, nem túl nagy darab, nem költözésre tervezték), és eljöttem. Egy darabig bolyongtam a városban, és tanakodtam, hova menjek. Fölhívtam a haveromat, nem húzhatom-e meg magamat nála, de hát ő meg nemrég költözött a sokadik albérletébe, ami az eddigiekénél is kisebb, okkal mondta, hogy nála nem férek el. Meglett férfiak vagyunk, ki-ki a saját rigolyáival és faszágaival, nem alhatunk egy ágyban, de még egy szobában sem.

Fogtam magam, és eljöttem hozzád.

Már akkor akartam mondani, amikor először itt jártam, hogy képzeld, a pszichológus, akihez sok éve jártam, szintén egy ilyen klasszikus, régi bérházban rendelt, és egyik este, ahogy jöttem el tőle, láttam, hogy a szomszédban egy pár takarít. Annak a lakásnak az ablakai is a gangra nyíltak, kint már eléggé besötétedett, odabent meg égett a villany, úgyhogy tisztán láthattam mindent. Felújítás utáni takarítás lehetett, mert a lakás üres volt, csak létrák, vödörök, partvisok és felmosórongyok voltak mindenfelé. A pár pedig teljesen pucér. Egy csaj meg egy pasas. Nem vicelek: anyaszült meztelenül vakargatták le a parkettáról a festékpöttyöket és suvickolták a nyílászárók kereteit. Annyira szürreális volt az egész, meg hát mi tagadás, a csaj jól is nézett ki, úgyhogy percekre keresztül bámultam őket. Aztán a csaj megérezhette, hogy kukkolok, mert felém fordult, és szólt a pasijának, aki odajött az ablakhoz, megkocogtatta az üveget, és elkezdett integetni.

Nem, nem azt, hogy tűnjek a picsába, hanem hívogatott, hogy menjek befelé. Én viszont bereztem és elhúztam.

Nem hiszem, hogy a fickó verekedni akart, vagy ilyesmi, nem ez volt az arcára írva. Lehet, hogy csak meg szerettek volna kínálni egy sörrel, vagy mit tudom én. Vagy be akartak venni egy harmas buliba? Esetleg a fickó arra gerjedt, hogy nézi, ahogy más dugja a nőjét? Vagy nekem kellett volna néznom őket? Azt se értettem, hogy a fenébe nem esik le nekik, hogy ha odakint, a gangon sötét van, az ő lakásuk viszont ki van világítva, függöny meg sehol, mindenki premier plánban láthatja a pucérkodásukat.

Lehet, hogy pont ez volt a cél. Ki tudja, miről maradtam le.

Világéletemben paráztam mindenem. Például mindig is úgy gondoltam, hogy ha egy dolognak több lehetséges kimenetele van, akkor a legrosszabb fog bekövetkezni. És előre szorongtam olyasmis is, ami végül nem is következett be. Gyerekkoromban az volt az állandó félelmem, hogy felrobban a házunk. A városunkban történt már gázrobbanás, és amikor a nyári vakáció alatt egyedül ültem a lakásban, attól rettegettem, hogy a mi házunk is a levegőbe röpül. Folyton szimatoltam a lépcsőházban, érzek-e gázszagot. De ezt nem mondtam el anyáméknak, mert attól is tartottam, hogy majd leszidnak, hogy ilyeneken agyalok, ahelyett, hogy értelmes dolgokkal foglalkoznék.

A vérnyomásomról is régóta sejtettem, hogy magas, néha olyan vörös volt a pofám, hogy a feleségem azt kérdezgette, mi a franc bajom van, mindjárt agyvérzést kapok. A doki is azt mondta, hogy próbálgass meg kevesebbet szorongani, a szívdobogás és a vérnyomásomnak is ártok vele. Különben is, minek szorongok, amikor megvan mindenem? Van lakásom, családom, pénzem, állásom, lehet, hogy nem minden fenékig tejfel, mások azonban nálam ezerszer nehezebb helyzetben vannak. Akkor meg mi a fenén stresszelem magam?

Könnyű ezt mondani! Ezek a dolgok javarészt egyetlen hajszálon függenek. De én amúgy se konkrétan valamin szorongok. Hanem általában az élet miatt.

Egyrészt a saját életem miatt. Hogy mit csináltam el eddig, és még mit fogok. Hogy kinek mit mondtam, és mit nem. Mit csináltam meg, mit nem, és mit nem kellett volna csinálnom. Másrészt meg az egész világ a szorongásra és a félelmekre van berendezkedve. Hiába megy a duma, hogy *keep smiling* meg *keep calm*, és tanulj meg szeretni önmagadat, engedd el a stresszt, meg ilyenek, közben évről évre kihirdetik, hány tizedmásodpercre vagyunk a világvégétől, mennyi aktuálisan a karbonlábnyomunk, és hány hét alatt zabáltuk föl a Föld egész évre érvényes készletét. A politika is a szorongásra épít: félj ettől meg amattól, mert amaz egy rohadék és rosszat akar neked, vagy ha amazoktól nem félsz, akkor viszont félj tőlünk, mert mi biztosan kicsinálunk. És utálj is mindenkit, aki mást gondol, mint te, mert ő is utál, és ha ő kerekedik felül, neked lesz még szarabb.

Az egész létünk az egzisztenciális szorongásra van berendezkedve. Az emberiség a vallásokon és a filozófián keresztül évezredek óta keresi az élet értelmét, de mostanára eljutott odáig, hogy fölöslegesen, mert nincs. Egyetlen gombnyomással el tudjuk pusztítani a világot, sőt még azt a kurva gombot se kell megnyomni, anélkül is szisztematikusan romba döntünk mindent. Leginkább

saját magunkat. Hát van így értelme bárminek is?

Na, mindegy, elkalandoztam kicsit. Ott tartottunk, hogy összetörtem a kocsit.

Nem, de hogy vádollar, az én hülyeségem volt, oda kellett volna figyelnem a jobbkezes utcára, de mindegy, lépünk rajta túl. Azt áruld már el végre, hogy mit kerestél tegnap reggel a házunk sarkánál, az épületnek támaszkodva.

Föl akartál csengetni? Beszélni akartál velem, vagy esetleg a feleségemmel? És ha igen, mi a fenét mondtál volna?

Csak látni akartál? Bennünket, együtt? Vagy engem?

Föl akartad mérni, milyen a viszony köztem és a feleségem között? Azért, mert tudni akartad, hol van az életemben a helyed?

De miért nem hiszed már el végre, hogy fontos vagy nekem? Látod, most is eljöttem hozzád.

Anyámékhöz nem mehetek. Le, vidékre? Egyetlen porcikámmal se vágyom az ilyesmire.

Szóval, aludhatok nálad? Legalább ma. Aztán meglátjuk a többit.

Hát, figyelj, holnap haza kell mennem. Legalább annyi időre, amíg elintézem a kocsit. Mielőbb szervizbe kell vinni, a biztosítási dolgok miatt is. Előre borsózik a hátam az ilyen ügyek intézésétől, de hát muszáj megcsinálni. Na mindegy, ez még kicsit odébb van, egyelőre nem akarok foglalkozni vele. Hadd öleljelek meg most inkább jó szorosan.

Segítek összepakolni. Adsz egy fölösleges nejlonszatyrot? Beledobálom az üvegeket meg a dobozokat, ha gondolod, le is viszem a kukákba.

Feltölthetem a telefonomat?

Andó Réka

Ahol sok tulipán nyílik

A szomszédban lakik Árpi, 50-es éveinek a végén járhat, nem tudom pontosan. Azt tudom, hogy a ház lassan a fejére omlik, és csak egy féllábú macskája van már. Talán el is várta, hogy mi, kicsik is Árpinak szólítsuk. És az is meglehet, hogy azóta fel sem ismer minket, mert a szesz így marja szét lassan a tudatot; vagy szimplán a magányba zakkankhatott bele. Sokszor ráköszönök az utcán, és ő azt mondja, Jó napot vagy Tiszteletem. Meg a múltkor jó pár töltelék szármát is a kezébe nyomtam, hogy ő is tudja, a Jézuska megszületett, és úgy nézett rám, mintha most költöztem volna a szomszédba. Amit viszont imádok benne, hogy megköszöni. Csillognak a szemei, nem szégyelli a nyomort, amit egyedül visz tovább. Mindig a Paff, a bűvös sárkányt dalolta nekünk, meg kicsúfolta a Trei culori cunosc pe lume-t is, mintha mi tudtuk volna, mi az, aztán meg úgy nevetett, mint valami elmebeteg, már akkor sem voltak fogai, és ezért megijedtünk tőle. Szegényt ott hagytuk. Most már tudom, be lehetett rúgva akkor is. Az apja is rendes ember volt. Ketten laktak a házban, de már vagy 10 éve annak, hogy meghalt. Azt se tudom, voltunk-e a temetésen, vagy hogy volt-e egyáltalán temetés, mert mégis miből lett volna?

Sok gyerekkori csíny kötődik a romhoz meg hozzájuk, mert mi tőlük loptunk virágot minden tavasszal, és amíg élt az apa, sokszor figyeltük meg, mikor mennek el otthonról, és csak úgy bementünk hozzájuk szétnézni a sok pornó- meg divatmagazin között, amit ők valószínűleg gyűjtősnak használtak, mi meg párat még haza is vittünk belőlük, hogy később a szülők találják meg, és nem árultuk el, honnan vannak. Mert mi ilyen merészek voltunk. Meg mert akkor azt hittük, gazdagok vagy gyűjtögetők. Tévedtünk: azt hittük, viccből járta esernyőnek támaszkodva a falut az öreg, hogy mi lássuk, és kuncogjunk rajta. És közben minden cigicsikket felszedett a járdáról, meg már évek óta lejárt bolti kalácsot tartottak a szekrény tetején. De még ennek ellenére is ők voltak a kedvenceink. Másokhoz is osontunk be, de kizavartak, mert A mi házunk nem múzeum. Sehol sem éreztük ezt a túlvilágit, amit Árpiéknál, sem pedig azt az adrenalint, hogy egy gyagyás férfi részegen fusson utánunk, és közben olyan hangokat adjon ki magából, mint a szörnyetegek. Sajátjaikként szerettek minket, és mi is őket. Ha másvalaki lennék, irigykednék magunkra, hiányolnám Árpit és az apját a gyerekkoromból.

És szerintem, ha a mi utcánknek feladata van, az az, hogy
Árpit egyben otthon tudja, ameddig csak lehet. Legalább ennyi.
Hazavigye, ágyba fektesse
és betakarja a közel százéves dunyhával,
amikor az egyik hűvös éjjelen majd megint a gödörbe borul a biciklivel.
És aztán hagyja, hogy másnap ebből az egészből semmire se emlékezzen.

*A 2023. évi Kortárs hangon irodalmi pályázaton
az Újvárad folyóirat lapdíjában részesült írás.*

Irodalom

ANDÓ RÉKA a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem Magyar–Angol Nyelv és Irodalom szakos hallgatója. A család a mindene és a tizenegy macskája és két kutyája. Meg a mintás zoknik és trapéz-nacik.

Harryette Mullen

Levedlett bőr – Shedding Skin

Lehántani a régi, heges bőrt
(régi durva cucc, nem kell már
lecsupaszítom magam
kicsúszom belőle
elhagyom)

Megválok az elhalt pikkelyektől
a földre pöccintem az elszáradt bőrt

Levedlem a keménységet
sebezhető anyaggá
hámlasztom a rétegeket

Egy új látásmódot
szétpislogom a régi szemhéjakat.

A sziklához dörgölődzöm
újra gyengéd leszek

[ha katasztrofális az arcbőröd] - [if your complexion is a mess]

ha katasztrofális az arcbőröd
a mi elixírünk csodás bőrt ígéz
fellebbezésed megbabonáz, imád
hechizando con crema dermoblanqueadora

amit mi árulunk, az a megvilágosodás.
ami nem kevesebb, mint maga a szépség
mióta látni a sötétben
azt, ami a kozmába rejtve ragyog

csokiszínű fekete
vidd a négercsókot vissza Afrikába
belemártottak egy tartályba
a kelekótya csokoládégyárba'

színt kaptunk a feketeségben
a melanin örök nüanszot ad
bár a ritmus nem válasz a rákra
a palacsinta sápadt a vaj megrohad

Irodalom

HARRYETTE MULLEN (sz. 1953) amerikai költő, irodalomtörténész, a Los Angeles-i University of California tanára, kilenc verseskötet és nyolc esszé-kötet szerzője.

[elég az érzelgősségből] - [up from slobbery]

elég az érzelgősségből
menő túlzásokból
fekete talpak verik
a ritmust a sikátorban

jenki sertésszelet
a késednek, a villádon
adagnyi szabadságod
PhilmaYork-ban

ha megszakadsz sincs hercehurca,
a városi tér ingadozik
felértékelődik az infrastruktúra
érj fel üres lapátodig

se mocsár se stabil örömlány
a csődör szől nincs több kanca
magánhangzók elmosódott lomhalmaza
dadogd, soha többé háborút

GYUKICS GÁBOR fordításai

14 Irodalom

GYUKICS GÁBOR író, költő, műfordító (1958. Budapest). A Szépírók Társasága és a Magyar Műfordítók Egyesülete tagja, a magyarországi Open Reading (nyitott versfelolvasó) és jazz-költészeti estek meghonosítója. Tizenegy verses és egy prózakötet szerzője, tizenkilenc vers- és prózakötet fordítója.

Csatlós Lóránt

Zabpehely

– Magdi!!! Az istenmárját nem megmontam, hogy a csürkeeséget ne tegyed a kamrába, na – kiáltotta Janibá kifele a konyha irányában.

– Az nem csürkeétek, édesapám – vágott a szavába Ábelka, a kamaszfiú. – Esztán én esztem fogom reggelizni, csakhogy tuggya maga es.

– Mitő? Eszte? Hát mi ez te? Búzacsepűe, vagy mi?

– Zappehej, édesapám, zappehej – felelte udvariasan Ábelka. – Bémonta a tévé es hogy egés-séges.

Janibá forgatta jobbra-balra a kis tasakot, beleszagolt, s megvonta a vállát.

– Hát igazad van, hogy nem csürkeeledel, met ezt a csürkék se ennék meg. Se íze, se búze. S hogy fogod ezt megenni, he? Kiszórom neked s te felcsi-pegeted, vagy mi?

– Tejbe ke ásztatni édesapám, há milyen bütü maga, mint egy hokkedli. Még esse tuggya. Né, lás-sae milyen szépen megdagad a tejbe?

– Semmi bizodalمام nincs benne, tőlem asztán dagadhat. S amit bicskával nem kell elvág-ni, azt én a szájamba nem veszem, de még a som-lyai márja kedviért se.

– Na, kóstojjasza meg, meglássá milyen jó! – erősködött tovább Ábelka.

Janibá kellenenül belekanalazott a tányérba, szájába tömött egy adag zabpehelyet.

– A keservit... – morogta, s gyorsan vett még egy kanállal.

– A keservit héééjj! – mondta mostmár egész érthetően. – Hát ez bizon erősst jó te!

S azzal csak tömte magába a pasztává ázott pehelyet, hümmögött, s pederte a bajszát erősen örömben.

– Azt a keservit! – kurjantotta most már olybá hangosan hogy Magdinéni is ijedten dugta be a fejét a konyhába.

– Mi van Jani?

De Janibá már nem látott, nem hallott, s fala-kat megremegtető hangerővel folytatta.

– A keservit, de jó ez a zappehej, Magdi!

S ahogy ezt kiszólta a száján, ízlelőbimbói táncra perdültek, és az ízek kavalkádja kis színes buborékok formájában bugyogott ki Janibá szájából és játékos örvényként formálódott szivárvánnyá. Janibá se volt rest, rápattant a szí-nes ívre mint egy paripára, s harsogta rendületle-nül.

Irodalom 15

CSATLÓS LÓRÁNT (1975, Csíkszereda) 1998-ban diplomá-zott a Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetemen, ugyan-itt 2007-ben mesterizett rendező szakon. 1998 óta a Nagyváradi Szigligeti Társulat tagja.

– A keservit, Magdi. Én többet má nem eszem se szalonnát, se kolbászt, csakis zappehejt.

A szivárványon lovagolva Janibá máris áti-velt a disznópajta felett, s természetfeletti kaca-gással nézett le az ócska tákolmányra. Szemei valószínűtlenül hatalmasra nőttek, s karjai mint egy gumibábnak megnyúltak, egészen le a szivárvány tetejéből, a disznópajta ajtajáig, ahol csak megrántotta reteszt, s kitérta széle-sen.

– Mennyetek, fussatok, hogy a medve egye ki a beleteket, mer én többé disznyót nem eszem, csak zappehejt. A keservit.

A kővé vált Magdi asszony, éppen csak félre tudott szökni a hirtelen megiramodó kocák elől.

– Micsinálsz, Jani?! Mege vagy bolondulva?

Ábelka, aki ezt a rettenetet elindította, csak állt ott a zabpelyhes kanállal a kezében, moccanni sem mert, csak riadtan forgatta a szemét jobbra s balra a nagy pusztulásban.

De Janibá nem hallotta Magdinénit. Ördögi hahotával lovagolt tova a szivárványon, s eddigre kunkori bajsza is úgy megnőtt, hogy ostorként használva a szomszédok disznóit is szépen sorban kiszabadította, és kergette ki a mezőre.

– Zappehejt! Zappehejt ide nekem az össze-set! A keservit!

Szaladt az egész szomszédság zabpehelyért, s tejért. Vették el a lovak elől, s fejték gyorsan a teheneket, de Janibá mind felfalta s egyre nagyobb lett. Csak a csizmája volt akkora, mint a Bariczék fabudija.

– Plébános úr! Plébános úr! Janibának zappehejrohamja van! – visította a templom előtt elszaladva Baricz néni, tudván hogy itt a falusi doktor már nem segíthet, magasabb pártfogókhoz kell folyamodni.

A plébános csak annyit látott a papilak emeleti ablakából, hogy ott egy gigantikus méretű posztónadrágos láb elhalad. Kihajolt az ablakon, s

még látta, ahogy a nadrág gazdája egyszerre négy házat átlépve halad kifele a határba.

– Esváááán – rikoltotta oda a harangozónak. Esváááán! Verjedsze férre a harangot, me erőst nagy a baj!

Megkondult a harang, de Janibá addigra már a gabonatórolókat vette sorra, s hambárról hambárra szedte össze a zabot, s tömte hatalmas szája barlangjába az összetódult falu szeme láttára, csak úgy nyersen.

– A keserviiiit – üvöltötte megint, de ez már aligha volt érthető beszéd, inkább artikulálatlan bömbölés, hogy még a lidércek is elmenekültek tőle.

Szekeres Ferkó meg is ragadott egy vasvillát s nagybátran próbálta védeni a falu tartalékát, de még egy likat se tudott szúrni a hatalmas gumicsizmán, mert Janibá csak rúgott egyett, s Ferkó úgy repült át három csűr felett mint a csicsai bombázó, s nyikkant akkorát a Fazekasék kertjében, hogy még a somlyai márja kezében is felsírt a jézuska.

Janibá ekkor felegyenesedett, széjjelnézett, s három-négy szántóföldet átlépve elindult a havas felé, de azt is csupán három lépéssel megmászva végleg eltűnt a halálra rémült falusiak szeme elől.

S becsületszavamra így volt, na.

Vasas Tamás

tisztaszoba

mégis csak az állott hűgyszag a szent olvasó sziluettjében,
az számít. az lenne a képen isten és a lelki szegények
városa... what the fuck? mondja... /határvidék./
hajnalban lesz átható a repedező alak,
finom mész, gyalu, az áruvá tett
theotokosz szobra.
de többé már
nem

használja a régi, zavaros szóképeket. viszont beszélni
továbbra is beszél, és ha tudnád, milyeneket mond...
hogy „hallod a legyeket a túlcukrozott sütemények
körül? látod az agylágyulásnak a fáradt arcokra
kiülő tüneteit? meg a napszámosok elnehezülő
lépéseit, ahogy az éhes, mohó szemeket
a kishúgod mackójának susogó
fenékdomborulatára
meresztik?”

ezek is csak a régi, sztoikus erények
lenyomatai egy meggyötört testen,
ami most már tényleg csak korpusz,
a lélek magasságának jusz
rezisztendije.

de te a vérzésedre vezetsz
vissza minden napot, már
az első életet is onnan
kell számítani.

nővé válni... körtét enni... ez az anyaság
tisztaszobája, mint egy bejárat, mint
egy zárt kapu, szabálytalanul
pulzál egy hervadt
koszorúba
tömve.

és vissza...

Irodalom17

VASAS TAMÁS (Debrecen,
1989) költő, fordító, ze-
néész, slammer. *Stílusgya-
korlatok a kiábrándulás
nyelvtanára* című verses-
kötete 2020-ban jelent
meg a Napkút Kiadónál.

Covaciu Norbert

Alkonypír

Hogy elérjek addig a nem várt napsütötte sávig, Z.-ig
Mózes Attila

A.-ban születtem 1988 szeptemberében. Az élet úgy hozta, hogy a szerelmem is ebben az évben született a szomszédos utcában. A lakótelep mellé épített játszótéren eldöntöttük, hogy együtt fogjuk végigjárni az ábécé betűit.

C. városban együtt jártunk óvodába, s amikor nagycsoportosok lettünk, megtörtént az első csók. Egy szerepet játszottunk, ő volt az elrabolt királylány, én pedig a legkisebb királyfi, aki megmenti őt a sárkánytól. Már az első próbán tudtam, hogy az előadáson, mikor ott lesz mindenkinek minden rokona, nem csak látszathoz fogom megcsókolni. Hanem igazából, úgy, ahogyan a tévében láttam és ahogyan a szomszéd fiú a barátnőjét a parkban: jobb

Irodalom

COVACIU NORBERT (1988, Margitta). Magyar tanár, a *Hepehupa* irodalmi lap szerkesztőtanácsának tagja. Kötete: *Az a fél flakon sör* (Várad, 2020).

kezével erősen belemarkol a lány fenekébe, bal kezével a nyakát lágyan simogatja, egyszerre megadva a lánynak a biztonság és a gyengédség érzését. Én is így tettem a szerelmemmel. Nem lepődött meg, ő is legalább annyira várta, mint én. Nem így Sárika néni, aki azonnal felrohant a színpadra, mindent leállított és elnézést kért a szülőktől. Apám mindenki előtt színlelt felháborodást mutatott, otthon megveregette a vállam és annyit mondott:

- Most már tudom, hogy az én fiam vagy.

Nekem sem kellett több biztatás, másnap nyilvánosan megfogtam szerelmem kezét a játszótéren. Az ő szülei sem vették komolyan a szerelmünket, családaink jóban voltak, inkább azon aggódtak, hogy mi lesz majd, ha összeveszünk.

D.-ben még mindig gyerekszerelmem volt, E.-ben kezdtünk felnőni. A gondok F.-ben kezdődtek, éreztük mi már, hogy nem olyan a város, mint azelőtt, hirtelen rideg lett minden. Nem egyszerűből történt, csak a felismerés jött gyorsan. F. város polgármesteri hivatala előtt sétáltunk, beráncigáltam a szerelmemet, felvonszoltam a házasságkötő terembe, az alpolgármester állt középen, Fazekas Miklós, két oldalt a szüleink. Egy gyűrűt húztam elő, nem mondhatott mást csak igent. G. felé stoppoltunk, egy katonai terepjáró állt meg, beültünk hátra. G.-be a nászutunkat terveztük, de félúton a tizedes kilökte a szerelmemet, engem meg elvitt szolgálatra. Mit tehettem volna? Gépfegyverrel kényszerítettek.

Három év múlva H. városban találkoztam a szerelmemmel. Karcsú volt, mint mindig, haját levágatta rövidebbre, pedig tudta, hogy nekem tetszett úgy, ahogy volt, de ezt is megbocsátottam volna neki. Csakhogy egy idegen férfi kezét fogta a főutcán. Bámulták a kirakatokat. Jóképű volt, pénzes pasas, vastag aranynyaklánc mutatta társadalmi státuszát. A szerelmem észre sem vett. Nesztelenül fordultam vissza utánuk, nehogy meglásson:

- Miért, királylány? – mormogtam az orrom alatt, hogy szinte én is alig hallottam.

Követtem őket a városokban, koszos hajléktalanszállókban húzódtam meg, egyik városból a másikig vonatok végében utaztam, miközben ők limuzinnal furikáztak és drága szállodákban aludtak.

J.-ben történt, hogy a szerelmem felkeresett a szállón. Szégyelltem magam, azt, hogy mivé lettem, nem bírtam a szemébe nézni. Ő kezével megérintette az állam, felemelte a fejem, hogy találkozzon a tekintetünk és csak ennyit mondott:

- Bocsánat.

Éreztem, őszinte. És azt is tudtam, hogy ezentúl nem fog elhagyni, mindig együtt leszünk, szeretni fogjuk egymást. Tudtam azt is, hogy meg kellene kérdeznem, mi történt közöttük a férjével, de ott, abban a pillanatban elhatároztam,

hogy soha nem fogok rákérdezni, ha akarja, elmondja. Ragyogó napsütés volt aznap. Álltunk az eperfa lombja alatt, árnyékot vetett az arcára, nem bírtam ellenállni, megcsókoltam ugyanolyan vehemensen és lágyan, ahogyan legelőször a szegényes lakótelepi óvoda színpadán. Nem is tudtunk leállni, beráncigáltuk egymást a közelben lévő park egyik szegletébe és alig bírtunk egymással betelni.

Sorban jöttek a városok, boldogok voltunk, élveztük az életet, azt vallottuk, hogy nem is olyan nehéz ez, csak tudni kell, hogyan érdemes élni. És szeretkeztünk szinte mindenhol, ahol csak lehetett. M. városban tört fel belőlünk először a hiányérzet.

Egy orvos vett fel minket. Nőgyógyász volt és egy konferenciára tartott N.-be.

- Sajnos rossz hírt kell közölnöm önökkel – mondta rezignáltan – a magzat fejlődése leállt.

Sok időt töltöttünk N. városban. A doki próbált segíteni, de ő sem isten – ezt mondta végül, csak így simán: - Én nem vagyok isten, nem tudok segíteni.

- Szóval ezért hagyott ott? – kérdeztem inkább magamtól, mint tőle. Nem válaszolt, csak egyfolytában sírt.

A következő városba egy pap vitt minket. Amolyan világi pap volt, nem csak a túlvilági létről lehetett vele beszélgetni. A szerelmemnek is rokonszenves volt, beszélgetett is vele, pedig általában hallgat az autóban, legfeljebb velem beszél. A tiszteletes felajánlotta, hogy bevisz minket a városba, egy temetésre kellett mennie a bazilikához, és annyira jól beszélgettünk, hogy meginvitált minket is a torra. Minden pénzünk ráment a lombikra meg gyógyszerekre, napok óta nem ettünk, elfogadtuk a meghívást. Ő tartotta a temetést. Sokan voltak a templomban, mindenki feketében. A szerelmemen térdig érő testhez simuló ruha volt. Testéhez simult volna le, alig lehetett negyven kiló. De még így is kitűnik az emberek közül fekete, elegáns kalapjával és kisírt szemével. Három koporsó van, mind-egyik nyitva. Közelebb megyünk. A szorongás, amit érzek a torkomban, egyre nagyobb. Az első koporsóban a szerelmem anyja fekszik, a másodikban az apja, a harmadikban az én apám. Apám olyan, mintha aludna, csak nem horkol. A legjobb öltönye van rajta, oroszgalléros, azért ez a legjobb, mert élteben nagyon keveset hordta, mindig azt

mondta, hogy nem kap levegőt benne. A szerelmem szüleinek testrészei külön darabokban vannak behajítva a koporsóba. Autóbaleset.

- Átvészeljük – mondom kicsit magamnak is, nem csak neki a P. felé vezető gyalogúton. Egyre lassabban haladunk. Nehéz a lélegeznünk, mintha valami rátekeredett volna a nyakunkra. Azt mondja, nem bírja tovább. Megáll. A szemhéja rebeg ketőt. Összeesik. Mentő. Kórház.

Hosszú pihenés után indulok el R.-be. Nem vagyok biztos abban, hogy érdemes, legszívesebben én is feladnám, csak túlságosan gyáva vagyok az öngyilkossághoz. Közös célunk volt eljutni Zs.-be. A kezdetek kezdetén milyen szépen indult! Ki gondolta volna, hogy ide jutok. Egyedül vagyok, két dologból meríték csupán, az egyik a makacsságom, a másik, a szerelmemnek tett ígéretem, hogy együtt eljutunk Zs.-be. Elviszem Zs.-be és szét szórom hamvait a kilenckanyarulatú folyónál.

A napjaim egyhangúak. Reggel felkelek, gyalogolok néhány órát, délben pihenek, délután ismét gyalogolok. Fiatal koromban szívesen felvettek az autók, de már megöregedtem, senki sem kíváncsi a vén pofámra. És az emberek is mások lettek, nem bíznak a stoppolóban. A szerelmemmel mindig ingyen utaztunk, most ha meg is áll valaki, azt kérdi, hogy mennyit adok Zs.-ig? Amikor hallják, hogy nincs pénzem, még össze is szidnak, vagy leköpnek. Ezért inkább nem nyújtom ki a kezem, haladok szépen, lassan, gyalogosan Zs. felé. Egyszer egy útkereszteződésben találkoztam egy fiatal fiúval, eltévedt, F.-be akart menni, de Zs. felé indult. Megosztotta velem az ebédjét, én pedig elpanaszoltam, hogy senki sem vesz fel és már nem keresik a társaságom. Azt mondta, hogy a szagom miatt. S. vagy Sz. környékén az embereknek már van egy jellegzetes szaguk, amivel nem nagyon van mit kezdeni, ha parfümöt használ az ember, csak rosszabb lesz, az egyetlen megoldás, ha naponta háromszor fürdik – ezt javasolta. Rendes fiú volt, útbaigazítottam, remélem, többé nem téved el.

- Lehet, hogy igaza van, de háromszor fürdeni, az én koromban, ugyan már, azt meg minek? – mondtam magamnak, miközben lassan haladtam Zs. felé. Sovány kilométerkövek mellett lépkedtem. Zs. 22 kilométer. Puszta lett a táj, emberekkel alig találkozom. Zs. 13 kilométer. A fák kopaszok, a Nap lemenőben. Zs. 8 kilométer. Egy sziklán kell felmásznom. Zs. a hegyek között található, a város másik végében egy hatalmas folyóval. Lassan haladok. Fájdalmas a járás. Lábamról rég elkopott

a cipő, talpamon bőrkeményedések és tyúkszemek. Visszeres és dagadt a vádlim. A bot, ami segítségemül szolgált, vízhólyagot tört mindkét tenyeremre. Mindjárt teljesen lenyugszik a Nap, mikor felérek a köves szikla tetejére a kilométerkövön 4-et ír. Innen már könnyebb lesz, lefelé vezet az út. De egy percre megállok. Mesebeli a táj innen fentről. Sokan meséltek már Zs.-ről, de a valóságot egyikük sem tudta megragadni. Nem is félelmetes, inkább kívánatos. Tudom, innen már nincs visszaút, ha elindulok ezen a lejtőn, akkor

nagyon hamar Zs.-ben leszek. Csak még egy pillanat, még egy cseppnyi gyönyör, mielőtt beteljesítem ígéretemet szerelmemnek. A Nap már majdnem teljesen lement, a szemben lévő hegycsúcsok hosszú árnyékokat vetnek a folyóra. Gyorsan esteledik. Tudom, hogy ez a pillanat nem tarthat a végtelenségig, hamarosan elérkezek Zs.-be, a folyóhoz. A vízen túl kaszáló van, benne egy ember áll. Nem látom tisztán, lehet, hogy engem vár. Én pedig átfogom ezt az egészet egyetlenegy pillanattal.

Szénási Miklós

Misztériumjáték

imádkozz a menyéthez
ha éjszaka beoson hozzád
és torkon ragad
ne fájjon annyira
a rókát kérd
hogycs bocsássa meg
amiért néha elfelejtet
hol a helyed
ó tenger
nézz ki az ablakon
mi várunk rád
hogycs eljőjj
és itt kavargj
a parkolóban
ahol nyaranta farmerben
és pólóban
rúgtad a labdát
és irigyelted azt aki
járt a balatonnál
most széles lombú fák
hajladoznak
már nem ülnek öreg
szivarok a padon
kártya sakk
itt nem játszik senki
csak jönnek és mennek
de főleg mennek
aki teheti
elpályázik innen
pedig nem lenne rossz hely
már a hatodikról is elég
messzire látni
és aki a tizediken lakik
biztos lehet benne
hogycs erkélyére
nem dobnak csikket fentről
a róka mászik csak fel
a házfalon
a menyét kopog be az ablakon

Irodalom

SZÉNÁSI MIKLÓS (1967, Debrecen) lapszerkesztőként és újságíróként dolgozik. Verset és prózát is ír. Fontosabb könyvei: *A kert*, *Boszorkányos széphistória*, *Kerülöm a könyveket, hiszen július van*; *Sugárhajtású nosztalgia*. Legutóbbi kötete: *A Pacsirta utcai társasház* (Kortárs Szalon, 2020).

Talált fotók

ott vagy a képeken
ott vagyok én is
a régi szobákban
micsoda zene szólt
micsoda élet
micsoda idők
emlékszel még
hányan laktak a házban
hányan aludtak
reggeliztek hányan
nevettek néha
valami semmiségen
hányan tervezték
hogy most már végleg
elmennek innen
de maradtak
mert hova is mentek volna
aztán mint egy
annyiszor
félredobott regényben
végül mindenki elköltözött
üres albérlet a szív
fiatal és örökre
alulöltözött

Kukucska Szabolcs

03:46

a túlélés eszköze
pusztán a lélegzéssel

kisebb címletekben újratanulsz szeretni

a napéjegyenlőség váltakozó szakaszai
ahogy a szőlőskert önmagába roskad

arcrándulásaidhoz írt névtelen nekrológ
az aszcendens víz jegyű szerepszemélyisége

ő hozza majd el az őszt
öntörvényű mellkasába zárva

megvigasztalhatatlan gesztusokban
hortenzia letépett szirmai
itt ül a lelkünk
teljesen leigázva

4:35

a beton puha és olvadt
madarak kimerevített szárnyai közt
izzó nap agyagsárga sugara ébred

azt mondja maradj
éjszaka majd úgyis
levetkőzöl mindent

szélcsendben keresem
érkezésed nyomait

a levegő nem esik jól
kellene más ami életben tart

4:56

ártatlan
mint egy ezüst hamutál
nyitás előtt

az aluljáróban visszhangzó
szélbe takarózott testek

elsárgult bőr az ujjak végén
ez már lehet
hogymintén túl sok

gyalog hazaérni
körülbelül huszonhat perc

vörös padokról lepattogott festék
karcsú vasoszlopokon üvölt az éjszaka

01:44

a bőrre fény rakódik
lenyugvó nap töretlen gyötrelme

ahogy az évszakokat gyászolom
nem bánt, de azért nyomot hagy

ébenfekete égbolton
madárraj tart dél felé

magammal hoztam
érintésed jégvárás lenyomatát
a tévedések viszonylagos hasonlósága

az a szempár
kisajátíthatatlan

aznap rettentem meg először

Irodalom

KUKUCSKA SZABOLCS
(1996, Szeged) a Szegedi
Tudományegyetem ame-
rikanisztika szakos vég-
zős hallgatója, mellette
ír, publikál, első kötetén
dolgozik.

Demény Péter

A bűn és az árnyéka

Nem tudom, valaki felvetette-e már, de az idők folyamán meggyőződésemmé vált, hogy Columbo ösatyja Fjodor Mihajlovics Dosztojevskij, ez az 1821 és 1881 között élt orosz író, a világirodalomnak nem is klasszikusa, hanem egyik folyamának őre, aki éppen egy évszázaddal Pilinszky előtt született, és egy évszázaddal előtte halt meg, de most nem ez a lényeg. Hanem az, hogy például az a fontoskodás, tetzeszaság, amit Porfirij Petrovics, a *Bűn és bűnhődés* vizsgálóbírója elművel Raszkolnyikovval, az olyan, mintha Columbo tenné, csak Oroszországban.

„Nem mesterdetektív, hanem kiváló kriminálpeszichológus, kedélyes és látszatra iránytalan fecsegése közben szövi meg a lélektani hálót, amelyben áldozata fennakad.” – írja az *Irodalmi alakok lexikona*, és hát mi más Columbo is, ha nem ez, egy kedélyes és látszatra iránytalan fecsegő? „A

és gyakran történik vele baleset: kitöri a nyakát (*Ölj meg, ölelj meg*), rosszul lesz a kagylólevestől (*Testvéri szeretet*), egyszóval ő is nagy baleknek néz ki, miközben olyan, mint a bulldog, és még értelmes is.

A legjelentősebb közösség azonban mégis csak az örökös *terelés*, és a váratlan *látogatás*. Mint Porfirij, Columbo sem hagyja nyugton áldozatát egy percig sem: Porfirij hirtelen ott terem Raszkolnyikov lakásán, kérleli, maradjon még, ha az látogatja meg őt – a nyakába akasztkodik, és nem engedi. Egyik nyomozó sem hagyja magát megtéveszteni a tényektől, tudván, hogy minden tény pusztán értelmezés kérdése: Raszkolnyikov helyett bevallják a gyilkosságot, Columbo gyilkosai pedig egytől egyig kiváló alibiket biztosítanak maguknak. Hiába, Porfirij is, Columbo is *tudja*, hogy ki a gyilkos, és semmi módon nem győzhető meg arról, hogy tévednek.

24 Esszé

DEMÉNY PÉTER költő, író, szerkesztő, a *Látó szépirodalmi folyóirat* esszész szerkesztője, a *Matca* folyóirat főszerkesztője. 1972-ben született Kolozsváron, jelenleg Bukarestben él.

vizsgálóbíró csak úgy otthonosan, házikabátban volt, inge ragyogó tiszta, papucska kicsit félretaposott. Harmincöt éves ember volt, alacsonyabb a középtermetűnél, kövérkés, sőt pocakos, arca simára borotvált, bajusztalan, szakálltalan, haja simán hátrafésülve, nagy, kerek feje hátul a tarkón furcsán kidudorodott. Püffedt, kerek és egy kicsit tömpe orrú arcának beteges sötétsárga színe volt, de a kifejezése elég élénk, sőt gunyoros. Talán kedélyesnek nézte volna az ember, ha a szeme nem mond ellent, de a majdnem fehér pillájú, vizenyős, sűrűn pislogó szemek mintha mindig hunyorítottak, intettek volna valakinek. Ez a pillantás feltűnően nem illett egyébként szinte asszonyos alakjához, és sokkal, de sokkal jelentékenyebbé tette, mint amilyennek első tekintetre tűnhetett.” – ez már a regényben olvasható, és Columbo is „olyan, mint a vetetlen ág”, mint a *Holt tárgyak* című részben fogalmaz Helen Stewart,

Hogy Porfirij éppúgy a szellemi párbajt szereti, mint Columbo, az kockázatos, de nem kevésbé igaz állítás. Kockázatos, hiszen Porfirijt egyetlen bűnügy kibogozása közben látjuk, Columbot viszont hatvankilenc epizódon keresztül. Természetesen nem mindig talál megfelelő partnerre, és az értelmes gyilkosok sem mind rokonszenvesek neki, noha Joe Devlin (*Az összeesküvők*) és dr. Joan Allenby (*A nős detektív és a szex*) kétségtelenül azok, az utóbbinak mondja azt is, „az én dolgom nem az ítélkezés, asszonyom”, míg máskor igenis ítélkezik, és például Brailei ezredesnek meg is mondja, hogy „nem szíveljük egymást”. Akárhogy is, Porfirij éppúgy kedveli Raszkolnyikovot, mint Columbo Devlint, még a diák sorsa sem közömbös a vizsgálóbírónak, ami, mondhatnánk, mindennek a teteje.

De, mint Columbo, Porfirij sem az a „mesterdetektív”, aki számára az értelem jelentene mindent. Nagyon is tudatában van az okosságának, ez azonban nem Sherlock Holmes vagy Poirot hideg fényű pengéje, egy feladvány megoldásának eszköze, melynek szereplői nem érdekesek, legalábbis mindig Ő, a mesterdetektív a legérdekesebb és az egyedül fontos – nem, Porfirij is, Columbo is törődik az emberével, mint Maigret, aki viszont meglehetősen kispolgár.

Porfirij is, Columbo is csak látszólag az. Egyre elnézést kér az első, szüntelenül feleségét emlegeti a második – de Mrs. Columbót soha nem látjuk, és nincs az a kispolgár, aki a katalógust emelgeti a licitálás közben (*A főnyeremény: halál*), vagy aki éjjel telefonál a bombaszakértőnek (*Hajnali derengés*), mint ahogy az sincs, aki nem tartóztatja le a gyilkost, holott tudja, hogy ő követte el a gyilkosságot.

A lelki motívumok mély megfigyelése is rokonítja őket. Porfirij valóságos lelki röntgenfelvételt állít ki Raszkolnyikovról, Columbo pedig azt feleli az undorító Brailei-nek, hogy akkor kezdett gyanakodni rá, amikor Keegan kiképzőtáborbeli szobájában úgy találta meg, hogy az ezredes állítólag a sarat söpörte az áldozat ágya alatt – a nyomozó ezt különösnek érezte egy ilyen hiú ember-től. Vagy amikor Tommy Brownnak azt mondja, hogy aki ezt a dalt írta, az nem hidegvérű gyilkos, akkor is érzékeny tekintetéről tesz tanúbizonyságot (*Hattyúdal*). Nem beszélve a minden részben előkerülő epizódról, amikor X-et vagy Y-t megnyugtatja afelől, nem gondolja, hogy ő a gyilkos.

Mindez nem gátolja meg őket abban, hogy kitartó dokumentálásba kezdjenek. Columbo elolvassa a szerzőpáros könyveit az *Ahogy a könyvben meg van írva* című filmben, és nem restelli a fáradságot, hogy megfejtse Oliver Brandt feladványát (*A szuperintelligens gyilkos csődje*), Porfirij viszont elolvassa és agyonelemzi Raszkolnyikov cikkét a bűnről.

Még a művek címét ért bírálat is összeköti őket. Füst Milán csak a főszereplő nevén emlegette Dosztojevszkij regényét, nyilván az eredeti cím vallásos stichje miatt. És miféle cím az, hogy *A nő detektív és a szex?!* Vagy hogy *Pillangó a sötétség árnyékában?!* Már maga a szex szó is stílusterés egy Columbo-film kapcsán.

Minden hasonlóság ellenére azonban van egy radikális különbség. Columbo gyilkosainak törté-

Akárhogy is, Porfirij éppúgy kedveli Raszkolnyikovot, mint Columbo Devlint, még a diák sorsa sem közömbös a vizsgálóbírónak, ami, mondhatnánk, mindennek a teteje

nete abban a pillanatban lezárul, ahogy a megfelelő rész véget ér, akármennyire is rokonszenves a nyomozónak a gyilkos. Columbo nem törődik annyit a bűnös jövőjével, mint Porfirij, s nem mond olyanokat, hogy ő „egy ember, aki az útját már megtette. Egy ember, akiben talán van érzés és együttérzés, tud is egyet-mást, meglehet, de az útját már megtette. Ön: egészen más eset, Rogyion Romanovics! Önnek életet szánt az Isten (bár ki tudja, lehet, hogy az is füstbe megy, semmi se lesz belőle!).” A vulkanikusságnak, a kiszámíthatatlanságnak az a vegyértéke, amely minden Dosztojevszkij-szereplőben megvan, Columbóban nincs meg. Benne több a hivatalnok-szemlélet, az ügyet megfelelően kell lezárni-attitűd. És persze részről részre él és működik, s a következő részben már nem azt követi fáradhatatlanul, akit ebben a részben kellett követnie.

Viszont, hogy egy érvényes párhuzammal fejezzük be: mindkét embernek a halogatás a bája is egyben, nemcsak a módszere. Hogy Columbo folyton visszafordul, és folyton van még egy kérdése, hogy Porfirij folyton elnézést kér, összeviszsa hadovál, egymásnak ellentmondó dolgokat mond, hogy aztán lelepleződjön végtelenül logikus állítása – nos, mindkét szereplőnek ez a varázsa, már ha nem vagyunk mellettük, és nem vagyunk gyilkosok. Amire viszont még gondolni sem szabad a közelükben...

Ungvári-Zrínyi Kata

Témabeli összezsengések: fiatal művészek a Magmában

A Working Title 3, a MAGMA kortárs művészeti tér fiatal művészek számára szervezett felhívásos, zsűrizett kiállítása. A médiaművészetet előnyben részesítő, valójában sok különböző műfajt felvonultató kiállítás április 26-án nyílt a MAGMA földszinti és alagsori tereiben; a tárlaton 25 művész/kollektíva képviselteti magát a világ különböző részeiről, videók, animációk, installációk, objektek, fotók, rajzok, grafikai munkák által.

Közös pontokat keresek a kiállító alkotók között – nem azért, mert nincsenek, de nem is azért, mert a kiállítók olyan nyilvánvalóan összetartoznának. Nyílt felhívásra jelentkeztek, és, akár

lódásé”, és hasonlóképpen folytathatnánk a sort vagy mélyíthetnénk a képet, kiterjesztve azt a generációhoz kapcsolódó külföldi helyspecifikus társadalmi-politikai összefüggésekre is. A csapat összetételét tekintve meg lehet még jegyezni, hogy a nők száma (talán az életkorból is kifolyólag – még?) feltűnően magas, és hogy az egyéni szerzők mellett több alkotópáros vagy kollektíva is képviselteti magát.

Földrajzi szempontból szintén sokszínűek: azon túl, hogy kilenc különböző országban élnek, ők azok, akik kivándoroltak, hazajöttek vagy nem

Galéria

Ungvári-Zrínyi Kata (1987) műkritikus, kurátor, vizuális művész. Marosvásárhelyen él, legtöbbször a K'Arte galériával dolgozik együtt.

a valóság – a kép, melyet a jelentkezőkből alkotott válogatás nyújt, bár mediatizált, mégis kellőképpen összetettnek bizonyul.

A minták keresése mindenféle értelmezési folyamat gyökere és alapja. Ha ezekből minél többet felfedünk, az közelebb vihet a legbonyolultabb jelenségekhez is... Kik tehát a kiállítók?

A legnyilvánvalóbb közös pont, hogy akik erre a kiállításra jelentkeztek, valamennyien 35 éven aluliak. Ha a fogalmat lekerekítjük, nevezhetjük egy generációnak őket, bár akkor csak az időbeliség szempontjainak felelünk meg... A nyugati világ terminusaiban ez az Y generációt jelenti, de ha helyi viszonyokat veszünk alapul, akkor lehet ez a generáció a kommunizmus és kapitalizmus közötti átmeneté, a digitalizálódásé, a „normalizá-

Working Title 3 csoportos kiállítás, enteriőr, Vargyasi Levente fotója.
Balról jobbra: Isabel Val Sánchez, Matei Toşa alkotásai

Working Title 3 csoportos kiállítás, enteriőr.

Balról jobbra: Miron-Vilidár Vivien: *Kietlen pusztán / Lebegett a sötétség / Magából szült fényt* (2022), digitális fotó, print; Csala Hermina: *Erőszak a nők ellen* (2021), print és videó

jöttek haza, tartják a kapcsolatot az itthonnal vagy tartják a kapcsolatot az ottal; ők azok, akik nem mentek ki, csak kilátogattak... Ők itthon vannak és otthon vannak, ismerik vagy nem ismerik az ittenieket, kitekintenek. Látták a MAGMA felhívását. Hozzá szeretnének tenni ehhez, itt és most. Meg szeretnék mutatni, mivel foglalkoznak.

És akkor: mi is a téma?

I.

A művészet ma is önreflexív terep. A modernista irányzatok által meghonosított önmeghatározó tendenciák, melyek a forma, a médium vagy maga a művészet státusát boncolgatják, folyamatosan újraaktualizálódnak. A Working Title 3. munkáin is felvetődtek hasonló kérdések: láthatunk kísérleteket a jel dekonstrukciójára. Mitől lesz egy szöveg képi elem? Czirják Adorján munkájában szavakkal kísérletezik: a vizuális formát elvont, potenciálisan jelentésalakító játéknak veti alá. Sor kerül a kép és néző pozíciója, a képmező, a forma vagy a médiumok vizsgálatára is: Sarah Muscalu mennyezetre vetített videója a nézőpont elszemélytelenedését vonzza maga után – nem vagyunk nyilvánvalóan a kép terében; a művész átvitt, de konkrét értelemben is a szemlélői pozíció biztonságával játszik. A képmezőt dekonstruálja Kusztoz Júlia munkája (a vetített kép egységét megbontja az azt bekebelező papírlapok jelenléte – a vetítés melletti nyolc lap esetében pedig világosan látható a rajtuk levő finom, elvont rajz is,

így még tovább rétegződik a látvány), míg Aleksei Martyniuk a művel együtt nézésének folyamatát is tematizálja, a spektákulum bűvöletébe helyezve a szemlélőt. A médiumok sokféle vizsgálatnak vannak alávetve: előfordul, hogy a realiztikus szénrajz, amely műfajként még mindig kissé idealizált, nosztalgikus töltetet hordoz, disztópikus tartalmat kap és más, digitális képformákkal elegyedik (Matei Toşa), de van olyan is, ahol a vászon – politikai játékszabályok, cenzúra hatására – megtisztul festékétől (Lau Man Pan).

Tágabb értelemben a művészeti játék szabályait, illetve a vizuális konvenciókat is tematizálják az alkotók. A videóban bemutatott, felhívó jellegű, mintegy felállító intelmek sorozata videójáték-szerűvé válik Silvia Amancei és Bogdan Armanu munkájában, amely tipikus művészeti életpályamodelleket ironizál. Ami pedig a konvenciókat illeti, Mălina Moncea a képkeret státust kölcsönző funkcióját használja, ezúttal kanonizálva a nyomort, míg Alexandra Mereuți és Sebastian Danciu a kulturális reprezentáció megszokott dokumentarista jellegét cseréli le egy olyanra, amely kellő expresszivitással tud hangot adni intézménykritikájuknak (a sokszor formákat követő, dokumentumfilmekre jellemző kameramozgás itt elvész a részletekben, a látvány pedig nem áll össze – akárcsak egy adott kor képe a merev struktúrájú múzeumi keretben)

II.

Az önreflexivitás után a következő jellemző minta, amely megjelenik, az a társadalomkritika

Bartus Csilla: *Gyógyulás 23* (2023), textilnyomat

Working Title 3 csoportos kiállítás, enteriőr balról jobbra: Alexandra Mocan, Lucia Ghegu, Mălina Moncea, Bartus Csilla alkotásai

és a szociális ügyek képviselője. Említettük Lau Man Pan cenzúra ellen tiltakozó gesztusát, melyben kilúgozza a műalkotást a tartalomtól, de az alkotók rávilágítanak olyan témákra is, mint a perifériák mélyszegénysége (Moncea panoramikus, aranykeretes fotója), a mindennapok (akár vizuális) propagandája (Martyniuk), a nők helyzete a társadalomban és társadalmakban (Miron-Vilidár Vivien fotósorozata), a velük szemben elkövetett erőszak (Csala Hermina szuggesztíven szintetizált elemekkel építkező grafikai munkái, melyek potenciálisan mozgósító hatásúak is) vagy az agresszió elburjánzása a digitális világban (Toşa számítógépes játékokból helyi utcaképekbe beemelt destruktív jelenetei). Boér Sebestyén munkájában megjelenik a szimbólumok elkoptatása és inflációja is: a felelőtlenül használt címerek, zászlók elhétköznapiasodása, amely kimondottan helyi kontextusban (házikenyér, tipikus teríték és hidegtál) valósul meg, de a társadalmi kommentárhoz sorolható a kulturális intézményrendszer és a társadalmi emlékezet, vagy a művészeti szcéna hibás működési módjainak kritikája is: Mereuți-Danciu, Amancei-Armanu.

III.

Vannak témák, melyek korábban is jelen voltak a művészetben – de a pandémia felerősítette őket. Ilyen például a mindennapokban még dominánsabb szerephez jutó digitális valóság. A kiállítás tekintetében: előfordul, hogy a digitális eszközökkel olykor a valóságot is gyógyítanánk... Bartus Csilla kiállítótérbe történő intervenciója a részvételi digitális kultúrából kiemelt eszközzel - a „hea-

Miron-Vilidár Vivien: *Kietlen pusztán / Lebegett a sötétség / Magából szült fényt* (2022), digitális fotó, print

Working Title 3 csoportos kiállítás, enteriőr
balról jobbra: Málna Moncea, Bartus Csilla, Emil Cristian
Ghiță, Csala Hermina alkotásai

Boér Sebestyén *Ezt is felzabáljuk?* videóműve (2021)

ling” retusáló ecset nyomaival próbál javítani a helyzeten. Ugyanide tartoznak Toşa hétköznapi környezetbe illesztett internetes játék-jelenetei (Grand Theft Auto), melyek az agresszió realitására hívják fel a figyelmet, és Roxana Bloju különböző társadalmi üzeneteket hordozó fotósorozata, melynek logikája szerint ha valami nem tetszik a valóságból, akkor ma már Ctrl-X-el szeretnénk megszüntetni... Az Ethics of Joy animációjában pedig egyenesen megszűnik az élőlény és az absztrakt vagy digitális tér közti határ.

IV.

A másik pandémia által felerősített tematika az emberi kapcsolódás és a mentális egészség területe. Rengeteg munkában jelennek meg a lelki folyamatok vagy az intraperszonális (belső, lelki) bölcsesség. Alexandra Mocan erősen expresszív akciófotói a tudatos testre figyelés és a környezet által támasztott korlátok közti feszültséget élezi ki: a joggyakorlatok (Elárasztott hajó, Elárasztott híd) kifejezik azt az állapotot, amikor a végletes helyzet közepette az ember próbál belső erőforrásaival támaszkodni, hogy megtartsa stabilitását. Dumitrița Gurău célbadobós folyamata szintén az akadályoztatott állapot, a bizonytalan helyzet kifejeződése; hangulata lírai, a mentális rend és rendszer szétesését fogalmazza meg. A Thomas Bachot videójában alakuló formák sorozata szintén introspektív hatású (kicsit olyan, mint amikor az ember a szemhéja belsejét nézi, vagy takaró alatt a saját testét), és Miron-Vilidár Vivien összeállítás is belső lelki folyamatokat dolgoz fel.

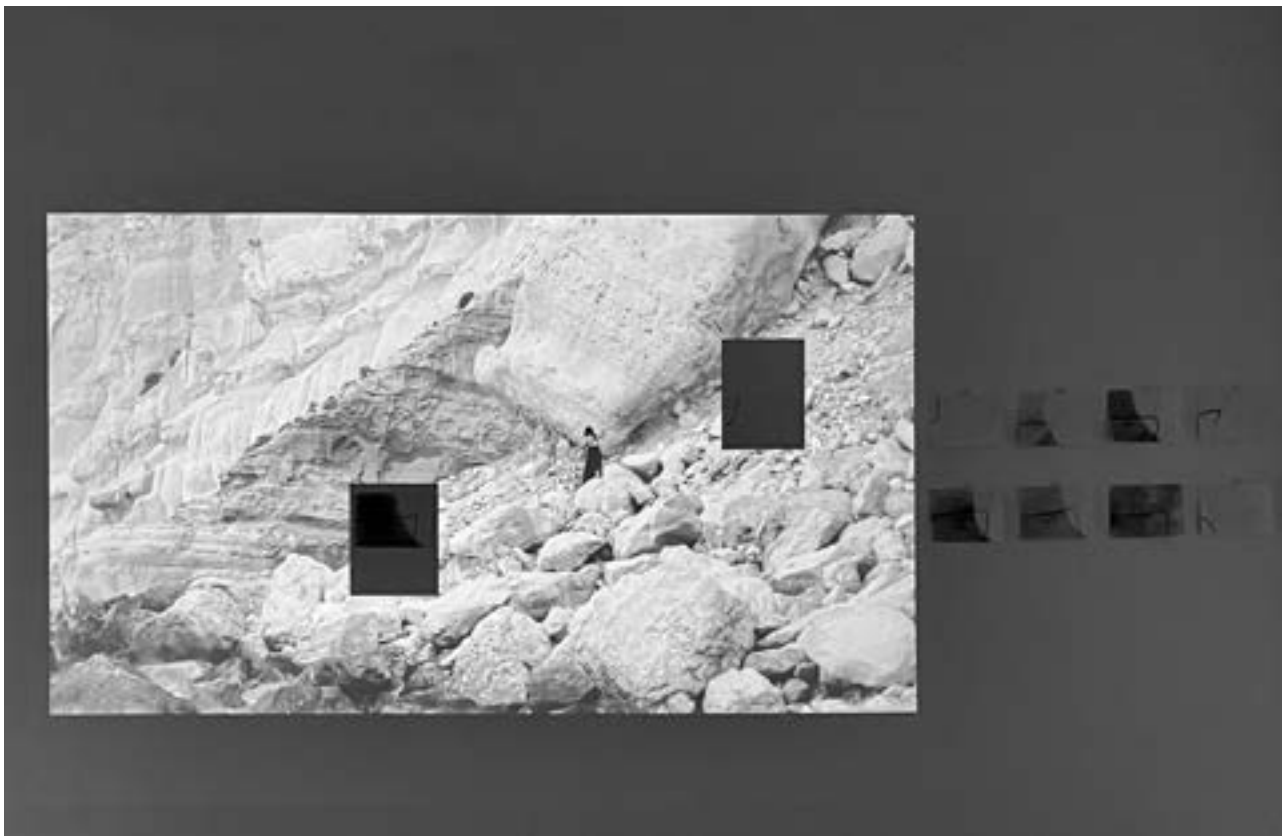
Jelen vannak a gyász, a gondoskodás, vagy a gyógyítás és öngyógyítás motívumai is. Isabel Val Sánchez erős videója (Az ellopott nyár) rendkívül kifinomult médiumhasználattal fogalmazza meg azt az állapotot, melyet az ember a gyász bizonyos folyamataiban él át: a szívszorító, vákuum-szerű érzés hirtelen és váratlanul sújt le az emberre. Benedito Ferreira *Nagymamám galaxisa* című videójában az album lapjain kivitelezett diszkrét intervenció a gondoskodás gesztusával történik, ugyanakkor a pirulák-festményreprodukciók kombinációja szürrealisztikus, de zárt és ismétlődő valóságélményt hoz. Bartus Csilla gyógyító Healing-objektje, de Alexandra Mocan joggyakorlatai is tartalmazzák az öngyógyításra való törekvést.

Elszigetelődések, egészségügyi fenyegetettség és az egész társadalomra kiterjedő, széleskörű lezárások alkalmával az ember akarva-akaratlan is számot vet személyes kapcsolataival, újraértékeli vagy egyszerűen csak újra értékeli azokat a viszo-

Roxi Pop: *A lányomnak, akít nagyon szeretek*, 2022, videó, 27'27"

nyokat és kapcsolódási mechanizmusokat, melyek az ember-léthez szervesen hozzátartoznak. Roxi Pop otthonról kapott küldeményének kicsomagolása a csomag tartalmán kívül feltárja azokat a történeteket, kapcsolatokat, érzéseket és emóciókat is, amelyek a család imagináriumban születnek. Lucia Ghegu képeslap formátumú rajz-sorozatában inkább a nem családi kapcsolatokra fókuszál, melyekben emberek találkoznak, interakcionálnak és kapcsolatokat létesítenek, akár érzelmi, akár testi szinten. Az emberek közti ritmus – amely a kapcsolatok dinamikáját is meghatározza – üdítően tág értelemben jelen van Gabriela Piwar videóinstallációjában is. A két szereplő, akik gesz-

Kusztos Júlia: *Objektív valahogy sérült* (2023), videó, rajz

32 tusaikban az összhang ritmikus változásai révén néha közelednek, néha pedig távolodnak egymástól, az emberi kapcsolatok, társadalmi viszonyok szövevényes hálóját olyan jelenségekig vezethetik vissza, mint a különbség és hasonlóság.

V.

A járványhelyzet egyik további hozadéka, hogy az elszigeteltség és a biológiai veszélyeztettség hatására az ember sokkal inkább észleli belső folyamatait vagy éppen testbeli élményeit is... (pl. Mocan vagy Ghegu munkáiban) Emil Cristian Ghiță installációja pedig sajátos helyzetet teremt - mivel kicsit viseleti tárgyra hasonlít, tárgyösszetételei potenciálisan akár a köpölyözésre is utalhatnak - és ez az asszociáció aktiválja a test érzetét.

Mindezeket a motívumokat összefoglalva talán kijelenthetjük, hogy a pandémia nagyobb fokú tudatosságot hozott az embernek.

VI.

Utolsóként a természeti környezet tematikáját venném sorra, amely az utóbbi évtizedekben

ugyan konstans jelenlét volt mindennapjainkban, a pandémia azonban ezt is további dimenziókba terjesztette ki és méginkább megsürgette a közbelépés imperatívuszát. Dorian Bolca és Roxana Bloju konkrét ökológiai üzenetet is közvetítenek munkáikban: a videóinstallációban a hirtelen felburrogó láncfűrész hangjával egyrészt elsötétedik a vetített természeti kép, másrészt pedig egy fogazott vonalat kirajzoló ledsor kezd vörösen vibrálni; a fotó esetében pedig a természetben található szeméthalmokra Ctrl+X-es keretet vetít a művész.

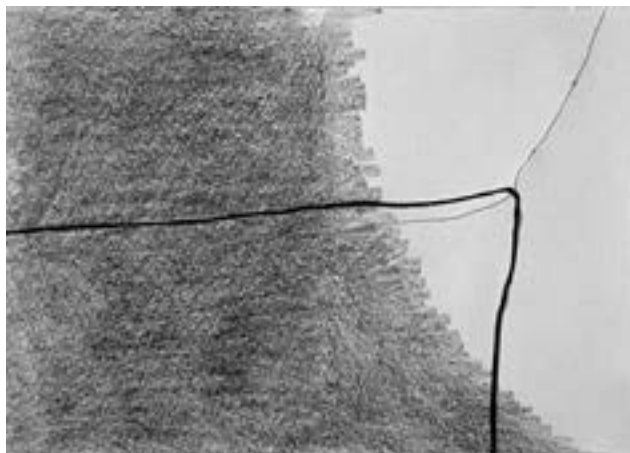
Jelen van tehát az ökológiai üzenet drámaian szuggeszív alkotásokban, de van valami új is: a természet már nem mindig választható le a civilizáció képeitől és hangjaitól... Tomas Bachot videója mintha egy disztópikus tájon sétáltatná meg tekintetünket, míg a hang egyértelműen (autós) forgalom zaját hozza - a természethez való hozzáférés igen korlátozott. Ha nem is a természet, de a hibriditás megjelenik Emil Cristian Ghiță esetében is - a hibrid tárgy egyszerre élő és halott, természetes és preparált, emberileg fejlesztett szerkezet és ösztönösen zsigeri jelenlét is. Az Ethics of Joy kísérleti videója pedig a testetlen, hibridnek is mondható létet festi le, költői eszközökkel bontva szét a látványt, szétterítve a formákat, érzéseket,

hangokat, a szervetlen és az emberi keveredésében.

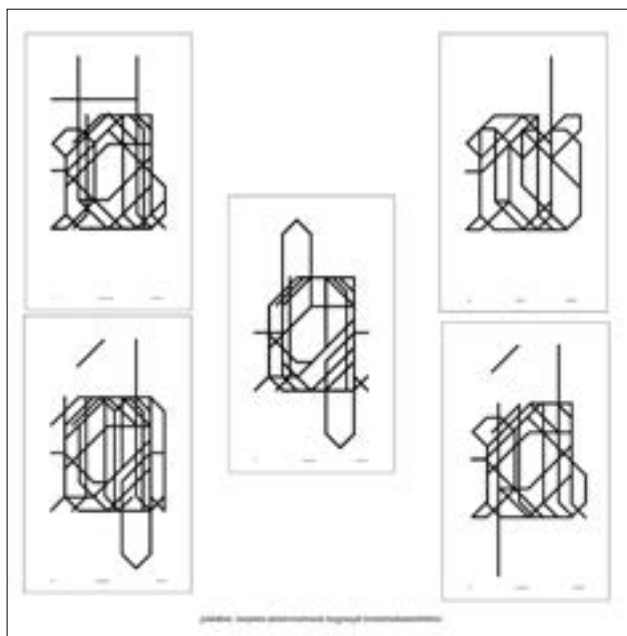
A téma tehát mindig friss, ütős és releváns, helyi hatások és globális igazságok vonzásában valósul meg.

A szerzők pedig? A Working Title 3 alkotói erős mezőnyt képeznek: gondolkodó, kritikus, kereső, érzékeny alkatú, rendkívül ígéretes művészekről van szó; elhozzák Szentgyörgyre azt a frissességet, energiát, és azokat a telített, hiteles és emberi rezgéseket, melyek segítségével mindannyian könnyebben értelmezhetjük valóságunkat.

Kiállító művészek: Silvia AMANCEI & Bogdan ARMANU (RO), Tomas BACHOT (BE), BARTUS Csilla (RO/HU), Roxana BLOJU (RO), BOÉR Sebestyén (RO), Dorian BOLCA (RO), CSALA Hermína (RO), CZIRJÁK Adorján (RO), ETHICS OF JOY (RO), Benedito FERREIRA (BR), Lucia GHEGU (RO), Emil Cristian GHIȚĂ (RO),

Kusztos Júlia: *Objektív valahogy sérült* (2023), részlet a rajzokból

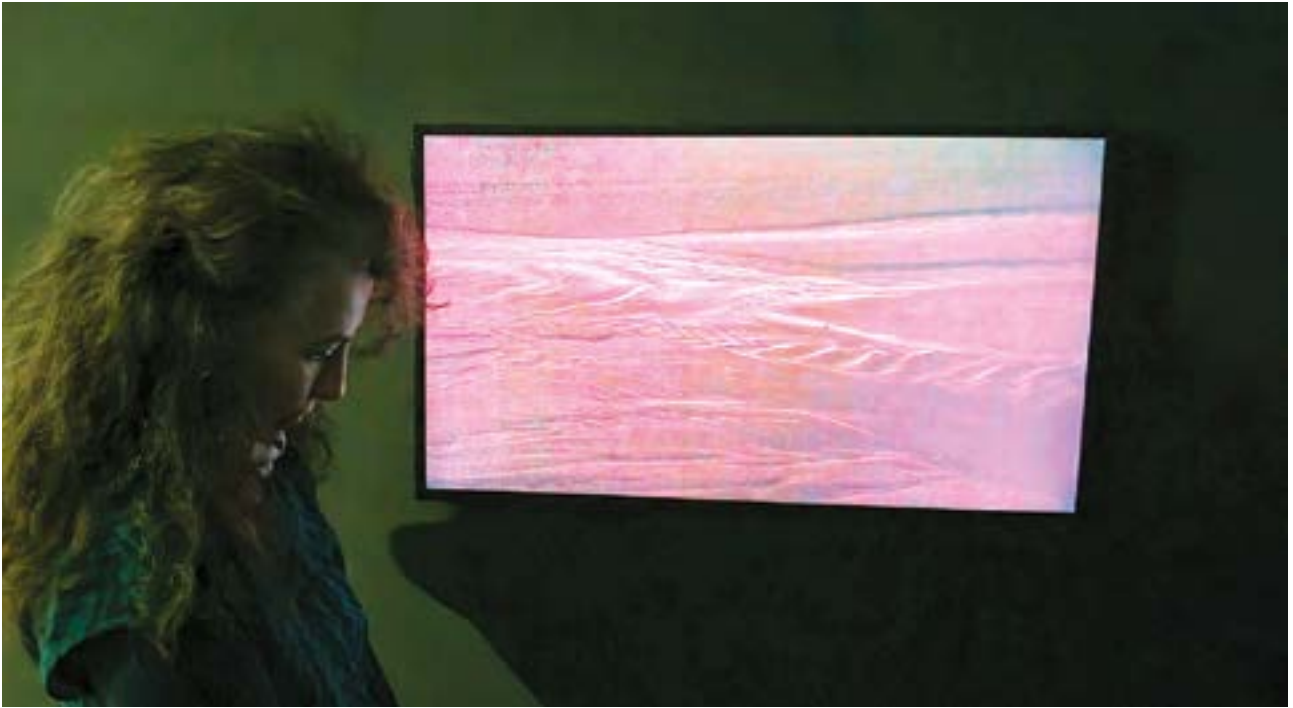

Czirják Adorján: *Tetten ért betű* (2021), print, fólia

Dumitrița GURĂU (RO), KUSZTOS Júlia (RO/HU), Aleksei MARTYNIUK (RU), Alexandra MEREUȚI & Sebastian DANCIU (RO), MIRON-VILIDĂR Vivien (RO), Alexandra MOCAN (RO), Mălina MONCEA (RO), Sarah MUSCALU (RO), Lau Man PAN (HK/NL), Gabriela PIWAR (PL), Roxi POP (RO/BE), Isabel VAL SÁNCHEZ (ES), Matei TOȘA (RO)

A zsűri tagjai: Kispál Ágnes-Evelin, Ungvári-Zrínyi Kata, Váncsa Domokos.

Az esemény része volt a 30. Szent György Napok rendezvény sorozatnak és Sepsiszentgyörgy Megyei Jogú Város Tanácsa támogatásával jött létre.

Tomas Bachot: *Vörös* (2022), videó, 4'12"

34

Working Title 3 csoportos kiállítás, interiőr
jobbról és balról Gabriela Piwar *Kontra* (2022) 2 csatornás
videó loopja, középen Silvia Amancei & Bogdan Armanu
GAME OVER (2021) videója

Benedito Ferreira: *Nagymamám galaxisa* (2023), videó, 26'

Milyen úgy dolgozni, hogy az otthonunktól az egyik vagy a másik munkahelyünkig több száz kilométer van? Miként lehet

hetente ingázni városok, emberek és feladatok között? Miért vállaljuk ezt? Hogyan tudjuk úgy szervezni az életünket, hogy sok minden férjen bele a vezetés, az úton levés mellett? Vajon nem leszünk-e lebegők így: akik itt is vannak meg ott is, de talán sem itt, sem ott nincsenek

egészen? Aktuális kérdések ezek napjainkban. A kezdődő nyárban, talán könnyebben tanzunk erről a témáról.

(Annus Gábor)

Valamikor harminc éve – fiatal oktatóként – hozta úgy a sors, hogy a szegedi egyetemi munkám mellett a veszprémi egyetemen is óraadó

Tandem

ANNUS GÁBOR (1967, Makó) a veszprémi Pannon Egyetemen tart könyvkiadói, könyvtervezői, szerkesztői kurzusokat; a szegedi *Tiszatáj* irodalmi folyóirat művészeti szerkesztője és a tiszatajonline.hu felelős szerkesztője.

lettem. Közben volt néhány év szünet, de aztán a sors – vagy a veszprémi tanszék vezetője – úgy akarta, hogy mindig vissza-visszatértem, egyre több és több órát tartottam, hetente utaztam a két város között, mígnem félállás, majd néhány éve teljes állás lett belőle. A veszprémi munkát kihívásként, szakmai gyakorlatként fogtam és fogom fel, jó érzés, hogy hívnak, várnak, hogy izgalmas kurzusokat tarthatok egy új környezetben. Más, kisebb város, kisebb egyetem, érdeklődőbb, tiszteletudóbb hallgatókkal, közvetlenebb kollégákkal.

Kezdetben ez klasszikus *intercity* professzor-ság volt, egy idősebb kollégámmal, volt oktatómmal kéthetente hol busszal, hol személyautóval ingáztunk a két város között. Különösen a buszutakat szerettem. Nem csak azért, mert kollé-

gám legendásan rosszul vezetett, hanem busszal minden út igazi ötórás *road movie* volt számomra. Egyszerre kirándulás, egyszerre továbbképzés,

egyszerre a vidéki Magyarország kaleidoszkópikus seregszemléje. Szinte minden alkalomra jutott egy-egy anekdotikus történet, egy megmosolyogtató vagy éppen mehökkentő eset, történetdarabka, valóságzilánk. Filmszerű volt hallgatni a mindenfelől érkező beszédfosz-

lányokat, figyelni az utazókat, az izgatottakat, akik – mintha első repülőútjukra indulnának – zavarukban rögtön szóba elegyednek a szomszédal, a rutinosakat, akik a könyvükbe, mobiltelefonjukba temetkeznek vagy aludni próbálnak.

Amíg kollégámmal jártunk, mi is sokat beszélgettünk, legtöbbször lazább szakmai diskurzusok voltak, de ezekből sokszor többet tanultam, mint korábban egy-egy előadáson. Nem sétálva tanultam, hanem buszozva, ez volt az én tengelyen töltött egyetemem.

Mára kétlaki lettem, főleg, mióta a feleségem Veszprémben tanít, szakmailag már majdnem minden ide köt. Szegeden már csak a *Tiszatáj* folyóirat szerkesztése maradt, de a gyerekek, a szülők miatt még mindig az az otthon. Azt szoktam mondani, hogy minden normális családban a gyerekek kiröpülnek, de a mi egyetemista fiaink nem akartak, ezért nekünk kellett kiröpülni – de mégsem tudunk elszakadni szülővárosunktól. Amikor hazafelé feltűnnek a szegedi Dóm tornyai, akkor érezzük, hogy megérkeztünk, itthonról haza.

Furcsa ez a kettősség. Ahogyan a katonaságnál mondták, nem a rang számít igazán, hanem a beosztás. És valóban, meg lehet figyelni, ahogy az ember átlép egy másik koordinátarendszerbe, másik szerepbe, egy kicsit más emberré válik. Ugyanaz vagyok, de *más kalap van rajtam*. Ahogy egy idősebb hölgy ismerősöm mondta: „Gáborkám, látja, egész nap dolgozom a munkahelyemen, dolgozó nő vagyok. Munka után rohanok anyámhoz, megnézzem, szüksége van-e valamire, a lánya vagyok, hazafelé már hív a lányom, neki anya vagyok, hogy vigyázzak az unokámra, akinek a

Magyarai Sára rovata Ingázni – úton lenni

nagyanyja vagyok. Aztán bemegyek a boltba, mert főzni kell valamit, háziasszony vagyok. Ezek után a férjem este még elvárná, hogy feleség is legyek. Na, azt már nem, arra már nincs erőm!”

Valahogy így vagyunk ezzel mindannyian, akiknek többféle szerep jutott. Minden pillanatban meg kell felelnünk annak az elvárásnak, amelyik rendszerben épp benne vagyunk. Ennek megoldására kétféle stratégiai létezik, vagy bízunk benne, hogy a *zseni átlátja a káoszt*, és szimultán foglalkozunk – próbálunk foglalkozni – mindenrel, vagy megpróbáljuk elkülöníteni ezeket a szerepeket egymástól, szép rendet rakunk szellemi íróasztalunkon. Nekem épp a földrajzi távolság, az utazás segít ebben az átállásban. Az a pár órás busz-purgatórium épp elegendő arra, hogy fejben felkészüljek a másik *én*-emre.

Fárasztó az útonlét? Az. Miért csináljuk? Biztosan vannak, aki kényszerből, szakmai, anyagi okokból kényszerülnek rá, de én inkább kirándulásnak fogom fel, életformává vált az utazás. Bár egyre inkább érzem a szétforgácsolódás veszélyét, de nem tudnék lemondani egyik munkámról sem, mert számomra ezek nem kötelességek, hanem – nagy szó – de azt érzem: hivatások.

(Magyar Sára)

Huszonkét éve ingázom: először egyetemre, majd az aktuális munkahelyemre. Pár éve úgy érzem, egyre messzebb van Temesvár Nagyváradtól, mintha az a 180 km egyre csak nőne. De nem én vagyok az egyedüli, hiszen manapság szinte divattá vált, talán létszükségletté, hogy más településen, más országban legyen a munkahelyünk, és máshol az otthonunk. A jelenléti munkahelyek mintha egyre távolabb kerülnének a lakóhelyektől.

Amikor eldöntöttem, hogy vállalom a heti ingázást a két város között, nem ifjúságom legmerészebb álmait egyikét valósítottam meg, kényszerhelyzet szülte, kiábrándulás és csalódás. Nem beszélve arról, hogy mit kezdjen egy szórványbeli magyar nyelvész a doktori diplomájával egy olyan városban, ahol nincs magyar nyelvű felsőoktatás, illetve olyan kutatóintézet sincs, amely megélhetést biztosíthatott volna. Így belevágtam. S egyszer csak elkezdett valami átalakulni.

Először csak azt tapasztaltam, hogy másként szólítanak. Temesváron *Saci*, Nagyváradon *Sára*. Ugyanaz a munkamorál, gondolkodásmód otthon konzervatívnak minősült, a munkahelyen liberálisnak. A gyorsaságomat, problémamegoldó kész-

ségemet Temesváron dicsérték, elvárták, Váradon inkább ijesztőnek, agresszívnek tűnt. Nem beszélve az időkezelésemről: az az 5-10 perc, ami otthon már késésnek minősült és illetlennek, az a munkahelyem városában minimálisan elvárt késés. Kezdttem úgy érezni, mintha két életem volna, mintha két ember lennék. És volt hetente 3 óráam az átalakulásra, majd ismét 3 a visszaalakulásra – amíg vezettem.

Külön feladatlistáim lettek Temesvárra, külön Nagyváradra. Mert feladat az volt és van, sokszor úgy érzem, duplán és triplán is. Az évek alatt sok mindent megtanultam elvégezni az autóban, utazás közben: benzinkutakon átöltözni, stoplámpáknál üzenetekre válaszolni, sorompóknál gyors ímélt írni. Evés, ivás nem kérdés – az vezetés közben is gond nélkül megy. Csak előre el kell készíteni mindent. Közel a kezemhez.

Úton lenni izgalmas is, eseménydús is. Megtanultam, mi az aszfaltflört, mennyi módon segítjük egymást, mi sofőrök, vezetés közben, és hányféleképpen próbálnak a galádok – nem mi, mert mi ilyet soha, semmilyen körülmény között sem – tilosban előzni, lenyomni minket az útról,

Tandem

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legújabb kötete: *Süggérségtől incelegig – női szemmel* (HKE, 2021).

rossz helyen parkolni. Amióta ingázom, válogatott káromkodásokkal bővült a magyar és a román szókincsem is, bár továbbra is a tőlem telhető legdurvább sértés, hogy grimaszolok a másakra, esetleg kicsit kinyújtom a nyelvem. Tudom, hogy nem illik, és ez nem is szép. Sem a grimasz, sem a nyelvcském, de valahogyan én is le kell vezessem a sofőri feszültségeket, s a szóbeli agresszió valahogyan sosem jut eszembe éppen akkor. Éppen ott.

Valahol közte! Itt is, ott is vagyok. Nem lettem lebegő. Inkább hídverő. Összekötő. Az évek során kiismertem a két város magyar közösségének igényeit. Hazafelé, hozzánk terelgettem tanítókat, magyartanárokat. Otthonról az innovációban jártas, vállalkozó szellemű embereket, programokat mutattam meg. Hozom-viszem a hallgatókat: lássák azt, ami ott van, szívják magukba, ami

fejleszt. De mutassák meg azt is, ami a másik helyen érték, lehetőség.

Szeretem ezt a két várost, és a közte lévő harmadikat is (Arad). Szeretem a két életemet, amely néha párhuzamosnak tűnik, de nagyon is egységes egészé áll össze. Ugyanakkor néha elfáradok. Mikor hétvégére hazaérek, és leparkolom az autóm, még egy kicsit üldögélek benne, hogy biztosan megérkezzen a lelkem is.

Sokat vagyok úton. Mozgásban, de kialakult a stabilitás is. A hét elején Temesváron, a hét második felében Nagyváradon. Megtanultam job-

ban beosztani az időm, maximálisan kihasználni. És eljátszani a gondolattal, milyen lenne, ha egyetlen településen belül lakték és dolgoznék is. Mennyi időm lenne még másra is?! Elmélázom néha ezen is. Visszagondolok fiatal koromra, amikor egyhelyű voltam. Nem érzem azt, hogy tartalmasabb életet éltem volna.

De ha újra kezdhethetném, ha lenne rá lehetőség, szeretnék olyan helyen élni, ahol dolgozhatom is, lakhatom is – úgy húsz perc sétára egymástól. És akkor biztosan és megkérdőjelezhetetlenül arról álmodoznék, milyen lenne két város között. Ingázni? Úton lenni!

VIII. Tabéry Géza novellapályázat

Az Újvárad folyóirat és a Partiumi Keresztény Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszéki Csoportja nyolcadik alkalommal hirdeti meg a Tabéry Géza novellapályázatot.

A 2014-ben újtára indított tematikus novellapályázat elsődleges célja, hogy publikálási lehetőséget biztosítson fiatal szerzők részére, akik rövidprózai munkáikkal értő szakmai értékelés alapján kívánnak megmutatkozni a kortárs magyar irodalmi életben, alkotásaikat nyomtatott és elektronikus irodalmi fórumokon kívánják publikálni.

A pályázat felső korhatára: 30 év. Ezúttal is várjuk középiskolás pályázók jelentkezését a 11. és 12. osztályokból!

A beküldött novelláknak tematikusan az alábbi, Tabéry Géza életművéhez is kapcsolódó gondolatkörök mentén kell megszületniük (egyenként vagy variálva):

*Régmúlt idők
Credo
Asszonyors*

A kiválasztott tematiká(ka)t kérjük a beküldött novellák előtt feltüntetni! A pályamunkákat szakértő zsűri értékeli (irodalomtörténészek, egyetemi oktatók, lapszerkesztők, prózaírók). A zsűri döntése alapján a minősítést elért novellák szerzői elismerő oklevelet, a legjobb pályamunkákat beküldők pénzdíjat és könyvcsomagot kap.

Különdíjat oszt ki a legjobb középiskolás pályázónak az Újvárad folyóirat kiadója, a Holnap Kulturális Egyesület, továbbá a legjobb partiumi pályázónak a debreceni Partium Ház. A legjobbnak ítélt novellákat az Újvárad őszi számaiban közli!

A pályázat fődíjasának a Holnap Kulturális Egyesület felajánlja, hogy 2024 folyamán kiadja első önálló rövidpróza kötetét.

A pályázatra egy pályázó részéről legfeljebb két novella küldhető be! Egy novella legfeljebb 16.000 karakter hosszúságú lehet: Times New Roman betűtípus, 12-es betűméret, másfeles sortávolság, 2,5 cm margó). A zsűri nem veszi figyelembe a terjedelemhatárt túllépő szövegeket! Nevezési díj nincs! Beküldési határidő: 2023. augusztus 1.

A küldeményen kérjük feltüntetni: *Tabéry novellapályázat*. A pályamunkához kérjük mellékeljék a pályázó pontos elérhetőségét!

A pályázatokat villanypostán várják a szervezők: a taberypalyazat@gmail.com címen.

A pályázat résztvevői a pályamunkák beküldésével felhasználási engedélyt adnak a meghirdetők részére egyéves időtartamra, mely révén azok szerzői jogdíj nélkül, magyar nyelvterületen bármilyen formában teljes joggal bírnak a pályaművek nyomtatott vagy elektronikus közzétételében.

Eredményhirdetés 2023 szeptemberében.

Hol leszünk mi, ha túlnő rajtunk az MI?

Pedig milyen élethű a pufajkás Ferenc pápáról készült fotó! Aztán kiderült, hogy deep fake, olyan mesterséges intelligencia segítségével készült digitális termék, aminek semmi köze a realitáshoz, noha az interneten terjedő milliárdnyi kép között ugyanolyan valóságosnak tűnt, mint bármelyik másik fotó.

A mesterséges intelligencia (MI, az angol betűszo rövidítésével AI) már aránylag hosszú ideje velünk van, de két tényező irányította rá a világ figyelmét erre a még eszköznek nevezhető, de az embertől egyre gyorsabban függetlenedő elmére. Tavaly novemberben jelent meg a ChatGPT, ami hatalmas népszerűségnek örvend, néhány hónap alatt több millióra növekedett a felhasználóinak a száma. Az MI-rendszerek hozzáférhetőségével – és a ChatGPT pont ezt teszi – tulajdonképpen mindenki programozóvá válhat, mert nem kell megtanulni informatikai kódokat írni, elég egyszerű mondatokban utasításokat adni az eszköznek, és az létrehozza az eredményt az előzetes elképzelések alapján. Felmerül azonban két probléma. Az egyik aggodalomra okot adó tényező az, hogy ezek az MI-rendszerek fekete doboz-szerűen működnek, amelyekbe a felhasználó betáplálja az inputot, de nem tudni és hogy mi zajlik le a rendszer belsejében, hanem csak kijön egy output, és az így megszülető eredmény sokszor meglepetésszerűen meggyőző, máskor pedig zavarba ejtően téves. A tudásnak ez a hiánya, hogy miképpen is generálja az MI az utasításokra adott válaszokat, illetve magának az MI-nek a szédületes és már öngerjesztő fejlődése megijesztette a szakembereket.

Olyannyira, hogy idén márciusban megjelent egy Elon Musk tech guru, és Steve Wozniak Apple társalapítójával névvel fémjelzett nyílt levél, amelyet időközben már több mint háromezren írtak alá, és amelyben arra figyelmeztettek, hogy az MI-rendszerek nagyon komoly kockázatokat jelenthetnek a társadalomra és az emberiségre nézve. A levél aláírói úgy vélik, hogy a mesterséges intelligenciával foglalkozó laboratóriumok versenyt folytatnak az egyre erősebb digitális elmék kifejlesztése és bevetése érdekében, csak hogy ezeket az eszközöket senki, még alkotóik sem tudják megérteni vagy megbízhatóan irányítani. A megfelelő biz-

tonsági elemek és rendszerek kiépítése nem tud lépést tartani a fejlesztés szédületes ütemével, ezért a nyílt levél aláírói azt javasolták, hogy minden mesterséges intelligenciával foglalkozó laboratórium legalább hat hónapig függessze fel a GPT-4-nél erősebb MI-rendszerek fejlesztését.

Arról nem tudni, hogy a médiavivisszhangon kívül bármilyen fogantatója lett volna ennek a felhívásnak, mindenesetre május végén egy újabb, mindössze egy mondatos nyílt levél látott napvilágot, mely nem kevesebbet állít, mint azt, hogy az MI technológia egy napon kipusztíthatja az emberiséget, ezért azt a világjárványokkal és az atomháborúkkal egyenrangú társadalmi kockázatnak kell tekinteni. A levelet a mesterséges intelligencia kifejlesztésében vezető szerepet játszó ipari vállalkozók írták alá: ott található közöttük az MI „keresztapjának” nevezett Geoffrey Hinton pro-

Társadalom

MAYER ÁGOTA szociológus, 1985-ben született Budapesten, tíz éve Erdélyben él.

fessor, Sam Altman, a ChatGPT-t kifejlesztő OpenAI cég vezérigazgatója, valamint Demis Hassabis, a Google DeepMind, és Dario Amodei, az Anthropic vezérigazgatója, továbbá Bill Gates, Yi Zeng professzor, a Kínai Tudományos Akadémia tagja, az Automatizálási Intézet mesterséges intelligencia laboratóriumának az igazgatója, Alvin Wang Graylin, a HTC China elnöke, Albert Efimov, az Orosz Mesterséges Intelligencia Szövetség kutatási vezetője, és sok más szaktekné, valamint közéleti szereplő a világ minden tájáról. Ezek már olyan erős megnyilvánulások, hogy a jelzett problémával való szembenézést nem lehet tovább halogatni. Az MI fenyegetés egyik szószólója, Yuval Noah Harari filozófus szerint a mesterséges intelligencia feltörte az emberi civilizáció operációs rendszerét, a nyelvet, és ezzel szabad utat nyert az emberek tudatába, illetve teljes kulturális felépítményébe: a gazdaság, a jog, a politika, a vallás a

A társadalmi kockázat másik vetülete az, hogy nem csak a hatalmi érdek kényszeríti ránk saját narratíváját az MI segítségével, de mi magunk hagyatkozunk önként egyre inkább a mesterséges intelligenciára

művészet világába, mert mindezeket a nyelv határozza meg.

Az MI nem pusztán önmagától veszélyes, hanem az ember sebezhetősége miatt, ami túlzott hiszékenységből fakad. Az emberiség történetének egyik alaptapasztalata, hogy vele gyakorlatilag bármit el lehet hitetni, és ez sosem volt nyilvánvalóbb, mint napjainkban. A manipulációk eddig is, MI nélkül is gőzerővel működtek. Vessünk csak egy pillantást a nap mint nap felénk özönlő információáramlásban a különböző narratívákra, amelyeket valakik terjesztenek, mások pedig elhisznek anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben ellenőriznék az állításokat. Hányan vannak azok, akik elhiszik azt, hogy a Föld lapos, azt, hogy a bucsai mérszárlást az ukránok rendezték meg, azt, hogy nem is volt holokauszt, hogy Soros György személyesen szervezi a migránsáradatot? Az alternatív valóságok terjedését eddig a rendkívül hatékony propagáló közeg, az internet tette lehetővé, amelyet – eddig legalábbis – emberek működtettek, de most korszakhatárhoz értünk, mert a manipulációba új entitásként belép a mesterséges intelligencia, mely képes a fizikai valóságtól teljesen független, mégis tökéletesen hitelt érdemlőnek tűnő képeket, hang- és videótermékeket, narratívákat gyártani, amikkel még a racionális embereket is meg tudja téveszteni.

Ez a veszélyforrás alapvetően befolyásolhatja a társadalmi-politikai rendet. A hihetőnek tűnő, valójában alaptalan diskurzusok gyártásával az emberek közötti értelmes párbeszéd lehetősége szűnik meg, az alternatív valóságokban élők nehezebben értenek szót egymással, mint azok, akik nem beszélnek egymás anyanyelvét. Az MI ezt a folyamatot fogja felgyorsítani, alternatív valóságok tömkelege fog megtermelődni, és az emberek úgy fognak tetszés és ízlés, habitus, hangulat alapján szelektálni köztük, ahogy ma a nyakkendőjü-

ket választják ki a szekrényből. Sőt, maguk gyárthatnak immár alternatív valóságokat, miután ChatGPT képében erre rendkívül hatékony eszközt kaptak a kezükbe. Az alternatív valóságok kritikátlan elfogadásának jelenségét könnyíti a nyugati világban divatos nyelvfilozófiai elképzelés, mely a nyelvet nem a fizikai valóságot megnevező, azt leképező eszközként, hanem önálló entitásként képzelel el. A nyelvnek ebben a koncepcióban nincs a fizikai valóság tényeinek megfeleltethető rögzítettsége, hanem attól teljesen függetlenedett struktúra, emiatt az igazságtartalmak megállapítására sem lehet a tényeknek való megfeleltetés kritériumát alkalmazni. A diskurzusok igazságtartalmának kritériuma az, hogy kik és hányan hisznek bennük, illetve a regnáló hatalom mely diskurzust tekinti mérvadónak, amelyet az elnyomás eszközeként használva erőltet rá a társadalomra.

Mert a hatalom felismerte azt, hogy a társadalmak irányíthatatlanná válhatnak, ha számtalan egymással versengő, egymásnak gyakran teljesen ellentmondó egyenrangú diskurzus van forgalomban. Vannak országok, ahol már be is vetették a technológiát, illetve a mesterséges intelligenciát a társadalmi tudat ellenőrzése érdekében. A kínai példa a legismertebb ebben a tekintetben. A hatalmi tudatmanipuláció alaptézise az, hogy a számtalan egymással versengő diskurzus közül az lesz az irányadó, amely a legtöbb csatornán, a lehető legtöbb úton-módon eljut az emberekhez, akiknek tulajdonképpen lehetőségük se legyen elkerülni a manipulatív üzeneteket. Az MI rendkívül hatékony eszköz lehet a hatalom kezében ahhoz, hogy elhitesse bármit a társadalommal, hogy így teremtsen valamiféle egységet a tudatok szintjén.

A társadalmi kockázat másik vetülete az, hogy nem csak a hatalmi érdek kényszeríti ránk saját narratíváját az MI segítségével, de mi magunk hagyatkozunk önként egyre inkább a mesterséges intelligenciára. Lustaságból, időnyerésből vagy más indokok miatt egyre több mindent bízunk rá mindabból, amit nekünk kellene elvégeznünk: diákok írják meg iskolai dolgozatukat a ChatGPT segítségével, a mesterséges intelligencia olvas el helyettünk dokumentumokat, jelentéseket, az kivonatolja számunkra, sőt, válaszol is helyettünk az e-mailekre. Vagyis magunk mondunk le bizonyos kompetenciáinkról az MI javára, sőt, közvetlen emberi kapcsolataink közé iktatunk be egy közvetítőt, amelyről sok mindent nem, de egyvalamit egyelőre biztosan tudunk, azt, hogy nem száz százalékig megbízható. Emiatt a ráhagyatkozás és megbízhatatlanság miatt az

emberi kapcsolatok, legyenek azok közösségi vagy magán jellegűek, félrecsúsztatnak vagy teljesen megszűnhetnek.

Nem szeretném úgy befejezni ezt az írást, hogy ne hangsúlyoznám azt, hogy az MI-technológiában hihetetlenül sok pozitív potenciál van. Kézenfekvő, hogy az oktatásban és a gyógyászatban gyorsan nagyon komoly eredményeket lehet elérni a segítségével. Az MI forradalmasíthatja az ipari technológiát, a termelést, felgyorsíthatja a tudományos felfedezéseket, illetve olyan kényes területeken is hozhat pozitív fejleményeket, mint a hadászat vagy a jog. De éppen azért, mert az MI az emberi élet minden szegmensébe beférkőzhet, szükség van egy átfogó, akár globális szabályozásra, ami azt a célt szolgálja, hogy kiépüljenek olyan biztonsági rendszerek, amelyek megátolják azt, hogy az MI túlnőjön az emberiség ellenőrző képességén. Ilyen biztonsági rendszerek akár az atomegyezményekhez hasonló államközi szerződésekkel is létesülhetnének, ezekben közös garanciákat lehetne vállalni arra, hogy a nemzetek nem használják fel tömegpusztító eszközként a mesterséges intelligenciát.

Az optimisták bíznak ebben a forgatókönyvben, lényegében a fent említett levelek aláírói is

abban reménykednek, hogy talán még nem túl késő lépni. De erre csekély az esély, mert az emberiség sorsát nem a tudósok és a lelkiismeretes értelmiség irányítja, hanem a politika. És a globális politikai versengés terepe újabbán pont az MI-hajszá. Azok az országok tesznek majd szert előnyre vetélytársaikkal szemben, amelyek hatékonyabb mesterséges intelligencia-technológiát fejlesztenek ki. Az államok sokkal inkább érzékelik a technológiai lemaradásban rejlő veszélyt, mint a mesterséges intelligenciában rejlő kockázatokat, ezért sem fog leállni a fejlesztés, nemhogy hat hónapra, de hat napra sem. És ezért sem lesz érdemi az ellenőrző rendszer, mert ez is csak lassítaná, nehezítené a fejlesztést, holott a gyorsaság a legalapvetőbb tényező az előny kicsikarásában. A versengés önmagában véve is egy olyan öngerjesztő folyamat, ami szinte lehetetlenné teszi az emberiség hosszú távú céljait szem előtt tartó együttműködést, amit csak még jobban hátráltat az ukrajnai háború miatt is mérhetetlenül bizalmatlanná fajuló nemzetközi rendszer. És mindez a mesterséges intelligencia kontrollálatlan növekedésének kedvez. Ha pedig az ember teljesen elveszíti a kontrollt fölötte, akkor az Úr vagy az MI legyen irgalmas hozzánk.

MAYER ÁGOTA

Rendelettel védené az Unió az európai sajtó függetlenségét

A szerkesztőség munkájába a kiadó még akkor sem szólhatna bele, ha a médiatulajdonos üzleti vagy akár politikai érdekei ezt megkívánnák – többek között ezt írja elő a tömegtájékoztatás szabadságáról szóló uniós rendelet tervezete, amelynek vitája ősszel kezdődik az Európai Parlamentben. Az Európai Lapkiadók Szövetsége ellenzi az Európai Bizottság jogszabályjavaslatát.

Szebb idők jöhetnek az újságírók és a sajtószakma számára, ha hatályba lép a mediaszabadságról (hivatalos nevén: a tömegtájékoztatás szabadságáról) szóló uniós rendelet. Az EU-n belüli médiapluralizmus és -függetlenség védelmét szolgáló új szabályrendszer tervezetét tavaly szeptemberben fogadta el az Európai Bizottság,

42 Társadalom

CSEKE PÉTER TAMÁS újságíró, szerkesztő. Az Agerpres hírügynökség szerkesztője, a Transtelex portál munkatársa. Kolozsváron él.

az európai parlamenti vitája idén szeptemberben kezdődhet el, és várhatóan még a jövő évi EP-választások előtt az EU Tanácsa is rábólint. Ha pedig ez megtörténik, akkor a jogszabály alkalmazása valamennyi tagállamban fél éven belül kötelező lesz.

Az EU területén dolgozó újságírók szebb időkbe vetett reményeit az táplálja, hogy a rendeletjavaslat gyakorlatilag választ ad a munkájukat nehezítő legfontosabb, tagállamonként nyilvánvalóan eltérő mértékben jelentkező problémákra. Többek között biztosítékokat tartalmaz a szerkesztői döntésekbe való politikai beavatkozással és a sajtósok megfigyelésével szemben, külön hangsúlyt helyez a közszolgálati média függetlenségére és stabil finanszírozására, valamint a médiatulajdon és az állami hirdetések elosztásának

átláthatóságára. Emellett védi a szerkesztők függetlenségét, szabályozza a médiakoncentrációt, továbbá létre fog hozni egy új, a tagállami médiához tartozó képviselőiből álló független Médiaszolgáltatásokat Felügyelő Európai Testületet. Az Európai Bizottság egy kiegészítő ajánlást is elfogadott a szerkesztői függetlenség belső biztosítékainak további megerősítésére.

A rendelet fő javaslattevője Věra Jourová értékekért és átláthatóságért felelős biztos, aki szerint azért van szükség az uniós jogszabályra, mert az Európai Bizottság a jogállamiságról szóló éves jelentése részeként az egész EU-ban negatív tendenciákat állapított meg a médiapluralizmus és -függetlenség területén. A cseh politikus egy interjúban különösen a magyarországi sajtó helyzetét tartotta aggasztónak a veszélyes médiakoncentrációtól kezdve, az állami hirdetések tisztességtelen elosztásán át, a politikai befolyás alatt álló közszolgálati médiáig. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a rendeletet nem Magyarországra szabták. „A mediaszabadságról szóló jogszabály célja biztosítékokat nyújtani valamennyi tagállamban az európaiaknak, hogy a média mentesül a politikai ellenőrzéstől, és az újságírók biztonságosabban végezhetik munkájukat” – jelentette ki, hozzátéve, hogy a javaslat az érdekelt felekkel – többek között a médiaszervezetekkel és médiavállalatokkal – folytatott széles körű konzultáción alapul.

Mit ír elő a rendelet?

Az Európai Bizottság honlapján közzétett tervezet szerint a mediaszabadságról szóló európai jogszabály biztosítani fogja, hogy a köz- és magánmédia nem kívánatos nyomásgyakorlás nélkül és a médiatér digitális átalakulását figyelembe véve könnyebben működhessen határokon átnyúlóan az EU belső piacán. A rendelet előírja a tagállamoknak, hogy tartsák tiszteletben a médiaszolgáltatók tényleges szerkesztői szabadságát, és javítsák az újságírói források védelmét. Emellett a médiaszolgáltatóknak biztosítaniuk kell a tulajdonviszonyok átláthatóságát azáltal, hogy nyilvánosságra hozzák ezeket az információkat, illetve szavatolniuk kell az egyes szerkesztői döntések függetlenségét.

A médiaszabadságról szóló törvény szigorú biztosítékokat tartalmaz a kémprogramok médiaszereplők, újságírók és családjaik elleni használatával szemben. Előírásai szerint azokban a tagállamokban, ahol létezik közszolgálati média, a finanszírozásának megfelelőnek és stabilnak kell lennie a szerkesztői függetlenség biztosításáért. Rögzíti, hogy a közszolgálati média vezetőjét és irányító testületét átlátható, nyílt és megkülönböztetésmentes módon kell kinevezni, közszolgálati médiaszolgáltatók pedig pártatlanul, közfeladatuknak megfelelően kötelesek teret adni a különféle információknak és véleményeknek.

A jogszabály előírja a tagállamok számára, hogy értékeljék a médiapiaci koncentrációk médiapluralizmusra és szerkesztői függetlenségre gyakorolt hatását. Megköveteli, hogy kellően indokoltak és arányosak legyenek a tagállamok összes olyan törvényi, rendeleti vagy közigazgatási intézkedései, amelyek hatással lehetnek a médiára. Emellett új követelményeket állapít meg az állami hirdetések médiaorgánumok közötti elosztására, hogy az átlátható és megkülönböztetésmentes legyen.

A digitális szolgáltatásokról szóló jogszabályra építve a jogszabály biztosítékokat tartalmaz a szakmai normáknak megfelelően előállított médiatartalmak indokolatlan eltávolításával

Körvonalazódik egy olyan módosító javaslat, amelyik egyértelműsítene, hogy a szerkesztőség munkájába a kiadó még akkor sem szólhat bele, ha a médiatulajdonos üzleti vagy akár politikai érdekei ezt megkívánják

szemben. Rendszerszintű kockázatokkal – például dezinformációval – nem járó esetekben az olyan online óriásplatformoknak (például a Facebook), amelyek el kívánják távolítani bizonyos, a platform politikáival ellentétesnek ítélt tartalmakat, az eltávolítás hatálybalépése előtt tájékoztatniuk kell a médiaszolgáltatókat az okokról. A médiaszolgáltatók által benyújtott panaszokat e platformoknak prioritásként kell kezelniük.

A Bizottság a rendeletben javasolja egy új, független Médiaszolgáltatásokat Felügyelő Európai Testület létrehozását. A tagállami médiahatóságok képviselőiből álló testület a jogszabály szerint hozzá fog járulni az uniós médiajogi keret

A lapkiadóknak nem tetszik a rendelet

Az európai lapkiadók ellenzik az Európai Bizottság rendeletjavaslatát: az Európai Magazinmédia Szövetség és az Európai Lapkiadók Szövetsége szerint a tervezet sértheti a befektetés és a vállalkozás szabadságát, és nem indokolt a médiaszabályozás európai szintű harmonizálása sem. „Elfogadhatatlan, hogy a médiaszabadság védelmét célzó javaslat éppen a kiadók szerkesztési szabadságának elvét, a sajtószabadság egyik lételemét kívánja felülírni” – közölte az Európai Lapkiadók Szövetsége. „Az Európai Unió történetében először a lapkiadókat és a szerkesztőseket az Európai Bizottság irányította médiahatóság felügyelete alá helyezték” – panaszolta közleményében az Európai Kiadók Tanácsa is, aggályának adva hangot amiatt, hogy Brüsszel bele akar szólni a kiadók és szerkesztőségek napi működésébe. A szervezet szerint nem is lehetséges az egész unióra egységesen megszabott

médiatörvényt alkotni a tagállami eltérések miatt.

A rendeletjavaslatnak különösebb romániai visszhangja még nem volt, míg a Magyar Lapkiadók Egyesülete szintén bírálta. Közleményük szerint tervezet megfosztaná a kiadókat a szerkesztési irányvonaluk meghatározásának szabadságától, és felelősségre vonná őket a tartalomért, amelybe nem lehetne beleszólásuk. „Kizárólag a kiadó az, aki erkölcsi, jogi, pénzügyi és politikai felelősséget vállal a kiadványaiért és tartalmáért. A kiadók viselik kiadványaik sikerének vagy kudarcának teljes kockázatát. A szerkesztési szabadságukba való ilyen beavatkozás felborítaná a sajtószabadságot, valamint a befektetés és az üzleti élet szabadságát” – állapította meg az egyesület elnöke, Kovács Tibor, aki hangsúlyozta: a kiadók szerkesztési szabadságába való bármilyen beavatkozás a sajtószabadságot alapjaiban sértené.

hatékony és következetes alkalmazásához, különösen azáltal, hogy segíti a Bizottságot a médiaszabályozási kérdésekre vonatkozó iránymutatók kidolgozásában. Emellett véleményt adhat ki a médiapiacokat és a médiapiaci koncentrációkat érintő tagállami intézkedésekről és döntésekről is.

Milyen hatással lesz a rendelet a médiaszereplőkre?

A rendelet a sajtósok számára biztosít kedvezőbb körülményeket a szakmájuk gyakorlásához. Az újságírók és a szerkesztők például nagyobb védelmet élvezhetnek a szerkesztői döntésekbe való nem kívánatos beavatkozásokkal szemben. Ráadásul az Európai Parlamentnek az eddigi jelzések szerint szándékában áll az őszi vitán „merészebbé” tenni ebben a tekintetben a tervezetet. Máris körvonalazódik egy olyan módosító javaslat, amelyik egyértelműsítene, hogy a szerkesztőség munkájába a kiadó még akkor sem szólhat bele, ha a médiatulajdonos üzleti vagy akár politikai érdekei ezt megkívánnák. Erről Ramona Strugariu román EP-képviselő, a Renew frakció tagja beszélt június elején az Agerpres hírügynökségnek. A politikus illetékességéhez nem fér kétség, ugyanis ő a jelentéstevője a rendelet tervezetének a LIBE bizottságban. „A mediaszabadságról szóló törvényben nagyon-nagyon világossá teszszük, hogy a szerkesztői tartalmakat (...) védeni kell mindenféle politikai beavatkozástól. Egy médiatársult tulajdonosa sem kérheti el közlésük előtt a szerkesztőségében dolgozó újságírók cikkeiket, nem távolíthatja el azokat, és nem avatkozhat bele azoknak az embereknek a munkájába, akik felelősséget vállalnak a tartalomért” – magyarázta Strugariu.

Kedvez a jogszabály a közszolgálati médiában dolgozó újságíróknak is, mert garanciákat kapnak arra, hogy munkáltatójuk a közszolgálati feladatnak megfelelő és stabil finanszírozással rendelkezik. A jogszabály azt is egyértelművé

teszi, hogy tilos kémprogramokat használni a médiamunkások, az újságírók és családjaik ellen. A jogszabály leszűkíti az esetleges kivételek körét a tagállami hatókörbe tartozó nemzetbiztonsági okokra, illetve a súlyos bűncselekmények szűk listájára, például a terrorizmus, a gyermekpornográfia vagy az emberölés gyanújának eseteire. A kivételeket az Alapjogi Chartával összhangban, eseti alapon megfelelően indokolni kell olyan körülményekkel, amikor más vizsgálati eszköz nem lenne célravezető. A jogszabály tehát e téren konkrét, új uniós szintű biztosítékokat vezet be.

A javasolt szöveg egyértelműen kiköti, hogy az újságírók nem szenvedhetnek semmilyen retorziót azért, mert megvédik forrásaik bizalmas voltát. A jogszabályt kísérő ajánlás ugyanakkor összegyűjti a szerkesztői függetlenség megerősítését segítő bevált gyakorlatokat, és síkra száll az újságírók bevonása mellett a médiavállalatok döntési folyamataiba és képzési lehetőségeibe. A rendelet és az ajánlás kiegészíti a Bizottság által az újságírók biztonsága érdekében eddig foganatosított intézkedéseket, például az újságírók biztonságáról szóló ajánlást, valamint az újságírók és a jogvédők visszaélészerű pereskedéssel szembeni védelméről szóló irányelvjavaslatot (lásd keretes írásunkat).

* * *

Az Európai Bizottság az újságírók jogi zaklatása ellen is fel kíván lépni az úgynevezett SLAPP-ellenes irányelvvel, amelyről július végéig szavazni fog az Európai Parlament. SLAPP-perereknek azokat a bírósági eljárásokat hívják, amelyek célja, hogy a közéletben aktív civileket, újságírókat tartsanak jogilag lényegtelen ügyekkel nyomás alatt, így kényszerítve őket tevékenységük abbahagyására, álláspontjuk

feladására. Az Európai Bizottság azzal indokolta a direktíva kidolgozását, hogy ez a módszer egyre elterjedtebb az EU-ban, azonban sehol sincs erre vonatkozó szabályozás. Az irányelvben a Bizottság javasolja a nyilvánvalóan megalapozatlan bírósági eljárás korai szakaszban történő megszüntetését. Ennek értelmében a bíróságok előrehozott határozatot hozhatnak az eljárás megszüntetéséről, ha az ügy nyilván-

valóan megalapozatlan. Ilyen helyzetben a felperesre hárul a bizonyítás terhe, hogy az ügy nem nyilvánvalóan megalapozatlan. Ha az ügyet visszaélészerűnek nyilvánítják, akkor a felperes viseli az összes költséget, beleértve az alperes ügyvédi díját is. A közéleti részvételt akadályozó stratégiai per célpontjának joga lesz keresetet benyújtani a vagyoni és nem vagyoni károk megtérítése iránt, és joga lesz azok teljes körű megtérítésére. Sőt annak megakadályozása érdekében, hogy a felperesek visszaélészerű bírósági eljárást indítsanak, a bíróságok visszatartó erejű szankciókat szabhatnak ki azokra, akik ilyen ügyeket a bíróság elé visznek. A direktívában javasolt biztosítékok a közéleti részvételt akadályozó stratégiai perekre lesznek alkalmazandók, de csak a határon átnyúló vonatkozású polgári ügyekben, tekintettel arra, hogy a belföldi perek a tagállam illetékességébe tartoznak.

A rendelet a jogalkotó szándéka szerint megerősíti a médiavállalatok szerkesztői szabadságát, és védelmet nyújt nekik az indokolatlan, aránytalan és diszkriminatív tagállami intézkedésekkel szemben, megóvva az európai médiakörnyezet sokszínűségét. A médiavállalatok szempontjából a jogszabály egyik pozitív hatása az állami reklámkiadások méltányosabb és átláthatóbb elosztása lesz. „Az állami reklámokat objektív és megkülönböztetéstől mentes kritériumok alapján és nyílt eljárásokon keresztül is köteleességünk elosztani. Ha az állami hatóságok nem ezt teszik, akkor jogsértést valósítanak meg. A jogszabályunk megakadályozza, hogy az állami hirdetések önkényesen a kormánybarát média burkolt támogatására használják” – nyilatkozta erről az már említett interjúban Věra Jourová.

A rendelet szerint az állami hatóságok és az állami tulajdonú vállalatok kötelesek lesznek évente közzétenni a médiaszolgáltatóknál elköltött reklámkiadásaira vonatkozó adatokat, beleértve a médiaszolgáltatók nevét, amelyektől reklámszolgáltatásokat vásároltak, valamint az elköltött összegeket (éves és szolgáltatónkénti bontásban). Ezt az előírást az Európai Parlament a sajtóban hirdető pártokra is ki szeretné terjeszteni. Ha ez megtörténik, sokkal átláthatóbb lenne, hogy miként próbálják meg a pártok sok esetben „lefizetni” a sajtót.

Ez különösen Romániában elterjedt jelenség, ahol a médiatermékek öncenzúrát gyakorolva óvakodnak kritikusan viszonyulni azokhoz a politikai szervezetekhez, amelyeknek a fizetett tartalmait leközlük.

A közös szabályrendszer az Európai Bizottság szerint nagyobb jogbiztonságot és kiszámíthatóságot eredményez a médiapiaci koncentrációk terén is, megkönnyítve a szereplők számára, hogy tevékenységüket bővítsék az európai belső piacon. A médiavállalatok élvezhetik a tisztességes verseny előnyeit és jobb megtérülést várhatnak a digitális környezetbe irányuló beruházásoktól, például a közönségmérésre vonatkozó új átláthatósági szabályoknak, illetve az online óriásplatformokról való tartalomeltávolításra vonatkozó új biztosítékoknak köszönhetően.

A jogszabály amellelt, hogy számos új jogot vezet be a médiaorgánumok védelmére, konkrét kötelezettségeket is ró rájuk. Így bizonyos egyedi követelmények vonatkoznak a híreket és aktuális témákat feldolgozó médiára, mivel az a javaslattevők szerint különösen fontos szerepet játszik a polgárok tájékoztatásában és a közvélemény alakításában. Először is, ezeknek a sajtótermékeknek átlátható tulajdonviszonyokkal kell rendelkezniük. Ez a követelmény a vállalkozásokra általában alkalmazandó, hatályos uniós jogszabályokon (a társasági jogon és pénzművelés elleni szabályokon) alapul. Másodsorban kötelesek meghozni az általuk megfelelőnek ítélt intézkedéseket a szerkesztői döntések függetlenségének garantálása és a tényleges vagy lehetséges összeférhetlenségek nyilvánosságra hozatalára.

Ami a végrehajtást illeti: a médiaszabadságról szóló jogszabály egy rendelet, ami azt jelenti, hogy valamennyi tagállamban közvetlenül alkalmazandó. E szerint az állítólagos jogsértések a tagállami bíróságok elé vihetők. A Médiaszolgáltatásokat Felügyelő Európai Testület az Európai Bizottsággal együtt biztosítja az új jogszabály következetes alkalmazását. A legsúlyosabb esetekben az Európai Bizottság a Szerződések által biztosított hatáskörökkel élve beavatkozhat, beleértve a kötelezettségszegési eljárások megindítását is – részletezte az idézett interjúban Věra Jourová.

Mindenkinek joga van játszani

Színház az egész világ – mondja Shakespeare, minden ember színész – állítja Augusto Boal, brazil rendező, aki az *Elnyomottak színháza* részeként foglalkozott a fórumszínházzal. Alkalmazott színháznak is nevezhető a játék, amelyben a résztvevők közösen világítanak rá kérdésekre, közösen keresve megoldásokat. TASNÁDI-SÁHY PÉTER színházrendező, dramaturg, író Nagyváradon Madách *Az ember tragédiája* nyomán diákokkal, Budapesten ukrainai menekültekkel készített/készít fórumszínházat.

Úgy tudom, az elsők között igyekszel meghonosítani a fórumszínházat a romániai magyar színjátszásban. Jól tudom?

46 Kultúra

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

Nem igazán foglalkoztam az ilyen, úgymond színháztörténeti vonatkozásokkal. Az talán egyértelmű, hogy kőszínházi közegben kifejezetten ritkák, sőt, talán egyenesen idegenek az ehhez hasonló kezdeményezések. Azt érdekes lehet megnézni, hogy a kevéske független társulat, kezdeményezés színházi nevelési projektjeiben milyen módszereket alkalmaznak. Lehet, van benne fórum is.

Lényegében mit nevezünk fórumszínháznak?

A formát Augusto Boal brazil rendező fejlesztette, vagy ahogy ő fogalmazott, tematizálta az 1970-es évektől kezdve az *Elnyomottak színháza* részeként, és alakíttgatta egészen haláláig. Most, sok más régi munkatársával egyetemben, a fia, Julien Boal, illetve Geo Britto viszik tovább a munkát.

A központi gondolat Brecht világában gyökerezik. Ő írt az úgynevezett szociális gesztusról, ami nála – lévén marxista – azt jelentette, hogy minden ember cselekvéseit meghatározza a társadalmi osztály, amihez tartozik. Ez ideológiamentesen kábé így hangzik: az egyén cselekvési lehetőségeit korlátozza a közeg, amelyben él. Könnyű belátni, vízben futni nehezebb, mint a sportpályán, kevesebb gyerek megy mélyszegénységből egyetemre, mint jól szituált polgári családból. Ez a korlátozó hatás, amely minden társadalomban élő embert érint, egyesek esetében olyan mértéket ölt, hogy nagyon kevés befolyással bírnak a saját életükre. Boal alapvetően az ilyen helyzetben lévő embereknek akart, és csinált is színházat, ahogy azt az elnyomottak színháza elnevezés büszkén hirdeti.

A színház definíció szerint jól modellez konfliktusokat, ezt a tulajdonságát használva lehet megismerésre, tanulásra is használni, ami megint csak egy alapvetően brechti gondolat. Tehát egyfajta alkalmazott színházról van szó, ami segít feltárni egy adott, jellemzően kisebbségi csoport és a többségi társadalom konfliktusát, és próbál megoldási stratégiákat alkotni az elnyomó

helyzet feloldására. Itt mindig társadalmi téma van terítéken, és jellemzően a szolidaritásban keresendő a megoldás.

A fórum szó szerinti értelemben vett népszínház, azt a hatalmi struktúrát igyekszik megtörni, hogy valakiket egy intézmény fenntartói, mifelénk végső soron a politikum, felhatalmaznak a játékra, mások pedig ülnek, és néznek erősen korlátozott cselekvési lehetőségekkel.

Boal úgynevezett spectatorokban gondolkodik (az angol spectator és actor szavak összevonása), az esemény minden résztvevője válhat színésszé, formálhatja az előadást. Klasszikus esetben egy civil érintett csoport (romák, melegek, erdélyi magyarok) készítenek egy jellemzően lezáratlan, csak a krízisig kidolgozott, a konfliktust modellező jelenetet, jelenetsort, amit afféle vitaindítóként megmutatnak nagyobb közönségnek, sokszor szintén érintetteknek. A részvevők közössége ezután vitafórummá alakul, és közösen próbálnak megoldást találni az adott problémára, a kuringa avagy joker vezetésével. Ez a szerep a klasszikus színház rendezője és valamiféle aktív konferanszié, műsorvezető között helyezkedik el. Akinek megoldási javaslata van, beáll a jelenetben valaki helyére, esetleg új szereplőként, és a jelenetet újrjátsszák, továbbvizik. A hangsúly a közös keresésen, értelmes vitán van, nem kell minden alkalommal feltalálni a spanyolvisaszt.

Hol ismerkedtél meg a fórumszínházzal?

Mivel régebb óta részt veszek ifjúsági nevelési programokban, elég sokat olvastam használható módszerek után. A járvány előtt bukkantam a fórumszínházra, kezdtem aktívan Boal-t olvasni, sőt jelentkeztem is egy németországi workshopra, de ez végül a járvány miatt elmaradt.

Tavaly tavasszal a neten keresgélve láttam, hogy a Göteborgi Egyetem és a Svéd Fórumszínházi Szövetség ingyenes kurzust szervez Geo Britto vezetésével. Szerencsémre Nagyvárad egyetlen svéd postás-költője ott tevékenykedik életvitelszerűen, és volt szíves vendégül látni. Életre szóló élmény volt, és nem csak azért, mert Sall Laci jól főz...

Csak civilekkel készülnek az ilyen produkciók?

Pont az a lényeg, hogy nincs lényegi különbség. Mindenki részt vehet a játékban, akár profi színész, akár nem. Civilként talán könnyebb,

Ha valaki beáll a játékba, még ha éppen a saját élethelyzetét is játssza, a távolság közte és a civil élethelyzet között megteremtődik, minimum a tudatos, vállaltan felmutatott cselekvés által

hiszen egy profi színész – mifelénk mindenképpen – egészen másra van trenírozva.

Én mélyen egyetértek Boallal, aki azt mondta, hogy mindenki színész. Ez ugye angolul tisztább, hiszen az *actor* cselekvőt jelent. Tehát nem arról van szó, hogy zárjuk be a színművészeti egyetemeket, hiszen a színészi eszközkészlet fejlesztése (a tudatos cselekvőképesség kiterjesztése) évek kemény munkája, de a játék jogát senkitől sem szabad megtagadni. Ha belegondolunk, a gyermek is, alapvetően azért játszik, hogy viszonylagos biztonságban tapasztalatot szerezzen, tanuljon, sok szálon kapcsolódjon a világhoz. Ezt miért kéne, vagy milyen alapon lehet megvonni bárkitől, bármilyen életszakaszban? Boal remek gyakorlatokat gyűjtött össze, amik segítenek a hétköznapiakban berozsdált civileknek is játékba lendülni, persze, kinek hogy, de nem is ezen van a hangsúly, hanem magán a cselekvési szándék felébresztésén. Számmomra a fórum olyan, mint egy modern rituálé. Most az antropológusok ugorjanak pár sort, mert szakszerűtlen, sőt pongyola leszek, de szerintem az ősember is azért táncolta el, hogyan fogja másnap ledöfni a mamutot, hogy birtokba vegye a lehetőséget: tudatosítsa az akadályokat, veszélyeket, átismételje a teendőket, és elhiggye, képes a kívánt cselekvésre.

Mitől színház a fórumszínház?

A színházat az előadó speciális helyzete teremti. Valaki átmegy az üres téren, valaki más pedig nézi – Brook szerint ennyi elég ahhoz, hogy színház keletkezzen. Az előadó megkettőződik: egyszerre önmaga és az észlelés tárgya. Miért ne lehetne lazán kezelni, hogy mikor ki megy át a téren, ki nézi, miért ne lehetne egy eseményen belül akár többször is szerepet cserélni?

Ha valaki beáll a játékba, még ha éppen a saját élethelyzetét is játssza, a távolság közte és a

civil élethelyzet között megteremtődik, minimum a tudatos, vállaltan felmutatott cselekvés által.

Ami más, mint a szokványos színházban, az sokkal inkább hatalmi, mint esztétikai kérdés. Nincs előre rögzítve, hogy ki mit csinálhat, közölhet, véleményezhet nyilvánosan. Ez így képlete-nyebb, veszélyesebb, de igazságosabb játék.

Miért gondolod fontosnak ezt a formát?

Hiszem, hogy az ember nem értelmezhető közösség nélkül, ez a metodika pedig pontosan a közösség kialakulását biztosítja, legalábbis annak kialakítása felé mozdít el. Viszonylagos közmegegyezés, hogy a színház őse a rítus, aminek egyik fő feladata, hogy az ember és a világmindenség között a kapcsolatot, a világ egységét fenntartsa. Talán nem túlzó elvárás a mai színházzal szemben, hogy embert emberrel összekössön, megértést, empátiát, szolidaritást ébresszen, mindenki számára egyenlő esélyt próbáljon biztosítani a részvételre. Száz évvel ezelőtt még kevés hely volt, ahol nézhettünk, mint a teátrumban, ma viszont képek, képernyők százai követelik, hogy bámuljuk őket. Miért ne lehetne a színház a találkozás, valamiféle aktív szemlélődés helye, ahol (újra) szabad a tánc mindenkinek?

Nagyváradon diákokkal, Az ember tragédiája nyomán készítettél előadást. Hogyan fogadták a diákok, a tanárok és a szülők az elképzelést, majd az előadást?

Nagyon érdekes helyzetbe keveredtem, hiszen pár évvel ezelőtt a Szigligeti Társulattal készíthettem egy átíratot a Tragédiából, tantermi, minimum könnyen vihető, bárhol játszható előadásnak szánva, de ez még messze nem lógott ki a klasszikus színház keretei közül. Aztán idén februárban megkeresett N. Császi Ildikó, a Partiumi Keresztény Egyetem vendégoktatója, hogy nincs-e valami ötletem a Madách-évfordulóra, kéne csinálni valamit diákok bevonásával

A fórumszínház nem egy termék, sokkal inkább mozgalom. Közösségeken belül építkeznek, aztán közösségeket köt össze, a multiplikátor hatás kötelező elem

a Vendégoktatók a Magyar Kultúráért program részeként. Mivel én ekkor már nyakig voltam a fórumozásban, egyértelmű volt, hogy ebbe az irányba kéne elindulni.

Mivel a korábbi kőszínházi előadás kapcsán, a járvány idején, tartottam vagy 20 rendhagyó online irodalomórát, a diákok viszonyát is volt szerencsém ismerni: egyértelmű, hogy a nyelvezet szinte áthatolhatatlan akadályt jelent a mai kamaszoknak, miközben egy-egy problémát mai nyelvre lefordítva érzik annak aktualitását. Innen jött az ötlet, hogy engedjük el az eredeti művet, és vigyük el csak a színekben kódolt problémák egy-egy vetületét.

Nehéz dolgom igazából csak az elején volt, amíg sikerült elmagyarázni, hogy ez most nem egy március 15-i ünnepség, vagy klasszikus szereplés, ahol megmondják, mit kell mondani, hanem bizony itt agyalni, próbálkozni kell. Amikor a srácok rájöttek, valóban arról lehet beszélni, ami nekik érdekes, egytől egyig megtáltosodtak.

A tanárok is támogatóak voltak, megint rá kellett csodálkoznom, hogy a rossz rendszer ellenére mennyi vagány ember dolgozik még mindig pedagógusként, akikben a nagy nyomás ellenére is pislákol az idealizmus. Igazi ajándék volt, hogy az esemény vita részében hallhattam tanárokat és diákokat őszintén beszélgetni, véleményt cserélni, közeledni egymáshoz.

Hogyan fogadja a váradi magyar közösség? Egyáltalán eljut a közönséghez – nem csak a színházba járókra gondolok – az ilyen és hasonló együtt játszás?

Valamikor tavaly nyáron megismerkedtem Vári Nagy Mónika terapeuta, Balance és BodyART oktatóval, aki remek kis közösséget szervezett a tudatos, kiegyensúlyozott életmód keresőinek. Szándékoltan akartam először a klasszikus színházlátogató közönségtől távolabb kísérletezni, hogy ne zavarjanak a berögződések, ezért Mónival fórumszínházi műhelyeket hirdettünk, ahol voltak egy vicces edzéseként is felfogható gyakorlatok, illetve dolgoztunk mikrojelenetecskékkal, aktuális problémák mentén. Életmódváltás, párkapcsolat, ünnep – ezek voltak a témák. Annyira jól sikerültek ezek az összejövetelek, bizonyítva, hogy a zárkózott, sírva-vigadós örökségünk sem tudja lefojtani az örök emberi játékkedvet, hogy tervezzük ösztől a folytatást.

A májusi Madách-évfordulós *Színemről szí-
nedre* esemény pedig, 10 oktatási intézmény 63

diákjával, összesen vagy 160 résztvevővel bizonyította, a fórumszínháznak igenis van helye mifelénk, persze leszünk még ennél bátrabbak, felszabadultabbak is. Van miért dolgozni.

Magyarországon, Budapesten ukrán menekültekkel és romákkal dolgozol. Hogyan fogadja az előbbi, és hogyan az utóbbi, hogy a közösség elé tárják személyes problémáikat?

Budapesten a Dévai Fogadóban dolgozom november óta, egy ENSZ-projekt keretében, ukrán menekülteknek vezetek fórumszínházi műhelyt, a résztvevők között vannak kárpátaljai romák is szép számmal.

Műhelymunkáról van szó, ott nem tartunk, hogy „idegenek” előtt szerepeljenek, magunk között játszunk, tanulunk, nagyon felemelő és sokszor szórakoztató pillanatokkal.

Nagy megtiszteltetés, hogy ezek az emberek bizalmukba fogadnak, engedik kicsalogatni magukat a komfortzónájukból, talán arra is sor kerül majd, hogy nagyobb közönséget is játékra csábítsanak, nekem mindenképpen vannak ilyen terveim.

Miben különbözik a munkamódszered, amikor romániai magyar diákokkal, vagy ukrániai menekültekkel, netán romákkal dolgozol?

Eleinte mindig komolyan kidolgozott tervekkel érkeztem a találkozókra, összeírtam gyakorlat-sort, meghatároztam, honnan hová szeretnék eljutni. Aztán kiderült, hogy ez a menekültekkel korlátozottan működik, van elég bajuk, nincs szükségük újabb kényszerre, elvárásokra. Most is vannak vázlatos terveim, de megtanultam inkább csak javasolni, impulzust adni, vagy ha maguktól mozdulnak, rásegíteni, dolgozni a felszabaduló energiával, visszafordítani a közösségbe.

A Madách-projektben annyiban volt más a helyzet, hogy 10 csapattal, korlátolt időben kellett valahová eljutni, ezért volt metodika, de a legfőbb rendezői eszközöm ott is a kíváncsiság volt. Mindenkinek van mondanivalója, amit – az őszinte figyelmet érzékelve – szívesen hagy játékba lenni.

Említetted, hogy az első komoly tapasztalatokat Göteborghban szerezted. Mesélnél ezekről?

A fórumszínház olyasmi, amit nem lehet könyvből tanulni, nekem nagy szerencsém, hogy a világon az egyik leghozzáértőbb ember, Geo Britto

Megint rá kellett csodálkoznom, hogy a rossz rendszer ellenére mennyi vagány ember dolgozik még mindig pedagógusként, akikben a nagy nyomás ellenére is pislákol az idealizmus

vezetésével szerezhettem tapasztalatokat. Vele készítettünk egy előadást a dzsentifikációról. Ez egy nálunk kevésbé ismert jelenség, amikor a bérháztulajdonosok önkényesen felújítást végeznek, megemelik a lakbért és ezzel módszeresen lecserélik egy környék szegényebb lakosságát tehetősebbekre.

Számomra a reveláció az volt, ahogy a játékot kezdeményezők és a nézők között a határok feloldódtak, voltunk vagy kétszázan, de a fórum után mindenki maradt órákat beszélgetni, ünnepelni, nem kellett külön közönségtalálkozó. Életem talán legmeghatározóbb közösségi élménye volt. A mostani Madách-projekt sikeréig az volt a fő kérdésem, hogy ez nálunk is megteremthető-e. Bár sokkal több a görcs, határozottan állíthatom, hogy igen.

Rengeteg szó esik a romániai magyarság körében a közösségről, összefogásról. Milyen típusú közösséget alakíthat ki a fórumszínház?

Én úgy látom, hogy még mindig félünk hozzászólni közös dolgainkhoz, éppen csak pislákol bennünk a civil kurázs, illetve mindent témát beszippant a szekértábor logika: ha erről azt gondold, akkor oda tartozol, pedig, ha magamból indulok ki, vannak bőven konzervatív és progresszív mondható gondolataim is.

A fórumszínházban pont az a remek, hogy ügyek vannak. Konkrét témában kell kompromisszumra jutni, méghozzá úgy, hogy adott egy működő modell, ahol gyakorlatban ki lehet próbálni az ötleteket, együtt lehet játékos tapasztalatokat szerezni. Tehát a fórumszínház gyakorlatias, megoldáskereső, szolidáris közösséget épít, ahol a leggyengébb láncszem is számít.

Szándékodban áll kivinni a nagyközönség elé a fórumszínházi előadásokat? Mármint meghirdetni,

jegyeket árulni, vagy megmaradnál a közösségeken belüli, velük való munkánál?

A fórumszínház nem egy termék, sokkal inkább mozgalom. Közösségeken belül építkezik, aztán közösségeket köt össze, a multiplikátor hatás kötelező elem. Ez szerintem inkább kalapozós, mint jegyárulós műfaj.

A BBTE Színház és Film Intézet doktori iskolájában is a fórumszínházra fókuszálsz?

Konkrétan nem, de köze van hozzá. A fentebb említett előadói helyzet kettős szerkezetét (az előadó egyszerre önmaga és a nézői észlelés tárgya) és azon belül a megtestesülés folyamatait vizsgálom egy gyakorlati (*Practice as Research*) kutatási projektben. Azt próbálok modellezni, mi történik az előadó privát énje és a nézői észlelet (szerep) közti gondolati térben. Nem ez a terminológia, de így talán érthetőbb...

Ugyanakkor dramaturgént, rendezőként kőszínházakban is dolgozol. Hogyan fogadja a színházi szakma a fórumszínházat?

50

A fórumszínházzal kapcsolatban eddig nem igazán van érintkezésem a szakmával, a kőszínházi munkáim ettől függetlenül, bár érkezett kőszínházról megkeresés, hogy a Madách-projekt modelljére tudnék-e náluk is csinálni valamit. Meglátjuk, hogy működik ebben a közegben.

Milyen pénzből működhet a fórumszínház, ami nyilvánvalóan független, civil kezdeményezés? Kitől kapnak pénzt, természet Göteborgban, és kitől Romániában vagy Magyarországon?

A legtöbb helyen pályázatokból, adományokból működik, Göteborgban az ottani egyetem nyert forrást. Mivel a fórumszínház a szociális és a művészeti szféra metszéspontjában van, lehet forrásokat találni, európai pénzeket, szerencsére jelenleg olyan szervezetekkel működöm együtt, amelyek beágyazottak, rendelkeznek tapasztalatokkal, én a szakmai részre koncentrálok. A Madách projekt egyébként konkrétan Magyarország Külügyminisztériuma támogatásával jött létre a Vendégoktatók a Magyar Kultúráért Program keretében.

Mire készülsz a közeljövőben kőszínházban és vannak fórumszínházi terveid?

Valahogy besűrűsödtek a dolgom, lesznek kőszínházi munkáim az év második felében ha minden jól megy, rendezőként és dramaturgként is, illetve fórumfronton is alakulnak a dolgok, most nyáron dolgozom több helyen is ukrán menekült gyerekekkel, a Dévai Fogadóban folytatódik a munka, illetve őszre egy izgalmas nemzetközi fesztivál is kinéz. A váradi fórumszínházi műhely sorozatot sem szeretném hanyagolni.

SIMON JUDIT

ÁTJÁRÁSOK

Boka László: Szinkronpillanatok, vákuumhelyzetek, korszakhatárok

Ha valamikor volt átjárás, összetalálkozás és hús-vér tapasztalatcsere a magyarországi, jugoszláviai, csehszlovákiai és a romániai magyar irodalmi élet fiatal generációi között, akkor a hetvenes évek vége, a nyolcvanasok eleje egyértelműen ilyennek számítottak.

1982-ben – amikor Esterházy Péter kreatív-hódoló aktussal, de már határozott posztmodern performanszként átmásolta, egyetlen lapon újraírta Ottlik Géza korszakos művét – sok tekintetben új korszak kezdődött. Ez az „újraírás” a *Mozgó Világ* mellékleteként jelent meg. Az ezt megelőző évtizedben nem csupán az irodalmi modernség-posztmodernség többes (próza)fordulata, visszatérő attitűdjei jelezték (ugyan még csekély számban) egy normalizálódó irodalmi élet jeleit. Egy lassú érés eredményeként, de valódi diskurzus alakulhatott ki ekkorra a Kárpát-medence területén magyar-magyar irodalmi-kulturális viszonylatokban is: a Keleti-blokk egykori országainak magyar értelmisége egymás irányába is viszonylag termékeny módon tájékozódhatott már, sőt, a nyugati magyar irodalom és szellem kiválóságai is (minden tiltás ellenére) utakat találtak a hazai alkotók és a határokon túli pályatársak felé. Románia volt talán az egyetlen hely, ahol a sötétség épp ezen időktől kezdett csak igazán nőni, a hivatalosan (és abszurd módon) 1977-től megszűntnek mondott romániai cenzúra pedig egyre fokozódni. De még ott is egy jó darabig (viszonylag sok kerülőúttal) éreztette hatását az a szellemi nyitás, ami nagyjából és egységesen 1968-tól volt eredeztethető a teljes régióban.

1968 után Románia egy évtizeden át olyan ország képét alakította ki önmagáról, ahol a világszinten releváns és aktuális eszmék, gyakorlatok szabadon lehettek jelen a szellemi körforgásban. A csapdahelyzetet kevesen látták át, írók, tudósok, művészek és értelmiségi gondolkodók úgy éreztették, a jugoszláviai „különutassághoz” hasonló útra térni látszó országban – mely távol maradt a prágai katonai bevonulásból – szabadon fontolgathatják

akár alternatív életformák megélését is, beleértve a beat és hippie életérzéseinek lokális adaptálását. A később Magyarországra távozni kényszerülők közül Bodor Ádám sokatmondóan nyilatkozta, hogy „egy egészében gyászos és megalázó korszaknak biztatók voltak a kezdetei, és ez sokakat megtévesztett”.¹ A hetvenes évek és annak nyitánya még kétség kívül megkerülhetetlennek számított intézménytörténeti szempontból is: ekkor, e szellemi nyitásnak köszönhetően indulhatott el a bukaresti állami televízió magyar adása éppúgy, mint a Kriterion könyvkiadó, a minőségi szépirodalmat is közlő bukaresti *A Hét* országos hetilap, s mellettük egy sor más, kisebb hatókörű intézmény is. Az évtized folyamán a generációs alapon létrejövő irodalmi lapok (mint amilyen az *Echinox* vagy a *Fellegvár*

Ketten egy páston

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

REMÉNYI JÓZSEF TAMÁS szerkesztő, kritikus (1949, Debrecen). A Kossuth Kiadó szerkesztője, 1997 óta a Sziveri János Társaság elnöke. József Attila-díjas (2002).

is volt) sűrítettebb formában válhattak az innováció terepévé. Az ekkor elinduló harmadik „Forrás-nemzedék” alkotói – többes okból – sokkal szóródottabban, fragmentáltan, időben elnyúlva, számos tekintetben már elődeik által is korlátozva, ugyanakkor szabálytalanul, határokon átívelően, a teljes Kárpát-medence fiataljait megszólító attitűddel, a belső korlátokat, a belső, közösségi cenzúrákat is ledobva magukról igyekeztek megmutatkozni.

¹ Bodor Ádám: *A börtön szaga. – Válaszok Balla Zsófia kérdéseire*, Bp., Magvető, 2002. 205.

Ez a szabálytalanság adta nagyobb szabadságfokukat és alkotói autonómiájukat is. E „rajzás” tagja volt többek között Szöcs Géza (akinek 1975-ös, *Te mentél át a vízen?* című kötete jelezte képletesen az új nemzedéki elkülönülést), mellette Mózes Attila, Balla Zsófia, Egyed Péter, Palotás Dezső, Darkó István, Cselényi Béla, Bréda Ferenc, Adonyi Nagy Mária, Körössi P. József és Zudor János is. Kötetszerű jelentkezésük az 1976–1983 közötti időszakra tehető, s közismert tény, hogy inspiráló hatással volt rájuk a Bretter-iskola, vagyis Bretter György és kolozsvári filozófusneveltjei, akkor még pályakezdő teoretikusai is: Tamás Gáspár Miklós, Molnár Gusztáv, Ágoston Vilmos, Szilágyi N. Sándor, illetve olyan értekezők, mint Gyímes Éva és Szilágyi Júlia. Összességében egy olyan generáció lépett színre Erdélyben, amelynek tagjai egyáltalán nem hittek már a rendszerben, annak bármilyen megreformálhatóságában. Őket már az egyéni szabadságjogok és a valóságos demokrácia kérdése foglalkoztatta. Az új évtizedfordulón, 1979–80-ban egymást követően jelent meg Ágoston Vilmos szerkesztésében a *Kimaradt Szó*, majd az *Ötödik Évszáz* című antológia, utóbbi alcíme szerint is a fiatal íróknak kívánt teret nyújtani.

Ez az időszak (a hetvenes évek vége, a nyolcvanasok eleje) ha nem is főcsapásként, de még Romániában is bőszeggel teret engedett a kísérleti műfajoknak, a radikálisabb neoavantgárd formabontásnak és a performansznak éppúgy, mint az erőteljesen önreflexív irányoknak és az európai áramlatokra figyelő teoretikus megnyilatkozásoknak. Az avantgárd formabontás persze áthallásos módon vagy nyílt, performatív aktusként – mint visszatekintve többen megjegyezték, így Markó Béla is –, valahol épp a rendszernek a lebontását, lebonthatóságát modellálta. Ha valamikor volt átjárás, összetalálkozás és hús-vér tapasztalatcserre a magyarországi, jugoszláviai, csehszlovákiai és a romániai magyar irodalmi élet fiatal generációi között, akkor ezek az évek egyértelműen ilyennek számítottak. Korábban, 1965, illetve a már említett 1968 után is megtapasztalhatóvá vált egy komolyabb nyitás, de azt javarészt a rendszer hivatalos puhulása, s a politikai (és művelődéspolitikai) álláspontok felfrissülése jellemezte. A fiatal alkotók öntörvényű megnyilatkozásai, az elődeikkel és bárminemű kötöttségekkel szakító, ugyanakkor egymással rebelligesen összekacsintó attitűdjei, az országoktól, régióktól is független generációs szemléletek találkozása a hetvenes évtized legvégére és a nyolcvanas elejére tehető leginkább összmagyar szinten. Ezt majd csak a romániai elkomorulások, a diktatórikus rendszer cenzurális gátjainak és vele együtt a nacionalista retorikájá-

nak végső kiépülése fogta vissza vagy némította el erdélyi viszonylatokban, főleg 1984 után. Szöcs Gézát már szó szerint a magyar-román határig kísérte az államrendőrség, mintegy megengedve, hogy elhagyja Romániát. Ekkortól maradt tehát az elhallgat(tat)ás, a börtön, vagy ezt elkerülendő a száműzetés, a disszidálás. És ezen kisebbségpolitikai elkomorulások, erősbödő jogfosztások hatására persze a nemzeti szolamok felerősödése is a magyarországi irodalmi közvéleményben és a napilapok kritikai rovatában, mely nem egy ízben felületes, sematizáló vagy éppen kultikus-patetikus szolamokban nyilatkozott csak meg.

*

A nemzedéki nyitások, az új generációk előretörésével együtt a nyolcvanas évek eleje már a második nyilvánosság korszaka is. Ekkortól élelt fel a politikai szamizdat műfaja, mint az egyik leginkább meghatározó megnyilvánulási forma (a *Kisúgó*, vagy akár a *Beszélő* is ide tartozik) de a hivatalos álláspontok ambivalenciájában az enyhülésnek is mutatkoztak jelei. Magyarországon 1981-től (kis példányszáma miatt) megjelenhetett az első nem cenzúrázott lap, a *Medvetánc* (az ELTE és a KISZ közös társadalomelméleti folyóirata), melynek hamarosan a *Századvég* (a Bibó Szakkollégium egyetemistái szerkesztésében megjelenő történelmi-politikai orgánium) nőtt riválisává. Az évtized sajátos vákuumhelyzeteiben már számot kellett vetni az ellenzékiiségnek, az „ellenbeszédnek” műfaji-stiláris pluralizálódásával is. A korabeli tiltakozások igazi súlyát persze a közös megnyilvánulások jelentették. A *Mozgó Világ* főszerkesztőjének leváltása miatt 1983-ban, talán először a korban a magyarországi szellemi élet szolidaritása is megnyilvánulhatott: a szerkesztőség valamennyi tagja felállt, 120 értelmiségi pedig visszavonta cikkeit a lapból.

Romániában az egyetlen szamizdat, az *Ellenpontok* szintén 1982-ben jelent meg Nagyváradon, s amint beharangozója is jelezte, egy olyan „erkölcsi felháborodásnak az eredménye” volt, mely ekkorra „türelmének határaitra ébredt”. A második nyilvánosság Partiumban létrejövő, rövid életű, gyorsan leleplezett orgánuma megkülönböztette a korabeli írói-reálpolitikusi ambícióktól a szamizdat radikális gondolati szabadságát. A kényszerű politikai alkalmazkodás útja helyett, amit a korábbi szellemi vezetők javarészt jártak próbáltak, azaz a „politikai körön belüli” tenni akarás és tudás szolamai s a folyamatosan defenzív kisebbségi attitűdök és kollektív mechanizmusok helyett (elismerve ezeknek akár jó szándékát is) valami egészen mást kerestek. A hathatós eszközöktől való meg-

fosztottságában reménytelennek mondta a kommunista párhatalommal szembeni, ám annak retorikáját alkalmazni kényszerülő korabeli megnyilatkozásokat.

*

Az irodalomban és az annak talán minden korábbinál nagyobb jelentőséget tulajdonító magyarországi olvasóközönségben a határon-túliség problémaköre különös fénytörést mutatott ekkorra. A magyar politikai vezetés egy része (nem csekély mértékben az értelmiség ellenzéki attitűdjeinek nyomására) már nem akart az internacionalizmus áltestvériségében minden alkut megkötni a magyar kisebbség feje fölött a láthatóan beolvasztásra törekvő, nacionalista román pártvezetéssel. Nagyrészt társadalmi nyomásra már nem érvényesült a korábbi ambivalens (befelé tiltó, külpolitikában viszont erőtlen) politikai gyakorlat, az erdélyi/romániai viszonylatokat tekintve pedig a nemzetiségi megmaradásnak, a tradícióknak és az anyanyelv-féltésnek, illetve az erőszakos asszimilációnak egyes hangsúlyait a magyarországi napisajtó is nyíltabban tematizálhatta már. Mindehhez elsődlegesen járultak hozzá az 1982 után egyre nagyobb számban Magyarországra áttelepülő magyar értelmiségiek is, illetve az a tény, hogy a hetvenes évek derekától az irodalmi folyóiratok és a színházak egyre többször nyújtottak teret a szomszédos államokban élő magyarok helyzetére utaló nyílt vagy áthallásos reflexióknak. „A maga rendszerének abszurditása alapján a hatalom és apparátusa még mindig elfogadhatóbbnak tartotta azt, hogy a nemzeti érzés a határon túli magyarság problémáinak fölvetésében tematizálódik, mint azt, hogy felmerüljenek a határon inneni elnemzetietlenítő kurzust bíráló hangok.”²

Persze ekkor is több irányból sematizálásokkal találkozunk irodalmi viszonylatokban is. Az 1982-es *Új Forrás*beli vita (*A magyar irodalom önszemléletéről*) az ismerethiányra és az ebből fakadó felületes általánosításokra is felhívta a figyelmet, még az irodalmi élet jelesei között is. Szilágyi Ákos vitaindítójával kapcsolatosan Tózsér Árpád ezért fogalmazhatott úgy, hogy a

² Vö. Gróh Gáspár: Hallgatag jövő. *Magyar Szemle*, 1998/3. 188. E tételnek egyik kirívó jele lett később a háromkötetes akadémiai *Erdély Története* körül kialakult polémia is, mely 1986-ban súlyos politikai felhangokat váltott ki Romániában. A fékevesztett Ceaușescu-rezsim nyilatkozatai azonban a tétovázó magyar külpolitika mögött egyre egységesebb ellenzéki közvéleményt kovácsoltak.

A hetvenes évek vége, a nyolcvanasok eleje Romániában is bőséggel teret engedett a kísérleti műfajoknak, a radikálisabb neoavantgárd formabontásnak és a performansznak

képletes budapesti fősodor, de akár a hivatásos kritika is „a jugoszláviai magyar irodalomra természetesen a »hagyománytalanságot« s a »mérész hagyományteremtést«, az avantgardizmust tartja jellemzőnek. A romániai magyar irodalom ezzel szemben a hazai hagyományvédők szemében olyan »sziget«, ahol még nem pusztultak el az »ősi«, az »igazi« magyar hagyományok, amely még mindig hagyományosan „líráközpontú”, „prózában pedig a magyar realizmus vonalát követi”.³ A valóság messze nem így festett. Ahogyan Tózsér is folytatta: „A romániai magyar irodalomból is csak azt a nép-nemzeti vonalat értékelik, amelyik simán adaptálható a »nemzeti irodalomba«. (De a »poétikai modernség és nemzeti tematika« ötvözésével a pestieknél szintén jóval korábban kísérletező Szilágyi Domokosnak már távolról sincs olyan keletje, mint a Tamási-hagyományokat tovább építő Sütőnek). S ebbe az »önszemléletbe« természetesen nem fér bele a pozsonyi *Irodalmi Szemle* kicsit eklektikus, de mégiscsak szintézis igényű, egyszerre avantgárd és népi anyaga, s legjobb szerzőinek avantgárd népközelsége sem.”⁴ Ugyanerre a kártékony selektivitásra utalt mások mellett Bodor Ádám is. „Ha erdélyi magyar irodalomról volt szó, itt évtizedeken át mindig ugyanaz a két-három név hangzott el, ezek méltatlan módon elfedték a többiekét. Az anyaországi illetékesek mindig valami diszkriminatív leereszkedéssel tekintettek a határokon túlra, megengedve maguknak azt a fényűzést, hogy az odaát keletkezett alkotásokból, illetve szerzők közül selektív elvek alapján válogassanak. Félelmetesen buta és kártékony dolog volt, ám kétségkívül kényelmes. Kialakultak a kapcsolattartás legitim vonalai, ezekről kényelmetlen lett volna letérni.”⁵

³ Vö. Tózsér Árpád: Önszemlélet és másságtudat. *Új Forrás*, 1982/5. 60-64.

⁴ Uo.

⁵ Vö. Bodor: *i.m.*.

A nyolcvanas évtized közepét politikai síkon ráadásul ismételt „bekeményítések” jellemezték mindkét országban, bár alapvetően más-más hatékonysággal. 1983-84-ben az országos napilapok főszerkesztőit Magyarországon is leváltják még, Romániában ugyanekkor a legfontosabb magyar irodalmi folyóiratok közül többnek (*Utunk, Igaz Szó, Korunk, A Hét*) főszerkesztőit és helyetteseit menesztik és drasztikusan megfélemlítik. Mégis, a magyarországi (és akár a jugoszláviai) író- és művésztársadalom a romániai rögválóságához képest ekkortól idillikus szabadságban élhette meg a „túrt” kategóriáinak végső korlátokig való kiszélesítését. Az olló, mondhatni végképp szélesre nyílt ekkor: Magyarországon megállíthatatlanná lett az egyre nagyobb hatásfokú demokratizálódás, Romániát egyre bezárkózóbb, örjögően nacionalista évek jellemezték még.

1982 többes határ tehát. Irodalmi, irodalompolitikai, kisebbségpolitikai egyaránt. És persze szemléleti is. Az ideiglenes vagy végleges „áttelepülések” ugyanis minden esetben komoly szellemi vérpezsdítést is jelentettek a magyarországi értelmiség és közélet számára. Az 1989 előtti rendszer szemében e „disszidensek” eltúrt kategóriája veszélyforrás is volt, hiszen az áttelepülők beépültek a magyarországi szépirodalmi, színházi, könyvkiadói, tévés stb. szférákba, s persze a demokratikus ellenzék soraiba. Ugyanakkor nagymértékben hozzá is járultak egy minden korábbinál „élőbb”, heterogénebb, természetesebb, a termékeny vitát alapvetésként tekintő és értő irodalmi-kritikai élethez, vagy legalábbis az ilyen vitákat pozitív értelemben árnyalták, a nézőpontokat tágitották. Minderről nem csupán mint veszteségről, hanem mint a magyar szellemi élet hozadékáról is beszélni szükséges.

Reményi József Tamás: Disszidensek

54 Az ember, ha nem csupán szakmában szerkesztő, hanem megadatik neki, hogy életművek születését kísérhesse figyelemmel folyamatosan, idővel csaknem annyi baráti kéziratot kap kézbe, mint kész, kiadott könyvet. Nemrég úgy hozta a sors, hogy gyors egymásutánban három olyan szerző tisztelt meg a bizalmával, akinek az ismeretségét/barátságát Sziveri Jánosnak köszönhettem. Kedves költőm, az újvidéki *Új Symposion* egykor száműzött főszerkesztője hozott össze bennünket vagy még életében, vagy tragikusan korai halála után, amint emlékét gondozva igyekeztünk az ő szellemében becsületesek maradni. Különböző időkben mindhárman maguk is a *Symposion* szerkesztői voltak.

Egyikük, Bozsik Péter az új verseskötete kéziratát küldte. Az *Elterelő hadművelet* akár egy verses önéletrajz: a soha véget nem érő háborúk időtlenségében egy volt csantavéri gyereket hallunk, szakadár kortársak mottóként használt vendég-szövegeivel beszélgetve – Bozsik legszebb, legforróbb köteteinek egyike lesz/lenne. Ladányi Istvántól én kértem el kiadásra váró nagy munkáját: *Megújuló befejezetlenség. Az Új Symposion folyóirat arculata, szerkesztési gyakorlatai és műfajai*. Irigykedve vettem rá magam a hiánypótló, halhatatlanul izgalmas(an megírt) kéziraatra, mert a

Sympót többen analizálták már eseménytörténeti, politikai-ideológiai szempontból, de az egyes számok tematikus tartalomelemzése még váratott magára – éppúgy, ahogy a *Mozgó Világét* is már rég meg kellett volna írunk. A harmadik kéziratot Balázs Attilától kaptam, azzal, hogy ha „odajutunk”, legyek a szerkesztője (több könyvénel bábáskodhattam már az évtizedek során). *A déli végekről*, alcíme szerint *regényes irodalomtörténet arról mesél*, milyen kincsei vannak a Délvidéknek Újlaki Bálint bibliafordításától Sziveri János *Bábel*ig. Úgy ballagunk át az évszázadokon, mint korábban a *Kinek Észak, kinek Dél* lapjain, annak a históriás könyvnek a literátus párja ez, hősei Gozsdu, Csuka, Sinkó, Majtényi, Koncz, Domonkos, Ladik, Tolnai és a többiek. De a két mű rokonsága ennél is mélyebb, *A déli végekről* ugyanarról vall (egykori borítószövegemet bátran megismételhetem): „mi mindent is jelenthet a térben és időben mérhetetlen távolságokba kiterjedő szülőföld”. Mit jelent a ragaszkodás.

Mindhárom munka, túlzás nélkül mondhatom, kötelező olvasmány lehetne annak, aki a Vajdaság irodalmával, kultúrájának múltjával/közelmúltjával szeretne ismerkedni. Csak-hogy van egy bökkenő: ezek *disszidensek* kéziratai.

*

Disszidensek. Sosem gondoltam volna, hogy a rendszerváltás előtti kor e viszolyogtató kifejezése még egyszer előtolakszik bennem. Annak idején mindegy volt, hogy egy író menekülni kényszerült az országból, vagy „csupán” szeretett volna megtorlások nélkül publikálni, elvesztette a jogát az otthoni legális jelenlétre. Könyveit nem adták ki, „kinti” műveit zárolt könyvtárrészelek polcaira rejtették, avagy még oda sem. Anatómát hirdettek rá.

Kezemben egy éppen negyven évvel ezelőtti lapszám. Ma is megrendít, micsoda gazdagságban *találkoztak* benne kitagadottak és megtűrték, elfogadhatatlan szellemiségű szerzők és tabusított témák. A határok nélküli magyar kultúra akkoriban elködösített fogalmának (mára hamisan racsított lózungjának) valódi tartalmat adva egymással valódi diskurzusban mutatkoztak egy tágas közeg képviselői, New Jersey-től Marosvásárhelyig. A *Mozgó Világ* 1983. júniusi száma – néhány hónappal Kulin Ferenc főszerkesztő leváltása, a teljes decemberi szám betiltása s ezzel a régi *Mozgó* kapuzárása előtt – a legforróbb szenvedéllyel prezentálta a magyar kultúra átjárásait. Azt most csak „mellesleg” említem, hogy más rovatainkban is aktív zenei szerkesztőnk, Kocsis Zoltán a varsói Chopin-verseny akkori győztese, a vietnami Dang Thai Son pesti koncertje kapcsán a zenei közélet súlyos elvi kérdéseiről medített; mellette a zenetudós, -kritikus Grabócz Márta Kósa Gábor estjéről írt (Grabócz 1992 óta a Strasbourgi Egyetem professzora, a februári számban méltatta Melis László remekművét, a Hajnóczy Péter novellájára írt *Szertartást*, amely azután Mátis Lilla emlékezetes kisfilmjének – *In memoriam H. P.* – a kísérőzenéje lett, s amellyel Melis az 1983. március 26-i nagykanizsai *Mozgó Világ*-esten is szerepelt, amint arról a júniusi szám Krónika-rovatában olvashatunk); Szabados Árpád rovatvezető Chikán Bálinttal az oldalán egy-egy munkájuk kíséretében bemutatta a Fiatal Művészek Stúdiójának újonnan fölvelt tagjait (csak néhány név: Bodor Anikó, Böröcz András, Háy Ágnes, Jovián György, König Frigyes, Roskó Gábor...); Hegyi Loránd alapvető nagy tanulmányának a harmadik, befejező része jelent meg a hetvenes-nyolcvanas évek művészetéről; Várnagy Ildikó Schéner Mihály műcsarnoki kiállításáról számolt be hat oldalnyi illusztráció kíséretében (édes istenem, azon a pocskék papíron...); a még egészen fiatal, '81-ben végzett Tompa Gábor rendezéseiről írt lelkes elemzést Szokolczay Lajos (Albee: *Mese az állatkertről* – Marosvásárhely; Bulgakov: *Ivan, a retten-*

tő – Kolozsvár); emellé egy román élő klasszikus rendező, Andrei Șerban esszéje került, átvétel az *Arta* 1980. 9-10. számából (az *Arta* a Romániai Képzőművészek Szövetségének ma is működő folyóirata; köszönöm Márton Evelinnek az információkat – *rjt*); Mátyás Győző András Ferenc második nagyjátékfilmjéről, a *Dögkeselyű*ről írt; Gyurácz Ferencről a vajdasági Ladik Katalin verseskötetéről (*Ikarosz a metró*n) közölt a lap némi konzervatív fenntartásokkal megírt, de méltató eszmefuttatást (jó lenne, ha végre megindulnának az összehasonlító kutatások a XX. század második fele magyar folyóiratavantgárdjának szemléleti és fáziskülönbségeiről, az *Arkánnum*tól a *Mozgón* át az *Új Szimposion*ig; elvileg erre a munkaprogramra alapítódott néhány éve a veszprémi Sziveri János Intézet...); a főszerkesztő elmarasztalását vonta maga után a kor „botrányhősének”, Köteles Pálnak a vitairata Teleki Pál nemzetiségi politikájáról, a filozófus Tordai Zádor értekezése barbárság és kultúra, nyugati és keleti kultúra szűk fogalompárjairól, Berkovits György legendás szociográfiai rovatában a falukutató Szabó Livia dolgozata, amelyben nyomon követhettük, hogy a kérdőívek sugallta renddel szemben milyen zűrzavaros önképet alkot magáról egy közösség és Szigethy Gábor jegyzete, aki döbbenetesen konstata, hogy egy reformkori városokról szóló kötetben – az akár klasszikusok szövegét is tendenció-

zusan megcsonkító akkori kiadói szokások rokonjelenségeként – nem szerepel Pozsony, Kassa, Szatmár, Arad, Várad, Kolozsvár s a többiek; a szépirodalmi kínálatban Esterházy Péter operalibrettója, a *Daisy*; Géczi János, Vasadi Péter, a marosvásárhelyi-csíkszeredai Balázs F. Attila, a felvidéki Bettess István versei. Ez volt az a közeg, amelyben azután ott szerepeltek a külső és belső emigráció veszélyes alakjai. 1983-ik évi könyvszemlélő kolumnistánk, Szórényi László Szócs Géza utolsó Romániában megjelent, 1979-es kötetéről írt (*Párbaj, avagy a huszonharmadik hóhullás*). A szamizdatos *Ellenpontok* költő-szerkesztője ekkor már nemcsak szülőföldjén, hanem természetesen a testvéri Magyarországon sem volt kívánatos személy. (A lapszámot Endrődi Szabó Ernő Szócs-reflexiókra épített verse zárta.) Ennél is nagyobb provokációként olvasták a Hivatalban – ugyancsak igazoló jelentést kellett írunk róla –, hogy a szocializmus indexen lévő „ádáz ellensége”, Arthur Koestler egykori József Attila-nekrológiát adta közre kutatója, Vezér Erzsébet. Alexa Károly egy amerikai magyar költő-műfordító, Nicholas Kolumban versantológiájáról írt jegyzetet. Néhány oldalra rá ott állt az új magyar líra máig méltatlanul feledésre ítélt alkotójának, az amerikai Horváth Elemérnek *Proteusz palástja* című verse (utolsó sorában a fájdalmas-öntudatos meghatározással: „homo hungaricus”). És végül a kiátkozottak sorában következett egy szívszorító publikáció, amelynek külön története van.

Ezekben az időkben akárcsak a *Mozgó*, az *Új Symposion* szerkesztői is folyamatosan fenyegető-határozathozó raport előtt álltak. Legutolsó újvidéki találkozónkon úgy „rendeltünk” verset Sziveritől, hogy következőleg egy verset küld, ha újabb dörgedelemmel ugyan, de meghagyják pozíciójában, kettőt küld, ha kirúgják, hármat, ha elnapolják a végső döntést. Márciusban a következő „rejtjeles” levelet kaptam: „Kedves Jóska, három verset küldök, ez több, mint kettő! *Jancsi P. S.*: üdvözlöm a bandát; Újvidék, 1983. március 13.” Mire a háromból (stílszerűen...) két vers (*a költő tisztálkodik; arany ér*) a júniusi számban megjelent (akkoriban a lapoknak irtatlan nyomdai átfutási idővel kellett számolniuk), János már nem volt főszerkesztő. Május 9-én menesztették. Vajdaságban nem kapott munkát, a kiközösítés és a végzetes kór segítőkész baráti közegbe Budapestre úzta.

*

2022. szeptember elsején Pásztor István, a Vajdasági Magyar Szövetség és a tartományi parlament elnöke beszédet mondott az iskolai évnvi-

tók alkalmából. Idézem: „A mostani elsősök 2015-ben születtek, és ne felejtjük el, ez volt az az év, amikor Vajdaságban az a közhangulat uralkodott, amelyik arra hegyezett ki minden mondatot és minden közszereplésbeli megnyilvánulást, hogy ez a föld nem élhető és innen el kell menni, és hogy aki valamire való, az nem itt fogja megalapozni a saját és a gyerekei jövőjét. Mondták ezt azok, akik mások innen való eltelepítéséből üzletet csináltak és jól kerestek ezen, valamint azok, akik máshol élnek, de itt adják ki folyamatosan a könyveiket, és ezáltal befolyásolják az embereket. Ezek az erőfeszítések, amiket ezek az emberek elkövettek, azt eredményezték, hogy mára száz elsőssel kevesebb van, mint tavaly volt.”

Nem foglalkozva most azzal (bár igen nehéz nem foglalkozni vele), hogy milyen lepusztított logikával lehet bűnbakot találni a népességfogyatkozáshoz, ezt a tavaly őszi szólámat elhűlve olvashattuk a kirekesztés programbeszédéiként. És a döntéshozatal nem is késett sokáig: 2023-ban kiderült, hogy becses kézirataim kiadása be van tiltva, némelyiket már betördelve, a nyomda küszöbéről kellett visszaparancsolni (istenem, milyen ismerős ez a negyven évvel ezelőtti múltból). És többen, sokan jártak így, a névsor, bizony, hosszú.

Ó, azok a névsorok, a mifélnék mindenfelől nézve örök disszidensek névsorai. Danilo Kiš *Változatok közép-európai témákra* című esszéjének 33. passzusában így emlegeti őket: „Mivel már az a tudat, hogy részei vagyunk egy közép-európai kultúrának, végső soron disszidensség, az író, akit közép-európainak neveznek vagy aki magát vallja annak, legtöbbször száműzetésben él (Milosz, Kundera, Škvorecký), vagy félre van állítva és szamizdatokban jelenik meg (Konrád), vagy pedig börtönben van (Havel).” Kiš írása 1989-ben jelent meg – Sziveri ekkor már Magyarországon élt –, majd magyar nyelvű kötetben 1994-ben látott napvilágot – addigra Sziverit a balkáni háború behívói elől menekülő (katona)szökevények követték, Bozsik, Ladányi, Balázs is. Májig szenvedélyesen ápolják szellemi kapcsolataikat szülőföldjükkel, amelynek politikai elitje 2023-ra persona non gratává nyilvánította őket. Vajdasági témájú könyveiket a Vajdaságban nem adhatják ki. Mintha Közép-Európában negyven év hiába telt volna el.

*

„Szól a szám –
ez a legnagyobb és egyetlen hibám.”
(*arany ér*)

2023. május 5.

A velünk élő Schmürz

Györfi Csaba újabb rendezése a Nagyvárad Táncegyüttesnél

Boris Vian *Birodalomépítők, avagy a Schmürz* című drámája alapján színpadra vitt, hasonló című előadásnak a márciusi stúdióavató rendezvényt sorozaton volt a váradi bemutatója, így ez a Szigligeti Színház első olyan produkciója, amit az új, Bémer téri Transilvania Színpadon játszottak. A *Schmürz* Vian utolsó drámája, 1959-ben írta. Abban a korban erős társadalomkritikai és politikai üzenete volt, ami mára mellőzhető, viszont ez nem sokat változtat a darab aktualitásán. A Schmürz név feltehetően a fájdalmat jelentő német Schmerz-re utal.

Györfi Csaba rendező-koreográfus saját bevallása szerint az alkotó csapatnak keresett darabot, és nem fordítva. Valószínűleg ez is közrejátszik abban, hogy a nézők egy ennyire jól összeállt színpadi játékot láthatnak. „Azt határozottan tudtam, hogy abszurdból dolgoznék, univerzális problematikákat szeretnék fejtegetni sajátos nyelven, egy olyan alapanyagot kerestem, ami jól állhat a csapatnak, nem mellesleg jó kihívás lehet a figurák megformálása és a viszonyrendszerek kibontása. E keresés során találtam rá erre a magyar nyelvterületen indokolatlanul mellőzött anyagra, melynek ereje, mondanivalója, de főleg az atmoszférája első olvasásra lenyűgözőt.”

A nézők háta mögül megvilágított, a nagyszínpadihoz képest szűkebb színházi térbe érkezik meg a groteszk szörnyalak, hosszú végtagjaival lassan lépked a színpad felé, miközben a fejét jobbra-balra

Az előadás elnyerte a 2023. évi nagybányai Atelier fesztivál fődíját

forogatva bámul a nézők arcába. Már ez a pár lépés is elég ahhoz, hogy megzavarja az ember nyugalmat, hiszen az alaknak szeme sincs, egy arctalan lény, fizikai felépítését tekintve behatárolhatatlan, fogalmunk sincs, ki vagy mi lehet. És az ember természetete szerint fél attól, amit nem ismer, nem ért. Vagy félnie kellene. Biztos, hogy ennek minden esetben így kell történnie? Szóval, mi ez a lény és legfőképpen mit akar? A műsorfüzet szerint „Mindannyiunkban ott lapul egy alteregó, aki megismerésére elnyomott vágyainkat, tetteinket, amelyekre nem vagyunk büszkéek, de elfojtott lelkiismeretünket is. Ez a valami mindig ott van velünk, még azelőtt is, hogy mi megélnénk, átéljünk egy pillanatot. Ez a valami – vagy inkább valaki – ő, a Schmürz.” A leírás csak irányadó a történet megközelítéséhez, hiszen innen kiindulva mélyebb pszichológiai rétegekbe is eljuthatunk. A sötét alak megjelenése után a család úgy rohan be a térbe,

Színház 57

KEMENES HENRIETTE (1988, Nagyvárad) költő, műfordító. 2017-20 között a *Várad* folyóirat szerkesztőségi titkára, 2021-től az *Újvárad* vezető szerkesztője. Debüt kötete: *Odú* (versek, FISZ 2020).

mint akiket úznek. Az Apa (Barabás Hunor), az Anya (Kerekes Dalma), a Kislány (Barkóczi Réka) és a Szobalány (Krupár Luca) szándékos monotonitással ismétlődő koreográfiája mintha előrevetítené e mikroközösség rutinszerű életvitelét. A kispolgári család alapfelállása a menekülés, hogy pontosan honnan-hová, azt nem tudjuk, azt viszont elég világosan érezni lehet, hogy sürgősen és bármi áron. Cristina Breteanu jelmez- és díszlettervező lehangoló és szűkössé aprólékos finomsággal szemlélteti, hogy az „új” lakás, ahová a család érkezik, semmi jót nem ígér. A hanyatt-homlok rohanás után elkezdnek kipakolni, belakni a teret, mellettük a Schmürzzel, aki egyelőre nagyjából a biodíszlet funkcióját tölti be.

Barabás apafigurája a megtettesült pojáca, aki nem erős jellemének, hanem egoizmusának és

a patriarchális társadalmi berendezkedés privilégiumának köszönhetően képes autoritást gyakorolni a család többi tagja felett. Ahová megy, oda követik. Feltehetően katonai múltja is megerősíti saját személye kiemelkedő fontosságába vetett meggyőződésében, amelyre a darab végén kapunk utalásokat (egyenruha, fegyver). A darab nemcsak táncművészeti felkészültséget vár el a szereplőktől, hanem színészi kvalitásokat is, melyeket kellemes meglepetésekre, nézői hiányérzet nélkül fedeznek fel a Táncegyüttes tagjainál. Kerekes Dalma munkásságával eddig is képben voltam (legutóbb a *János Vitéz* című előadásban, a mostoha szerepében alakított nagyot mellékszereplőként, akkorát, hogy az alkarom is libabőrös lett tőle), úgyhogy a *Schmürz*-ben megformált Anya hiteles színpadra vitele nem volt meglepetés számomra. Kerekes mimikája és színpadi mozgása is említésre méltó, mintha az utóbbi években kezdene elérni karrierje csúcsát. Karaktere mindenben követi az Apát és legalább annyira romlott természetű, mint férje, de mint a legtöbb ellenséges külső megnyilvánulás, az ő durvasága is gyengeségből és hiányérzetből fakad. Háta mögött a sötét árnyal, keserű nosztalgiával simogatja az egyik bőrrönd mélyéről előásott menyasszonyi ruháját, tűnő fiatalsága szimbólumát, mely valamikor a boldog jövő illúzióját jelentette számára. Sabloncsaládunk elfojtott gyengeségeinek, szorongásainak, félelmeinek és megbánásainak megtestesítője a Schmürz, aki akkor kap erőre, amikor a kín-szenvedéssel fényesre sikált kirakatról elkezd lehullni a lepel. Gyengeségeik felvillanására kirobbanó dühvel reagálnak, a legkülönbébb módokon bántalmazták, ütöttek-verték, agyonlövik, próbálják eltüntetni a fekete alakot. A Törteli Nadin által megformált szörnyalak nemcsak kiváló fizikai erőnlétet igényel, de a mozgások finomhangolását is, a darab kezdetétől egészen a végéig. Négykézláb közlekedik, karjaira erősített, mankószerű nyúlványokkal, jelmezén nincsenek lyukak, annyit lát, amennyit a fekete anyag áttetszősége enged. Karaktere, testtartása nyugalmi állapotban is precíz figyelmet követel, a fotelben úgy „ül”, mint egy élettelen tárgy, amit oda tettek. Sosem üt vissza, ő csak létezik, és amikor kell, csendesesen de nyomatékosan emlékeztet emberi természetünk tökéletlenségére. Ez a szelíd főgonosz mindenhova követi a családot, bárhova bújnának, saját lelkiismeretük és gyengeségük velük tart. A Kislány (Barkóczy Réka), aki inkább egy punk kamaszlányra emlékeztet és a Szobalány (Krupár Luca) karakterei kínálják az egyedüli fellélegzést ebből a fojtogató kispolgári milióból. Ők az egyetlenek, akik hajlandóak tudomást venni és szembenézni a Schmürzzel, sőt, ők azok, akik megpróbálják meg-

Fotó: Vigh László Miklós – Szigligeti Színház

védni, vigasztalni. Ők ketten azok, akik reményt adhatnának bármiféle változásra, ha. De ott a ha. Ők még mernek lázadni az értelmetlen társadalmi normák és elvárások ellen, de végül mégsem marad más választásuk, mint elmenekülni ebből a lélekgyilkoló, családnak csúfolt társaságából. Nincs válasz és nincs vigasz, az Apa végül teljesen magára marad, jelentéktelen életét felemészti belső világának elfojtott sötétsége, a Schmürz.

KEMENES HENRIETTE

NAGYVÁRADI SZIGLIGETI SZÍNHÁZ – NAGYVÁRAD TÁNCEGYÜTTES

BORIS VIAN drámája alapján:
A SCHMÜRZ

SZEREPLŐK: Apa – Barabás Hunor, Anya – Kerekes Dalma, Kislány – Barkóczy Réka, Szobalány – Krupár Luca, Schmürz – Törteli Nadin

RENDEZŐ-KOREOGRÁFUS: Györfi Csaba
DÍSZLET- ÉS JELMEZTERVEZŐ: Cristina Breteanu

DRAMATURG: Czvikker Katalin
ZENESZERZŐ: Boros Csaba

Mikor a balhé az élet értelme

Lee Sung Jin: Balhé (Netflix)

Az ember sosem tudja, hol, milyen körülmények között és milyen műfajban fut bele egy igazi színészfilmbe. Lee Sung Jin tízrészes minisorozata, a *Balhé* (*Beef*) már műfajilag is nehezen megfogható – leginkább, mondjuk, a feketekomédiához áll közel –, ám két igazi erőssége biztosan van: a párbeszéd és a két vezető színész, Steven Yeun és Ali Wong, és ez már épp elég ahhoz, hogy a streaming-dömpingből magasan kiemelje a szériát.

Danny bosszantó helyzetbe kerül az üzletben, ahol nem kívánt árut próbál visszaváltani, sikertelenül. Ütött-kopott kisteherautójával épp a parkolóból próbál távozni, amikor hátramenetben kis híján nekiütközik egy iszonyú drágának tűnő, hófehér városi terepjárónak. Bár az ütközés tulajdonképpen nem történik meg, a terepjáró vezetője – akinek az arca a sötétített üveg mögött rejtve marad – nemzetközi kézzel mutatja meg, mi a véleménye Danny autóvezetői képességeiről, miközben hosszan, nagyon hosszan dudál. Egyikük sem képes elengedni a dolgot, percekig kergetőznek az úton, válogatott szitkokat és tárgyakat vágva egymás fejéhez és szélvédőjéhez. Mint utólag kiderül, a fehér terepjáró volánjánál Amy, a jól szituált vállalkozó ül, akinek épp úgy tele van a hócipője az élettel, mint Dannynak, csak éppen más, egészen más okokból. A balhé pedig folytatódik, ezzel együtt a csóró Mekk mester és a dúsgazdag, hatalmas házában élő és a gyermekkel otthon maradó férjet „tartó” nő sorsa elválaszthatatlanul egybefonódik.

Dannynak nem kell sok, hogy elszakadjon a cérna

Nyilván a mérsékelt izgalmas alapszituáció pusztán kifejtése vékonyka lett volna egy tízrészes sorozaton keresztül, de a készítőknek eszük ágában sincs a babérjaikon ülni. A cselekmény olyan váratlan fordulatokat vesz, hogy legjobb, ha a nézőnek semmiféle előzetes fogalma sincs arról, hogy mi fog történni a későbbiekben – elég, ha annyit elárulunk, hogy nemcsak cselekménybeli, hanem műfaji kanyarok és csavarok is várnak ránk a miniszéria második felében. Mindeközben pedig egyre mélyebbre megyünk a két főszereplő pszichéjébe, egy ponton már kifejezetten pszichoanalitikus mélységekbe szállunk. Nem marad ki a főszereplők társadalmi helyzetéből, pontosabban a köztük tátongó óriási szakadékból adódó különbségek és konfliktusok kivesézése sem. A sorozat azonban egy pillanatig sem lesz melankolikus vagy pszichologizáló, akár moralizáló, sokkal inkább tempós, vicces, meghökkentő, a párbeszé-

Film 59

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA újságíró, szerkesztő (Nagyvárad, 1983). A PKE angol nyelv és irodalom szakán diplomázott. 2016 óta a nagyváradai Szigligeti Színház irodalmi titkára.

dek pedig annyira frissek és sablonoktól mentesek, hogy szinte nehéz is elhinni, hogy a Netflix kínálatában helyet kaptak.

A sorozat lelke-motorja azonban kétségtelenül Danny és Amy, vagyis Steven Yeun és Ali Wong párosa. A két szereplő, amennyire különbözik, annyira hasonlít is egymásra: mindkettejük életében valamiféle úr tátong, és a parkolóbéli majdnem-ütközés és az azt követő, az úttesten túl is folytatódó adok-kapok okozta izgalom, úgy tűnik, gyönyörűen képes betölteni azt. Yeun a botcsinálta ezermester Danny figuráját olyan kedves esetlenséggel és olyan szép, sokatmondó arcjátékkal hozza, hogy szinte furcsa, hogyan is lehet mindeközben annyira nevetséges. A stand-up komikusként már szép sikereket elért Ali Wong pedig meg-

Amy nem szeretné
a férje előtt
nagydobra verni
az új hobbiját

□□ döbentően széles skálán, kiterjedt színészi eszköztárral formálja meg az ellenszenves Amy szerepét, akit aztán nem lehet nem megszeretni, sőt, nem megsajnálni. Az arcára fagyott, kedves mosolynak szánt erőltetett vigyor, a kis ideges rángások a szeme sarkában és a rezdülések makulátlan időzítése talán épp komikus tapasztalatának is köszönhetőek, mégis valamiért hajlamos voltam meglepődni az alakítás plasztikusságán.

Az elsőfilmes Lee Sung Jin kitűnően kidolgozott koncepcióval és egy egészen friss, újszerű forgatókönyvvel ad szigorú keretet ennek a sorozatnak – és ezt a szigorúságot semmiképp nem egyhangúságként kell értelmezni, sokkal inkább biztos kapaszkodóként a két brillírozó színésznek, akik cselekményileg és stilisztikailag is meglepő fejlemények sorain keresztül tartják kézben ezt a kicsit sötét, kicsit fékevesztett, mégis minden ízében átgondolt és intelligens minisorozatot. A *Balhé* erőteljesen kortárs, rejtett és elfojtott indulatoktól átítatott korunk nem szép, de találó megjelenítése, a maga mocskosságával és költőiségével együtt, amely ugyanakkor az élet nagy kérdé-

seit is képes szórakoztató és elgondolkodtató módon feltenni.

A *Balhé* újabb gyöngyszem a Legjobb film-Oscar győztes *Holdfényt* és *Minden, mindenhol, mindenkort*, ugyanakkor az utóbbi évek legjobb horrorfilmjeinek többségét jegyző A24 stúdió egyre ragyogóbb és egyre nevesebb rendezőket felvonultató portfóliójában. Ugyanakkor a Netflix kínálatának rejtett kincsei közé tartozik, aminek nem volt szüksége harsány marketingkampányra ahhoz, hogy megtalálja értő közönségét.

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA

BALHÉ (BEEF)

2023, Netflix, A24 Stúdió

KÉSZÍTETTE: Lee Sung Jin

FÉNYKÉPEZTE: Larkin Seiple

SZEREPLŐK: Steven Yeun, Ali Wong, Joseph Lee, Young Mazino, David Choe

Akinek nem tiszta

Installációk a váradi Lokálban

Dobos Erzsébet *nu mi-e clar/nekem nem tiszta* című kiállításának vernisszázsa volt június 8-án a nagyváradi Lokál kávézó belső terében. Fekete Tiberiu képzőművész, egyetemi docens ajánlójában úgy fogalmaz: „Dobos Erzsébet jelenlegi kiállításának címe őszinte vallomásként hat, de az egész világban jelen levő és a teljes életünket beárnyékoló létbizonytalanság állapotában mindannyian magunkra ismerhetünk.” És ez valóban így van, bár magas beltérbe lépve a látogató számára a saját körvonalai sem felismerhetőek. Rögtön a bejáratnál egy homályos tükörben köszön vissza elmosódott reflexiónk, és egy Google helymeghatározó nyilacska, ami azt jelzi, „itt vagyok”. De hol az az itt?

A Lokál befejezetlen tere tökéletes környezetet teremt Dobos installációs és multimediális alkotásainak, amelyek több fő téma körül leválnak, melyek közül legfontosabb a létbizonytalanság én ennek továbbgondolása. Konkrétabban a lelki, társadalmi, intellektuális és megélhetési bizonytalanságra gondolok. Dobos, ahogy ezt már tőle megszokhattuk, nemkonvencionális formák és anyagok használatával tesz utalást az alkotó gyötrő örök kettősségre. Hogyan találhatjuk meg egyensúlyi állapotunkat egy olyan világban, ahol

az alkotási vágy és folyamat, illetve a hétköznapi társadalmi elvárásai is egész embert követelnek? Talán a felvetés és a gondolatmenet nem annyira újkeletűek, viszont a látásmód és ennek formai és vizuális kivitelezése annál inkább.

Korábban a Nagyváradi Várban is kiállított nagyformátumú installáció foglalja el a tér központi részét. Lent magmás kőzethez hasonló, egyenetlen fekete domborulatok. E fölött az életelen, disztópikus „táj” fölött áttetsző damilon függve kémcsövek „lebegnek”. Az eprubetták papírtekercseket tartalmaznak kortárs költők (Andrei Dósa, Kemenes Henriette, Mihók Tamás, Ozsváth Zsuzsa és Andrei Zbârnea) versrészleteivel, amiket a látogatók kivehetnek és elolvashatnak. A váradi képzőművésztől egyáltalán nem áll távol a líraiság, gyakran inspirálódik az irodalomból, több munkájában is jelen van, szembevetően

Kiállítás

vagy csupán utalás szintjén, egy-egy irodalmi alkotásból kiragadott részlet. Konkrét, nyers és kíméletlen egyszerűséggel mutat rá univerzális társadalmi problémákra. Művészetének kiemelkedően fontos eleme a kenyér, amit alkotásaiban erős szimboliztikával ruház fel. A kenyér, mint ősi, bibliai szimbólum, maga a túlélést biztosító legegyszerűbb emberi táplálék, alapvetően pozitív konnotációban jelenik meg a művészetben, Dobos alkotásaiban a szükséges rosszat jelenti. A napi betevő megteremtésébe befektetett munka egy kényszerkötélként kenyér és ember között. Jelen esetben kompromisszumként vagy akadályként értelmezhető, ami elrabol időt és energiát az alkotó munka általi művészi beteljesülésétől.

A kiállítás egyik meghatározó eleme a kisfilm, mely egy sötét szobában megy folyamatosan. A fehérre meszelt, durva falon lévő tévéképernyőn egy hatalmas kenyér pusztá kézzel való nehézkes széttépését látjuk, aztán a belsejéből póráz és nyakörv kerül elő, ami elég durván szemlélteti, hogy

mennyire hozzá vagyunk láncolva a fizikai táplálékhoz, ezen felül pedig ahhoz, a sok esetben lelket felemésztő hétköznapi munkához, amivel saját megélhetésünket teremtjük meg. Egy másik, drótból készült installáció emberalakokat formál meg, eltorzult, kontúrszerű kivitelezésben, ahol az anatómiai felépítés csak sejtetve van, összegyűrt, fekete papírlapokkal az átlátszó fejekben. Szédelő, elmosódott alakok, önmagunk árnyékai, fejünkben sötét gondolatokkal, mégis nap mint nap igyekszünk megállni a helyünket az elvárásokkal teli társadalomban. Egy pult mögött hosszú, ragacsos kartonsávok csüngenek, különféle cetlikkel, olyan kulcsszavakkal, ideákkal vagy fókuszpontoknak tekinthető hangzatos kifejezésekkel, amiket az emberek, mint célt, maguk elé tűznek életük során. Vagy azt várják el tőlük, hogy ezek legyenek a mérvadó dolgok, amikre tapadni kell, mint a légyapírra (*európai, művészi, pozitív gondolkodás, sikeres, egészséges* stb.). Nem mellesleg,

valódi légytetemek is vannak a papírsávokon, amiket, ha belegondolunk, nem is annyira könnyű beszerezni. Minden esetre, úgy tűnik, Dobos Erzsébet nem ismer lehetetlent. A legkülönfélébb anyagok, tárgyak és eszközök nem rendeltetésszerű használatából létrejövő alkotások számomra a művész csendes lázadásának legemelkedettebb formáját jelentik. A rutinnal, a monotoníával és a hétköznapiok lélekőrítő munkájával való szembeállítás egy soha véget nem érő szélmalomharc, mégis a művész számára az egyetlen járható utat jelentik.

A kiállítás a művésszel és a Lokál kávézóval való egyeztetés után még néhány hétig látogatható.

KEMENES HENRIETTE

Kitölteni a semmit

Recenzió Bíró Gyula *Repedések* című kötetéről

Bíró Gyula elsősorban „tanár- és bölcsészforma”, nem mellesleg egyetemi oktató, c. e. docens, egyéb elfoglaltságát tekintve pedig művészeti- és kisprózaíró. 1979. május 5-én született Berettyóújfaluban, jelenleg főleg Szarvason él. Egész életében az emberekkel foglalkozott kisgyermekkortól az egyetemi katedráig, tehát nagyon alaposan tudta tanulmányozni a lélek legmélyebb rejtekeit. Így hamar felfedezte, hogy a kortárs társadalom lelke hajszálrepedések mentén erősen foszlik. Kispróza-kötete ugyancsak egy társadalmi és lélektani mimikri. Olyan, esszenciálisan velős sorokat tartalmaz, akár csak Weöres Sándor Lao-ce (Tao Te King) fordítása vagy József Attila: Szabad ötletek jegyzéke. Gondolhatnánk, hogy egy az egoizmus veszélyét tudatosan felismerő, gyakorlott szóforgató szólal meg, ám gyorsan érzékeljük, hogy a játék a szavakkal nem öncélú írói erőfitogtatás, hanem az érzések komoly mélységeinek kényyszerű és fájdalmasan nehéz körbeírása. Ténylegesen egyetlen felesleges, melléírt sor sincs, minden emlék egy-egy lélekremegő, hajnali impresszió. A mini történetek többsége a NŐ érintéséről ad számot, a prózai én életét körbefonja az irgalmatlan feszültséget okozó érzelmi hullámvasút-sínpár drámai összetartása. Olyan, mintha Fodor Ákos haiku-sorait olvasnám kisprózában: tömör, rövid, érdekes, sűrű, csattanós véghangokkal. Közben pedig lüktetnek a hajszálek, repednek a többé lecserélhetetlen porcelánmaszkok.

Potyók Tamás (1971, Holló László-díjas debreceni festőművész) képei méltón egészítik ki a szövegegységeket: a lemeztelenített valóság torzói jelennek meg. Lélekmeztelen áll a művész a befogadók előtt: a 6., 21., 22., 42., 63. oldalakon bemutatott alkotások a női test fantasztikumának posztamensei. Az alkotásokon aktok látszódnak, a szentimentalizmusban fogant pózerkedés azonban itt sem öncélú, hanem tudatos választás: annak az esztétikumnak a vizuális megfogalmazása, amelyet Isten legcsodálatosabb teremtményének ecsetkörvonalai jelentenek.

A történetek szereplői lehetnének hús-vér emberek, de csak monogramokban élnek. Dr. G. 29 éves művészetfilozófus, aki egy (s mellette talán még sok másik) feltörekvő művészpálántával létesít – nem csupán szellemi – kapcsolatot. Esküvőjén

barátja, dr. K. a tanú, aki egyértelműen nem hisz a lélek szentségében, csak a pusztá fizikalitásban, a többi önámítás, megcsalás. Miközben dr. G. folyamatosan szerelemillúziókkal csalja feleségét, maga is rádöbben, hogy a házassága korlát, csupán keretbe foglalt erotika, kiüresedő szabadság. Ezek a megszokások, ezek a repedések az emberi kapcsolatokban: a megszokás melankóliája. Dr. K. inkább nő- és vágyvadász, nem érzelmi alapon közelít a kapcsolatokhoz, titkon, majd nyilvánvalóan dr. G. feleségét éppen ő elégíti ki – kiüresedett házasságából legalább látszólag kirántva. A férfiak ádáz vadászmezejére érve elveszünk a testi valóság kusza vonalaiban.

Az első „repedés”, amely nem is novella, talán inkább karcolat, 14 állomásban elemzi egy magányos, krisztusi korban lévő férfi Kálvária-stációit (címadó történet vezérszerepben: *Repedések*). A

Könyv

FODOR GYÖRGY (1981, Gyula) 2004-ben végzett a Debreceni Egyetem magyar–fennugor szakán. 2014–2021 között a Gyulai Magyar–Japán Kulturális Egyesület elnöke. Írásait többek között a *Bárka*, a *Napút*, a *Zempléni Múza*, az *Alföld*, a *Fennugor Világ*, a *KULTer* közölte. A Gyulai Várszínház Művészeti Tanácsadó Testületének tagja.

Zománc rekeszek „fejezetben” bekapcsolódnak más művészeti ágak is. A festészet és zene elementáris erővel törnek fel olykor az értelmiségi mester (vagy Mester) kelléktárából. Egy tipizált művész lélekbonbonjaiból táplálkozhatunk, aki szeretkezett a szavakkal, nem elhanyagoló, hogy a csodálóival is. Kiüresedett életében nem véletlen gyermektelen, párjával (alkalmi párjaival) kényseredett együttlégzésének párja a lélekhalál porcelánmaszkja mögül sejlik fel. A megszokás kiölt belőle minden dinamizmust, a plafont bámulva-bénulva vonaglik az őt istenítő, főiskolás diáklány alatt, aki a Mesterrel csalja naiv, epekedő barátját. Micsoda bulgakovi balgaság...

A mester, akár Juhász Gyula vagy tanítványa, József Attila, a szépség, a művészet betege. Csak egy mosolyra vágyik (*Csak egy mosoly...*), egy őszinte, tiszta mosolyra... mint oly sokan. Dr. B.-nek elég, ha a nevek bűvöletében élhet, a névszematika önámító stációiban merítkezik, folytatja az anekdotikus Bolyai-kutatást, amely összefüggést talált mellbőség és IQ arányai között. Az élete tavaszában virágoznak a kamukapcsolatai. Dr. Gy. pszichológus és egyetemi oktató, burkoltan alkoholista, az élet korántsem vicces „bohóca”, mindennapjait egy sírva vigadó, keserédes átlagmagyarként tengeti. Legnagyobb trükk ebben a groteszk valóságban, hogy elég lenne egy őszinte mosoly a boldogsághoz. Azonban ezt a legnehezebb megkapni, ha egész életedben görcsösen keresed. Mi a cél, a boldogság, a lét értelme? Mit számít, ha tartós öröm egyszerűen nem létezik! A látszatvalóságban felszabadult bujaság szatírája, a léleküresség, az örömtelenség, a mélységes depresszió, a kíméletlen magány szívbe markoló tragédiája a szerző minden sora.

Miközben mindannyian vágyunk arra, hogy szeressenek, nemzedékek költői-írói indultak el a szeretetlenséget pótcselekvésekkel feloldani vágyó vonalon. *Nyunyú*, a kis plüssmedve is csak

arra tesz kísérletet, hogy megfogalmazza feljegyzéseiben: nem akarjuk, hogy bántsanak bennünket. Ugyanakkor mi gondolatban sokakat bántunk! Vágyunk az egyedüllétre, de a magánytól félünk. Efféle ambivalens teremtménye Istennek az önbecsapó emberi lény, könnyű prédája az Ördögnek. A Pilinszky-féle társas magány traumatikája a 21. században diktálja a legfeketébb betűket, éppen azért, mert nem vesszük észre, hogyha szeretnek, mi pedig sokszor nem tudunk jól szeretni.

A művészek sokkal érzékenyebben szűrik át a világot, így az ő lidércvágyaik sokkal erősebben jelennek meg absztrakcióikban (*Lidércvágyak*). Egy festő feljegyzéseiben olvashatjuk, hogy a művészet a lélekérintés vajúdása, néha szavakkal egyszerűen lehetetlen leírni az érzéseket. A művészet egy megfeszített érzelmi folyamat, keveseknek adatik meg ekkora lélekmámor, ekkora szenvedély, amely természetesen szenvedés is. Egy művész sosem lehet elégedett, az örök elégedetlenség babitsi tana belülről emészt. Nem titok korábbi művészek élettörténetében sem, hogy a Kosztolányi-féle villamos mindig a NŐhöz vezet. A vágy az a túlradó akarat, amely elképesztően erotikus asszociációkat ejakulál.

A festészetben, fotográfiában, alapvetően a képi ábrázolásban adatik meg, hogy a perspektívákat változathassuk montázsszerűen. Alomképeket vetítsünk ki és egymásra. Ezek a *Hangulat sercegések* (egy festő feljegyzései II.) folyamatosan más-más aspektusból közelítenek az élet élhetőségéhez. Az 5. és 45. oldalak szövegi egybecsengése feltűnő. A disszonancia azonban szintén szembeötlik: a TE-ből végérvényesen ÉN lesz, egyfajta belülről kifelé irányuló szemlélet. Megindul az élet feldolgozása a halál felé, nosztalgikus hangulatban, egy „arccal a múlt felé”-időmetaforában. Megállapítást nyer, hogy a jövő eltörlése az egyetlen, ami mozdulatlaná teheti az időt, ha a múlttól megszabadulva örökké a jelenben élünk: ez azonban csak akkor lehetséges, ha a mindennapi gondolataink, érzéseink dementálódását tartósan elfogadjuk. Ezt megtenni irgalmatlanul nehéz, hiszen a lélekéhség, a testétvágy-csillapítás sosem szűnnek, csak átalakulnak. József Attila-i tézis, hogy a létezés „kettős teher és kettős kincs”, Bíró Gyula-i expresszió, hogy „nehéz és könnyű” egyszerre.

Lesz-e ebben *Változás*? Aligha, hiszen a homo aestheticus fájdalommal egyértelmű: aki egyszer megízlelte a szépséget, örök rabja marad. Tanítani való idézetben megfogalmazva: „Módszeresen forgácsolni szét az igaznak hitt érzések biztosnak tűnő építményét.” (51.) Sajnos előbb-utóbb mindannyiunknak maszkot kell viselnünk, ami még szomorúbb, hogy lassan mindenkihez használati útmutató kell, ha tetszik, meg kell alkotni az univerzális maszk-tant. A legszembetűnőbb pedig az, hogy amint érzéseinkről kezdünk gondolkodni, elveszítjük a biztos talajt. Az érzelmek kifejezése a Wittgenstein emlegette nyelvi korlátokba ütközik. Csak feszegetjük az emberi elme titkainak kamráját lezáró hét pecsétet.

Az utolsó gondolathullám apokaliptikus küzdelem a teljes ellélektelenedés ellen. A valóban szeretni tudók mindennapjait irigyeljük, vágyunk az igaz boldogságra, megtanuljuk érteni és értékelni a bibliai lelki szegénységet. Mindennapjainkat a pecsétfeszegetés itatja át (...*Pecsétfeszegetők*...), annak a hétpecsétes titoknak az eufemizmusa, hogy a test és lélek kapcsolata a végtelen

kiüresedés tragédiája egy alig eltakarható látszatvalóságban. Egyre kevésbé tudjuk, hogyan kell jól szeretni. Mindenki lélekhajléktalan, ez korunk fertőző betegsége. Azt hisszük, önmagunk mindent meg tudunk oldani, nincs szükség külső segítségre, nem figyelünk eléggé a repedező lélekjelenségekre. Azt véljük, hogy a lélekkel érdemben csak a pszichológus és az ördög foglalkoznak. A fausti ember sorsa elé-, mellé- és belérendeli énjét, de nem jut eredményre, a lélek-elme-test hármasa már nem szentháromság, hanem párhuzamos világok színtere, megbomlott miniverzumok töredezett mutációja. A következő generációnak már a génjeiben van, hogy akárcsak egy Dosztojevszkij-hős, látens gyilkosként sakkozza végig életét, kockajátékra tegye fel érdektelen döntéseit. A felelősség még mindig a jelené, mennyire tud, akar, szeretne segíteni annak megértésében, hogy a világ végérvényesen elromlott. A lélektükör szilánkosra tört. Azt megérteni pedig borzasztó nehéz, hogy a szilánkok összeragasztása után kapott reális-racionális kép szemlélése nem a valóság kijózanító kegyetlensége, hanem bár elsősre legijesztőbb, mégis a legszebb tapasztalás, hiszen traumák során keresztül visz az út addig, hogy teljesen meztelenül lássuk teljes valónkat. Vannak, akik ez elől menekülnek egész maradék életünkben, akár csak a szövegzárlatban a már többször megidézett József Attila tette.

A kötet záróakkordja sem véletlenül a nagy költőelődre utal. A *Születésnapomra* poszt-szexuális traumája, hogy a prózai én ráébred, milyen lecsupaszítva látni magunkat a tükörben – történetesen negyvenévesen. Mivel negatív érzés, nem írom, hogy irigylem, de mindenképpen örömmel fogadom, hogy Bíró Gyula erre ilyen „korán” ráébredt és az „örök tanító” maszkját magára öltve figyelmeztetett bennünket, hogy itt az ideje mindenkinek kitölteni a magában rejlő, tátongó úrt, azt a bizonyos lélekfaló, fekete lyukat, ami tulajdonképpen az eredeti minden: a semmit!

(Bíró Gyula: *Repedések*, Holnap Könyvek, 2023, Nagyvárad)

FODOR GYÖRGY

Az én az mindig valaki más

avagy két költő alkotói létmód-szimbiózisának lehetőségei

Sose kérdezd „hány kiló egy hattyú”, vagy hogy „hány milligramm a magány” – azaz: sose kérdezd meg egy költőtől, hogy miről szól a verse, mert nem kapsz egyértelmű választ a kérdésedre. Még nehezebb a helyzet akkor, amikor két költő úgy dönt, hogy közösen fog verselésbe. Akkor se kérdezd meg őket, hogy miről szól a versük, vagy hogy ki melyik sort írta. Inkább olvasd, és élvezd minden sorát.

Fehér Imola és Simonfy József: *Kétkelés négykezese* (Pro-Print Könyvkiadó, 2022, Csíkszereda) című verseskötete formabontó, eltér a megszokott egykötős verseskötetektől vagy a társszerzős kötetektől, mert ezt két „lélek” kötötte egybe négy „kezével”. Egy olyan versfolyam ez a kötet, amely a 21. század modern kommunikációs csatornáin keresztül, mint az e-mailezés, csetelés született meg.

Könyv

ÁDÁMKÓ G. RÉKA pedagógus (1976, Szatmárnémeti). Angol nyelvet, irodalmat és kultúrát tanít a szatmárnémeti Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban. Fontosnak tartja megismertetni és megszerettetni nemcsak magát a nyelvet, a nyelvhasználatot (legyen az angol vagy magyar), hanem a kulturális örökséget, értékeket is.

„írhatsz várom” kezdődik az sf című vers. Csupán két betű a cím, amely betűk a két szerző közül az egyik vezetéknevének kezdőbetűi. (Megj. Ha mint egy innovatív műfajra gondolunk a műre, akkor akár állhat az angol „science fiction” elnevezés helyett is.) Ez a vers a közös ars poetica: ez a fajta versírás, verselés játékos kiút lehet a magányból, „harmonia celestis” megvalósulása. Eddig a felismerésig azonban hosszú lélektudást kell megtennie mind a költőnek/költőknek, mind pedig az olvasónak.

A versek tudatosan elrendezett egymásutánisága, a rövid, központozást teljesen mellőző sorai olyanná teszik a versfolyamot, mintha egy

csetbeszélgetést olvasnánk. „kiteszem a pontot/végem/véged” (verslak) sor szinte fenyegetésnek tűnik: ha valamelyikük pontot tenne egy gondolat végére, az a közös alkotói folyamatnak a végét is jelentené.

A „sorok közt lüktető”, mégis rejtőzködő két költő (nem tudhatjuk biztosan, hogy ki melyik sornak az írója) több költői alteregóba bújik. Hol bohócszerepet játszik, hogy a bánatot elűzze: „fölvesszem bohócruhámat/csontból már a velőt/vájja a bánat” (szén), hol „mint hálóba gabalyodott hal/hemingway öreg halásza” lesz (pörög a lelke), hol madár „egy tollal nem repülhetsz/de az egész világot leírhatod vele” (poéta), hol bogárlétmódba bújik „kikapcsolom az agyam/csápjaim összehúzom” (lóverseny). Mindezek a szerepjátékok Franz Kafka naturalisztikus metamorfózis-leírását idézik meg: „testem már e világon rágia a métely” (poéta)

A központozás mellőzése mellett, a szándékosan kis kezdőbetűvel írt szavak, tulajdonnevek, például: hemingway (Isten és Jézus neve viszont mindenhol nagy kezdőbetűs), vagy a mondat eleji szavak, verscímek egyaránt azt a szerepet töltik be, hogy a szavaknak ugyanolyan univerzális, egyenrangú nyomatékot adjanak.

A kötet indító versében (lóverseny) a költők az életet egy lóversenyhez hasonlítják: „szemlenczős vágta az élet/az utolsó a nyertes.” Ez a „csapj a lovak közé” dinamikus, harsány indítás azonban a versek folyamán fokozatosan lecsendesül. A kék üresség című versben ez a vágta, (ló)verseny, versengés az idővel tovább folytatódik, de már megjelenik az elmúlás tudatosítása: „vagyok vagy már csak voltam”.

József Attila „a semmi ágán ül szívem” (Reménytelenül) magánya több helyen megjelenik a „lógás”, „akasztás” cselekvésekkel helyettesítve: „az egyedüllet bennem/felakasztotta magát” (virasztó), „mindig egyedül/lelkemen lólok/mint egy akasztott/kirúgod alólam a széket” (abfra), „mindig egyedül/lelkemen lólok/erős szál nem szakad” (kényszerzubbony) József Attila jelenlétét érezhetjük az altató vagy levegőt verscímekben, vagy olyan szóképekben, mint: „fáj a fejem/nyomja a

lét/hasogat mint favágó a fát”, vagy a vas nehézségét ellensúlyozó méhecskék jelenlétében, akik „vaspollent gyűjtenek” játszi könnyedséggel.

Elmúlás, élet, halál, szerelem – örök témái a művészeteknek, irodalomnak, költészetnek. Boldogtalan szerelemlről olvashatunk a szén című versben: „nem akarok több/hűtlen szeretőt”, „fekete fekete fekete minden/hol a szerelem nem találom”, de olvashatunk szép és szomorú szerelemlről is, a bibliai Énekek énekének visszhangjaként („Tegyél szívedre pecsétnek, mint valami pecsétet a karodra! Mert mint a halál, olyan erős a szerelem... Én 8.7): „...por a porral egyesülünk/mi majd újra ne hagyj itt árván/gyere velem legyél te a szemfödélem”, „hajnalom voltál alkonyom/is te légy”. (virrasztó)

Ebbe a danse macabre borús, sötét világába, derűt, színt és életet visznek a bogárvilág apró szereplőit felvonultatató szóképek: „szottyant gyümölcsök/pókhasú darázs”, „... fáradt tücsök bóbiskol nagylábujjammnál” (éjjeli dal), az ismert mesei szófordulat hol-volt-hol-nem-volta: „hol vagyok hol nem vagyok/elmúlok mint a visszhangok” (virrasztó), vagy egy népdal felütés: „kelj fel jankó/kelj te pista ferkó/jóska kelj fel” (ébresztő).

A kötet legszomorúbb, búcsú című versében is jelen vannak az apró négy lábúak, hogy feledtesék a halált, a gyászt: „hangya perceim”, „hangyaboly/lelkem kupacban”.

Az elmúlással való fájó szembesülés, az emberi lét végességének, a test halálának állandó jelenléte elégikus hangnemet kölcsönöz a verseknek. A hívő ember azonban Istenbe kapaszkodik. Gyönyörű messianisztikus istenkereső verseket is megalkotott „kétlelkes négykezesünk”: „hova tűnt a kereszt a hátamról/nem te kell hordd/Jézus megszenvedte” (saját kereszt). De profundis szállnak fel imák és fohászok: „szívemet nagyon/beteg nagyon beteg/kérem Istent/gyógyítsa meg” (angyal), „Istent kérem ne fába/kőbe vesse a nevem” (elszámolás).

A közös ima erejéről szól a többes szám első személyben írt imánk című vers, ahol egy „adag megváltást” kérnek a költők, mintha a menzán állnának sorban az ebédért. Szent és profán, ég és föld ölelkezik itt össze: „kérünk még/egy adag megváltást/hogy az élet legyen végre/örök áldás”.

„Van-e remény Istent megtalálni” hangzik el az angyal című versben, vagy tevődik fel szintén egy szkeptikus kérdés: „megtettem-e mindent ami tőlem tellett” az abfra c. versben, amely „a boldog feltámadás reményébe” sírfelirat rövidítése.

Van-e jókedvű vers? A verslak című szövegben feltevődik ez a kérdés: „töprengék/valaha írok-e egy jókedvű verset”. Miért születnek fájdalomból a legszebb remekművek? Talán azért, mert az emberi lélek legmélyebb bugyraiból kell, mint igazgyöngyöt, felhozni az örömet, és ez fájdalommal jár. A többségében elégikus hangulatú versfolyam két költő életéről és haláláról szóló dialógusa, s ők végig gördülékenyen adják át egymásnak a szót, mint sportolók egymásnak a stafétabotot.

A végső című záróvers elhozza a vigasztalást, a feloldozást: „eltöprengék/mit hagyok/helyemen/mikor elmegyek/e vers marad/s egy gyászmenet/a vers legyen/veletek”. Mindannyian nyomokat hagyunk magunk után, amikor befejezzük földi pályafutásunkat - a költő a verseit.

A *Kétlelkes négykezesek* egyedi világa egy költőnő és egy költő közös elhatározásból született, harmonikusan egybehangzó, egyenrangú alkotói létmódjának, munkájának a sikeresen megvalósult szimbiózisa, egysége.

ÁDÁMKÓ G. RÉKA

A titok természetrajza

E. Bártfai László *A hallgatás alakzatai. Pontok, vonalak, síkidomok* című könyvéről

Világunk telis-tele van titkokkal, megoldatlan rejtélyekkel, és amíg világ a világ, számuk egyre csak növekszik. Egy régi vágású filosz, az egykori Hermész Könyvek sorozatszerkesztője, aki J. L. Austin, P. Bourdieu, Györfly György, Hamvas Béla, L. Wittgenstein és mások írásain edződött, ezúttal a mai tudományos ismeretek (információelmélet, gráf- és halmazelmélet, szociálpszichológia, stb.) birtokában a paradoxonok vizsgálata révén vezet bennünket közelebb a különféle titkok, a hallgatás alakzatainak értelmezéséhez. A titok fogalma című alfejezet szemléletesen magyarázza Georg Simmel titokelméletét, aki szerint „A titok az emberiség egyik legnagyobb vívmánya...”, mert „egy második világot hoz létre a látható mellett, s a lehető legerőteljesebben befolyásolja az utóbbit”. Ez az állítás E. Bártfai László új kötetének kulcsmondata. Ha valaki

Könyv

FARKAS JENŐ, irodalomtörténész, fordító (Marosvásárhely, 1944), Budapesten él. Fő kutatási területe a román irodalom és az avantgárd mozgalmak, különös tekintettel a XX. századi román irodalmi irányzatokra és a nemzetközi dadaizmus történetére. Hatvan év után az első korszerű, magyar nyelvű román nyelvtan szerzője.

kezébe veszi ezt a kötetet, és elolvassa ezt a szöveg részt, pontos és hiteles képet kap a szerző szándékáról. Miről is van szó a Semmelweis Kiadó által gondozott könyvben? Tovább folytatva a szerző előző kötetének (*Párbeszéd az Úrral. A szakrális kommunikáció tipológiája*, 2022, Tinta Kiadó) sajátos műfaját, a két-három oldalas, főképpen nyelvfilozófiai írásokat három, korábban megjelent nagyszé (A titok és a számegeyes; Hallgatásalakzatok; Források hallgatása) köré csoportosított csaknem húsz rövid etűdben fejt ki alaptételeit, mint amilyen a titok, titoktartás és hazugság vagy a hallgatás és társas hallgatás (titkos társaságok) vagy a források hallgatása és az adathiány pótlásának lehetőségei. A rövid etűdök címe általában egy-egy meglepő, paradoxonszerű meg-

fogalmazás: Tétlen cselekvés, Közlés hallgatással, Láthatatlan kéz és néma száj, A hallgatás spirálja, A morál mértana, Borostyánba, szóba fagyva, Gráfelméleti példatár – A Pál utcai fiúk, Kontrafaktuális implikáció, Kulturális vakfolt. Ahhoz, hogy létrehozza a paradoxonban, a látszólagos képtelenségben rejlő ellentétes fogalmak egymáshoz közelítését és egyesítését, a rövid lélegzetű etűdök felépítésénél a szerző általában neves ókori, középkori, modern vagy mai filozófusok állításait idézi kiindulási pontként, ezt követően mások elméleteivel ütközteti és végül a szerzői állásfoglalás a záró tétel, amelyet általában egy-egy hazai írótól vett példával világít meg. A szerző A láthatatlan kéz és a néma száj című alfejezetben a titoknak, mint emberi cselekvésnek/nem-cselekvésnek a szerepéről értekezve idézi Örkény István Tótékjának kelekótya Gyuri atyusát, aki

saját döntése alapján, a postai küldemények kézbesítésével vagy megsemmisítésével a maga kénye-kedve szerint alakíthatja a világ folyását: „Van, amit kézbesítek, van, amit félreteszek. Van, amit összetépek, mert ami nincs, az nincs.” A titok vizsgálata során híres bűnügyi esetek is terítékre kerülnek, mint például Hasfelemetsző Jack (A kéjgyilkos, a szabaduló művész és a besúgó), aki többek között a Bram Stoker Drakula című regényének az ihletője és a mai amerikai krimiszerzők kedvenc témája.

E. Bártfai László könyvének legnagyobb érdeke az, hogy tovább gondolásra sarkallja az olvasót. A Szociálpszichológiai küszöbszám című alfejezetben a titok, annak megtartása vagy leleplezése emberek vagy társadalmi csoportok egymáshoz fűződő viszonyát jellemzi, így szinte mindenki talál megfelelő példát a saját életéből. A *Négy-öt magyar összehajol* című Ady-vers, melyet a szerző említ ebben az írásában, felidézte bennem, az ötvenes években gyerekként „megélt” titkok és elhallgatások katartikus élményét. Az otthoni beszélgetésekről hallgatni kellett, beszélni róluk életveszéllyel járt. Eleve két valóság volt, hazudni

kellett, ha életben akartunk maradni. Egy erdélyi kisvárosban, 1956-ban a forradalom idején, szomszédunk, a bányászból lett tanácselnök (háta mögött „bajuszkirálynak” hívták) átjött hozzánk, mert a rádióján nem tudta követni az eseményeket, és néhány alkalommal a Siemensünkön hallgatta a híreket. A felnőttek nem kommentálták a történeteket, a híradások után az elnök felállt, köszönt, és szó nélkül távozott. Én is ott voltam a szobában, láttam komor arcát. Bennünk még sokáig élt a szorongás, hogy bármikor feladhatja a szüleimet. Becsületére legyen mondva, nem tette meg. A kockázatvállalás és a többszereplős jelenlét miatt a házkutatásoktól hangos világban erről a titokról többé nem esett szó a családban, bennem viszont megerősödött a titok megtartása miatt érzett büszkeség. Ehhez hasonló titkok elhallgatását a családi kötelék megerősítése és a felnőttek közé tartozás fontos elemeként éltem meg.

(E. Bártfai László: *A hallgatás alakzatai. Pontok, vonalak, síkidomok*. Semmelweis Kiadó, 2023, 158 oldal, 3600 Ft.)

FARKAS JENŐ

A nagyanyám volt, s bár meghalt jó sok éve, ma is az. Anyám anyja. Sokat nem tudok róla, amit mégis, az valamiféle különösség, nem hétköznapi. De az is lehet, hogy csak – „csak” – én teszem azzá. Valahol a fejemben, ahol anyám, Ajuszi emlékeit tárolom.

Egy idő után minden nagymama csak az unoka számára érdekes, fontosságát, előrehatását az unoka érzékenysége növeli.

Csipe Etelka talán 1892-ben született, félárvagyerek, apját korán elveszíti, valódi neve ismeretlen. Csipe a nevére vette és tizenéves korában, enyhén szólva, zaklatta. A nevelőszülőkhöz került rabszolgagyerekek sorsa az övé. Kenyeres Jánossal, későbbi férjével, a nagyapámmal, a berettyóújfalui cipésmesterrel, aki az általa készített csizmákkal járt át Nagyváradra, az állatpiacon ismerkedett meg. „Kezdetben csak beszélgettek, aztán közelebb

tül távozott volna. Egyik alkalommal, szó szerint visszahúzták a lábánál fogva. Egy másik alkalommal pedig a temető felé vezető úton állította meg egy asszony, aki rendőrt hívott. Éjszakai pongyolába volt öltözve, télen. Hova tetszik menni? – kér-

dezték tőle, mire ő a temetőbe vezető úton azt válaszolta: a temetőbe. Azt hitték, meghalni menne, de nem. Virág volt a kezében, megkereste volna férje, Kenyeres János egykori cipésmester sírját, de nem jutott el odáig. Nem virágozhatott a huszonhárom éve elhalt férje sírján.

A nyugdíjat a postás hozta, ő vette át. Akkor már a panelben élt egyedül. Anyám és ikertestvére naponta egymást váltva látogatta. Azon a napon, anyám volt a délutáni soros. Észrevette, hogy a nyugdíjból hiányzik egy százas. Mit tetszett csinálni vele, anyu? – kérdezte ezerkilencszáznyolcvanhatban. Megtalálok, válaszolta. A végében meg is találta. Elfelejtette, vagy szándékosan nem

Előhívás

KÖRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), legutóbbi kötete *Ajuszi* (2022). Márkházán él.

kerültek egymáshoz”. Négy gyermeket szült, három lányt és egy fiút, kétszer két kétpetéjű ikret. A két ikerpár között csaknem tíz év a korkülönbség.

Csipe Etelka szerette a gyermekeit, és nem szerette az unokáit, minket. Nyolc volt, de egyiket sem. Azt mondta anyámnak, Ajuszinak: „Megcsináltatok, magatoknak csináltatok, neveljétek is fel.” Unokafelügyeletet nem vállalt.

Csipe Etelka ezerkilencszáznyolcvanhatban, kilencvennégy évesen halt meg, előtte egy kicsit megbolondult: nem viselhette el, hogy vertföldes, egyszobakonyhás, fafűtéses, udvaros lakásából (közös budi az udvaron) a bontás előtt egy toronymagas panelház első emeletére költöztették. Kitépték, átlakoltatták, erőszakkal. Kilátás a Sebes-Körösre. Utolsó hónapjaiban, kijátszva az állandó felügyeletet, többször az ablakon keresz-

Kőrössi P. József A címzett: Csipe Etelka

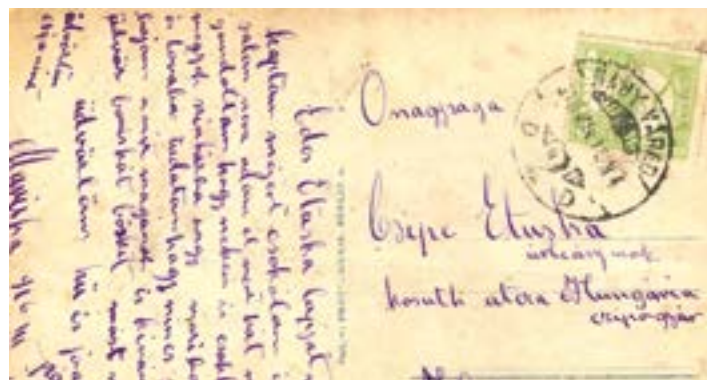
húzta le – nem derült ki. Anyu! Százassal tetszett kitörölni a fenekét? Mire Csipe Etelka: az is papír!

Jóval ezelőtt, még ifjú koromban véletlenül összefutottam vele, Csipe Etelkával az utcán. Rózsét gyűjtött a Török Ignác utca platánjai alatt. Kérdeztem, mit tetszik csinálni? Mire ő: te vagy az, János? Viszem haza a fát. Minek? Erre nincs szüksége a panelben (nagy mama). Az mi? Központi fűtés, jön a meleg. Fának akkor is lennie kell – mondta.

Csipe Etelka egyetlen, vagy talán mégis inkább egy másik öröksége is az enyém. Különös tulajdon. Furcsa, hogy éppen hozzám került a története és az a hetvenkét darab első világháborús tábori lap, amit anyám egyszer csak a kezembe adott. Ez a tied – ezt mondta.

Csipe Etelka a nagy háború idején számos vagy számtalan frontharcostól színezett tábori lapot kapott, amelyek egy részére válaszolhatott is, vagy ő kezdeményezte a levelezést és a harcok válaszoltak. Úriasszonynak, kisasszonynak, úrhölgynek, őnagyságának szólították az ismeretlen, vert földpadlós, lószaros szalmával gyúrt sárral szigetelt lakásban koplaló, fatolvajlás után melegedhető lányt.

Történészek biztosan tudják a magyarázatát, nekem úgy tűnik, lehettek beszervezett hazafilá-

nyok, hazafiasszonyok is, akik – felkérésre? megbízásra? pénzért vagy önzetlenül? – vállalták, hogy tábori levelezőlapokon küldött szerelmes üzenetekkel tartják ébren a lelket és a testet a frontkatonákban. Megadhatták a címüket, amelyre érkezhettek a szerencsétlenek, a sóvárgók helyesírási hibáktól hemzsegő levelei. Csipe Etelka hajadon a háborús években Nagyváradon a Huszár, a Tót, majd a *Kosut*, vagy *Kosuth* utcában (mindig így!) lakott, gondolom a szüleivel, idősebb testvéreivel. Ide címezték a monarchia magyar katonái a tábori lapokat a mai Ukrajnából. A negyedtenyérnyi oldalon, alig olvasható apró betűkben fogalmaztak, hogy minél hosszabban részletezhessék érzelmeiket, vágyaikat. Nem, ez még nem a távolsági, nem a távszex ideje. Arra Csipe Etelka, a nagyanyám nem vállalkozott volna. Egészen biztosan, vagy azt hiszem. De a levélváltások szerepe hasonló lehetett. Tábori költők szerelmeslevelet, verseket írtak bajtársaik rendelésére, s az ő nevükben. A festett táborilapok képes oldalán hol német, hol meg magyar nyelvű „hivatalos” üzenetek.

Csipe Etelka 1915 és 1917 között egészen biztos, hogy nem csak hetvenkét tábori lapot kapott, de van a frontkatonák között olyan is, aki gyakran ír neki már-már testi szerelemről ábrándozó szerelmeslevelet. Beleszerettek egymásba: az egyik az egyik, a másik a másik fronton. Az egyik az ukrainain, a másik a nyomorúságos civilfronton, az akkor még boldog Nagyváradon.

Csipe Etelka a tábori lapokat megőrizte, anyám pedig a kezembe adta.

